

У. ҒАҒУРОВ, Қ. ШАРИПОВ

АСОСҲОИ ТАДБИРКОРӢ 11

Китоби дарсӣ барои синфи 11-и мактабҳои таълими миёна

Вазорати таълими халқи Республикаи Ўзбекистон тасдиқ кардааст

Наشري 1

ТОШКАНД
«O‘ZBEKISTON»
2018

УЎК 338.22(075.32)
КБК 65.290-2я721
Т 14

Тақриздеҳандагон:

- А. Сагторов** – методисти фанни «Асосҳои донишҳои иқтисоди»-и Маркази таълими республика;
- Ш. Олимҷонова** – дотсенти кафедраи «Назарияи иқтисод»-и Донишгоҳи миллии Ўзбекистон ба номи Мирзо Улугбек, номзади фанҳои иқтисод;
- У. Мухторова** – омӯзгори калони кафедраи «Гичорат ва тадбиркорӣ»-и Донишкадаи молияи Тошканд

Ишораҳои шартӣ:

– Савол ва супоришҳои фаъолгардонӣ

– Донишатонро санҷед!

– Супориш ва машқҳои амалӣ доир ба мавзӯъ

– Ин шавқовар...

– Оё медонед?

Ихтисороти шартӣ

БСТИ	Банки саҳҳомии тичорати инноватсионӣ
ҶС	Ҷамъияти саҳҳомӣ
ҶММ	Ҷамъияти масъулияташ маҳдуд
ҚРЎ	Қонуни Республикаи Ўзбекистон
КО	Корхонаи оилавӣ
ТО	Тадбирқориҳои оилавӣ
ФП	Фармони Президент
КХ	Корхонаи хусусӣ

Аз ҳисоби маблағҳои Бунёди мақсадноки
китоби республика чоп гардид.

ISBN 978-9943-25-610-1

© У. Ғафуров, Қ. Шарипов, 2018
© ХЭТН «O'ZBEKISTON», 2018

Боз як вазифаи муҳими мо – дастгирӣ ва рағбатноксозии соҳаи тичорати хурд ва тадбиркорӣ, мустаҳкамсозии қудрати иқтисодии мамлакат, сулҳу ваҳдати диёр, тифоқии иҷтимоӣ, муҳайё намудани шарту шароитҳои мувофиқ барои зиёд намудани ҳиссаи соҳаи мазкур иборат аст. Зеро тадбиркор на танҳо худ ва оилаашро, балки ҳам халқ ва ҳам давлатро таъмин месозад. Ман агарчӣ такрор аст, аз гуфтан монда намешавам, яъне халқ бой бошад, давлат ҳам бой ва боқудрат мешавад.

Президенти Республикаи Ӯзбекистон Ш. Мирзиёев

ИМА

Мадагаскар

Малайзия

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

1. Тарзи зисти одамоне, ки дар суратҳои 1–4 ифода ёфтаанд, бо чӣ фарқ мекунад?

2. Ба фикри Шумо аз рӯи суратҳои 5–6 дар кадом мамлакатҳо фаъолияти тадбиркорӣ бисёртар ривоч ёфтааст? Барои чӣ?

3. Дараҷаи ривочёбии фаъолияти тадбиркорӣ бо муҳити атроф ва шарту шароитҳо чӣ гуна вобастагӣ дорад?

ТАДБИРКОРӢ ЧИСТ?

Шумо бо мафҳуми тадбиркорӣ (соҳибкорӣ) ханӯз дар синфи 9 тавассути фанни «Асосҳои дониши иқтисодӣ», хуб огоҳед. Дар он маънии тадбиркорӣ бо мақсади ғоида гирифтани, дар асоси таваккал маблағ, мулк, дониш ва имкониятҳои худро ба кор андохта, маҳсулот истеҳсол намудан ва хизматрасонӣ фаҳмида мешавад. Аз ин бармеояд, ки тадбиркорӣ асоси иқтисодиёти бозорро ташкил намуда, ғайолияти ба ҳаракат водоркунандаи иштирокдорони он ба шумор меравад.

Ғайолияти тадбиркорӣ (тадбиркорӣ) аз ҷониби субъектҳои ғайолияти тадбиркорӣ мувофиқи ҳуҷҷатҳои қонун амалӣ гардида, он ташаббусест, ки ба ғайолияти худ таваккал намуда ва дар зери ҷавобгарии мулкӣ ҳеш соҳиби даромад (ғоида) шуданро ба назар гирифтани аст.

Таҳрири нави Қонуни Республикаи Ўзбекистон аз 2-юми майи соли 2012 зери рақами 328 ҚРҶ «Дар бораи кафолатҳои озодии ғайолияти тадбиркорӣ», моддаи 3-юм

Омилҳои дигари асосии истеҳсолоти тадбиркор – замин (ресурсҳои табиӣ), капитал (воситаҳои истеҳсолот) ва яқҷоягии ресурсҳои меҳнат, таъмини ҳаракати мувофиқати ҳамдигарии онҳо, истеҳсоли маҳсулоти нав ё худ амалисозии хизматрасонӣ.

Тадбиркор – шахсе, ки дар боби истеҳсоли ягон нави маҳсулот, ташкили ҷараёни хизматрасонӣ соҳиби лаёқати тадбиркорӣ, яъне дониш, ихтисос ва таҷриба мебошад.

ЧИҲАТҲОИ АСОСИИ ТАДБИРКОРӢ

Агар тадбиркор шуданро хоҳед, шумо дар тинати худ чиҳатҳои асосии тадбиркориро шакл доданатон зарур аст. Онҳо чунинанд:

1. Ташаббускорӣ. Маҳз тадбиркор ғояи худро амалӣ намуда, бо мақсади ғоида гирифтани ба воситаи яқҷоягии ресурсҳои иқтисодӣ ташаббуси истеҳсоли маҳсулот ва фароҳам овардани хизматҳои навро пеш мебарад.

2. Таваккалкорӣ. Тадбиркор қатъи назар аз чӣ гуна пухта ба нақша гирифтани ғайолияти худ, барои бомуваффақият анҷом додани он нақша кафолате нест. Дар давоми ғайолияти тадбиркор эҳтимоли

хавфу хатар (таваккал)ҳои зиёде ҳастанд, ки ба натиҷагирии ӯ таъсири манфӣ мерасонанд. Тадбиркор шахсест, ки аз ин гуна хавфу хатар, муаммо ва ғавҷӯбҳо наҳаросида, дар роҳи мақсади худ ба таваккалкорӣ рӯй меорад

3. Масъулият. Дар замири ташаббус ва таваккалнамоии тадбиркор масъулияти он, яъне барои ҳатту ҳаракаташ, ҷавобгарӣ ба молу мулк ва захираҳояш меистад.

4. Навовар будан. Дар мазмуни тадбиркорӣ навовар будан, яъне дар ташкил ва амалигардонии фаъолияти худ барои ноил шудан ба натиҷаҳои баланд дохил намудани навигарӣ ва дигаргуниҳои муайян мавқеи муҳим дорад.

АҲАМИЯТИ ТАДБИРКОРӢ

Оё шумо мехоҳед, ки шароити зисти аъзоёни оилаатон дар дараҷаи баланд бошад? Оё фикр кардаед, ки аксар қисми ин шароит ва имконият ба воситаи фаъолияти тадбиркорӣ фароҳам оварда мешавад?

Тадбиркорӣ имкон медиҳад, ки ҳар як инсон бо даромади муайян таъмин бошад, эҳтиёҷашро пурратар таъмин намояд, дараҷаи зисташро баланд бардорад. Агар дар ҷамъият инсонҳои тадбиркор бисёр бошанд, ҳамон қадар тинчиву осоиштагӣ ва ҳаракат ба барқарорӣ меафзояд. Дар ҷамъияте, ки тадбиркорӣ хуб ривоч ёфтааст, офарандагӣ, илму маърифат ва саховат роҳбалад мешавад. Ба воситаи супоридани андоз ва дигар пардохтҳои аз фаъолияти тадбиркорӣ бучети даромади давлат ҳам таъмин мегардад. Маблағи бучет чӣ қадар зиёд бошад, имкони боз ҳам беҳгардонии шарту шароитҳои ба аъзоёни ҷамъият хизматрасон (хонаву ҷойҳо, роҳҳо, муассисаҳои тиббӣ, марказҳои ҳунаромӯзӣ ва ғайра) пайдо мешавад. Хуллас, аҳамияти тадбиркорӣ ба воситаи васеънамоии имконияти ҳар як шахс, ҷамъият ва давлат намоён мешавад. Аз ин рӯ, дар мамлакатамон фаъолияти тадбиркорӣ аз ҷониби давлат муҳофиза ва дастгирӣ карда мешавад.

КӢ ТАДБИРКОР ШУДА МЕТАВОНАД?

Ҳамаи шахрвандоне, ки хоҳиши тадбиркор шуданро доранд, тадбиркор шуданашон мумкин. Вале барои ин шахрванд дорои лаёқати муомила, яъне бояд ба синни ҳаждаҳ даромада бошад.

Агар шахси ба воя нарасидаи шонздаҳсола дар асоси шартномаи меҳнатӣ меҳнат карда истода бошад, ёки бо ризоияти падару модар, ба фарзандӣ қабул кардагон ё худ ба ҳомигӣ гирифтагон ба фаъолияти тадбиркорӣ машғул бошад, ўро пурра ба муомила болаёқат гуфта эълон кардан мумкин.

Кодекси шахрвандии Республикаи Ўзбекистон, моддаи 28-ум

Баробари ин бо баъзе сабабҳо барои аксар шахсон ё гурӯҳҳо бо фаъолияти тадбиркорӣ машғул шудан мумкин нест. Инҳо:

- идораҳои давлатӣ;
- шахсони мансабдори идораҳои давлатӣ;
- шахсони дар ҳуҷҷатҳои қонун бо фаъолияти тадбиркорӣ шугълварзиашон манъгаштаро дохил кардан мумкин.

БАРОИ ТАДБИРКОРӢ ЧИӢО ЗАРУР?

Барои амалигардонии фаъолияти тадбиркориатон зеринҳо тақозо карда мешаванд:

- соҳиби бизнес-ғоя будан;
- кор кардани нақшаи муайяни ҳатту ҳаракатҳо (бизнес-нақша) барои амалинамоии бизнес-ғоя;
- барои ба роҳ мондани фаъолияти тадбиркорӣ соҳиби нахустин (сароғоз) капитали зарурӣ будан;
- барои амалинамоии фаъолияти тадбиркорӣ доштани ресурс ва шарту шароитҳои зарурӣ.

ИН ШАВҚОВАР...

Соли 1997 дўстони дар коллеҷ якҷоя таҳсил гирифта ба ғояи офаридани алгоритм, ки аз интернет ҳар гуна маълумотро ёфта медиҳад, шавқтмандӣ намуда, ҳатто тасаввур намекарданд, ки он бо чӣ анҷом меёбад. Он вақт онҳо донишҷӯёни ташнаи илм буданд. Аз сабаби нарасидани вақт барои бурдани кор аз рӯйи офаридани алгоритм онҳо қарор доданд, ки коркарди худро ба ивази 1 млн. доллар ба компанияи «Yahoo» фурушанд. Савдои хариди фуруш бо компанияи то 500 ҳазор доллар расид, дар охир онҳо

алгоритмро нафурӯхтанд. Чавонон кори худро аз болои алгоритм давом доданд. Дар натиҷа компанияи ба 250 млрд. доллар арзишдори «Google» ташкил ёфт.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Мафҳуми тадбиркорӣ чиро дарк менамояд?
2. Чаро тадбиркорӣ фаъолияти иштирокдорони бозорро ба ҳаракат ҳидояткунанда ба шамор меравад?
3. Лаёқати тадбиркорӣ ба воситаи чӣ гуна хислатҳо намоён мегардад?
4. Чаро байни омилҳои истеҳсолот тадбиркорӣ аз ҳама муҳим ба ҳисоб меравад?
5. Чӣ хатҳои асосии тадбиркориро эзоҳ диҳед.
6. Тадбиркорӣ ба шахсони ҷудогона, ҷамъият ва давлат чӣ хел манфиат оварда метавонад?
7. Кӣҳо метавонанд тадбиркор шаванд?
8. Барои оғози тадбиркорӣ чӣҳо зарур?

СУПОРИШ ВА МАШҚҶОИ АМАЛӢ ДОИР БА МАВЗӢ

Тест: «Оё Шумо соҳиби лаёқати тадбиркориед?»

Тести мазкур имкони баҳогузорию дараҷаи лаёқати тадбиркориатонро медиҳад. Ба саволҳо «Ҳа» ё «Не» гуфта ҷавоб гардонед.

1. Кори саркардаатонро ба ҳар гуна монесаҳо нигоҳ накарда ба охир расонида метавонед?
2. Ба қароратон қатъӣ меистед ё шуморо осонакак аз фикратон гардонидан мумкин?
3. Шумо ба худ масъулиятро гирифтаан, идоракуниро дӯст медоред?
4. Оё ба ҳурмат ва боварии атрофиён сазоворед?
5. Солимед?
6. Дарҳол ба натиҷа ноил нагардед ҳам аз саҳар то шом ба меҳнат кардан тайёред?
7. Ба шумо бо дигарон мулоқот кардан ва дар ҳамкорӣ меҳнат намудан маъқул аст?
8. Дигаронро ҳам ба дуруст будани роҳи интиҳобкарда бовар кунонида метавонед?
9. Ба шумо ғоя ва фикри дигарон фаҳмост?

10. Барои оғози кори соҳаи дилхоҳатон таҷриба доред?
11. Шумо бо амалҳои ба андоз кашидан, ҳисобкунии музди меҳнат, идоракунии ҳисоби бухгалтерӣ ошноед?
12. Ба маҳсулот ё хизмати шумо таклифкарда дар шаҳр ё вилояти истиқоматиатон талаб ҳаст?
13. Шумо дар соҳаи маркетинг ва молия соҳиби дониши ибтидоӣ ҳастед?
14. Дар шаҳр (вилоят)-и истиқоматиатон корҳои тадбиркорон дар самти интиҳобкардаи шумо пешрав аст?
15. Ягон биноро барои ба иҷорагирии мӯлчар кардаед?
16. Оё дар соли аввали фаъолият корхонаатон барои таъмир маблағи молиявии кофӣ дорад?
17. Барои молиягардонии корхонаи ташкил мекардаатон имконияти ҷалбнамоии хешу табор ва шиносхоро доред?
18. Оё таъминотчиёни маводи заруриро ба шумо дастраскунанда ҳастанд?
19. Оё мутахассисони соҳиби дониш ва таҷрибаи ба шумо заруриро мерасонида ҳастанд?
20. Оё боварӣ доред, ки соҳиби кори шахсӣ будан – орзуи асосии шумост?

Калид

Ба ҳар як ҷавоби мусбӣ ба худ як ҳолӣ гузоред. Ҷамъи ҳолҳоро ҳисоб кунед.

Натиҷа

Агар ҷамъи ҳолҳо 17 ва аз он зиёд бошад, шумо барои тадбиркор шудан дорои тамоми сифатҳоед. Сӯйи мақсад ҳаракатнамоиатон, бовариатон, қувва ва муваффақият барои амалинамоии ҳар гуна ғоя ёрӣ медиҳад.

Агар ҷамъи ҳолҳо аз 13 то 17 бошад, ҳамчун тадбиркор барои ба муваффақият ноил гардидан боварии қатъӣ надоред. Вале Шумо корчаллони хуб шуданатон мумкин аст.

Агар ҷамъи ҳолҳо аз 13 кам бошад, барои тадбиркор шудан шумо бояд бисёртар таҷриба ҷамъ намоед ва ҳаракат кунед. Пеш аз оғози тадбиркорӣ хоҳиш, шавқмандӣ ва имкониятатонро қиёс намуда, бояд сӯйи мақсади муайян қадам гузоред.

Тадбиркори фаъол инсони корчаллонест, ки ба истехсоли маҳсулоти рақобатнок қодир, аз ҳама муҳимаш ҷойи нави корӣ фароҳам оварда, на танҳо худ ва оилаашро мепояд, балки ба ҷамъият фоидаи калон меоварад.

Президенти Республикаи Ўзбекистон Ш. Мирзиёев

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

1. Дар суратҳои болоӣ кадом намудҳои тадбиркорӣ ифода ёфтааст? Фикратанро асоснок кунед.
2. Дар як вақт бо намудҳои гуногуни тадбиркорӣ машғул шудан мумкин аст? Мисолҳо оред.

НАМУДҲОИ ФАЪОЛИЯТИ ТАДБИРКОРӢ

Фаъолияти иқтисодӣ бо намудҳои гуногун амалӣ мегардад. Мисол, мо маҳсулоти гуногуни истехсолот (нон, либосворӣ, ашёҳо, автомобил, хона ва дигарҳо)-ро аз хизматрасонӣ (хизмати маишӣ, хизмати таълимӣ, ҳифзи тандурустӣ, маслиҳатхона ва дигарҳо) фарқ мекунем. Мувофиқи он, аз рӯи хусусияти соҳаи иқтисодӣ ва сатмҳо намуди фаъолияти тадбиркорӣ бо ҷараёни шаклу мазмун ва усулҳои амалинамоии онҳо тафовут доранд. Дар фаъолияти тадбиркорӣ нисбат ба фаъолияти соҳаҳои хизматрасонӣ, фаъолияти воситачигӣ, истехсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, оператсияҳои молиявӣ босамар амалӣ мегардад. Намудҳои тадбиркорӣ бо самти тадбиркорӣ, объекти дохилкунандаи капитал ва натиҷаҳои муайян фарқ мекунад.

Намуди тадбиркорӣ – сохтори нишони фарқкунанда аз рӯи самти фаъолияти тадбиркорӣ, соҳаи сармоягузорӣ ва натиҷаи фаъолият.

ТАДБИРКОРИИ ИСТЕҲСОЛНАМОӢ

Пеш аз оғози тадбиркорӣ шумо бояд аввал намуди ба худатон мувофиқро интихоб кунед. Гирем, шумо сеҳи хурди қаннодӣ кушоданиед. Барои ин шумо бино, асбобу ускунаи зарурӣ, таҷҳизот ва маблағи молиявии даркорӣ бояд дошта бошад. Фаъолияти тайёрнамоии маҳсулоти қаннодии шумо тадбиркории истеҳсолнамоӣ номида мешавад.

Тадбиркории истеҳсолнамоӣ – фаъолиятест, ки бо истеҳсол намудани маҳсулот ба мақсади фурӯш ба истеъмолгарон ёки хизматрасонӣ пешбинӣ шудааст.

Тадбиркории истеҳсолот хизматрасониرو низ дар бар мегирад. Мисол, хизматрасонии техникӣ ба автомобилҳо, тозанамоии кимёвии либосҳо (хушқашӯӣ), дар масъалаҳои гуногун маслиҳатдиҳӣ (маслиҳатхонаҳо), хизмати таълим ва ғайра аз он ҷумла аст.

Интихоби соҳаи тадбиркории истеҳсолнамоӣ ба воситаи ресурсҳои молиявӣ ва моилии шахсии тадбиркор қайд карда мешавад. Аввало, тадқиқоти маркетинг бурда мешавад, бозорро меомӯзанд, зарурияти дараҷаи маҳсулоти таклифшаванда ба истеъмолгар, дараҷа ва тағйирёбии талабот, омилҳои таъсиррасон ба дараҷаи талабот, хароҷоти тахминӣ ва ҳаҷми фурӯш муайян мегарданд.

ТАДБИРКОРИИ ТИҶОРАТӢ

Шояд, барои тадбиркории истеҳсолнамоӣ дар шумо захираи кофӣ набуданаш мумкин. Дар ин ҳолат шумо метавонед бо тадбиркории тиҷоратӣ, ки дар он мисли захираи истеҳсолот эҳтиёҷи калон талаб наменамояд, бисёртар маблағи гардиш нақши муҳим дорад, шуғл варзед.

Тадбиркории тичоратӣ – муносибатҳои пулӣю молӣ ва савдою мубодилаи муомилаи мубодила, яъне аз ҷаъолияти дигарбора фурухтани хизматҳо ва маҳсулот асосёфта.

Дар савдои чакана ва яклухти мол ва мулкҳои гуногун аз ҷумла дар савдои мулки манқул воситагарӣ қардан, ба тичорати тадбиркорӣ мисол шуда метавонад.

Дар тадбиркории тичоратӣ нархи фуруши маҳсулот аз хариди он бояд баланд бошад. Ин қоидаи асоӣ ҳисобида мешавад. Мувофиқи ҳамин барои дар амал амал тадбиқ намудани тадбиркории тичоратӣ бояд аввал ҳолати бозор пухта таҳлил қарда шавад.

ТАДБИРКОРИИ МОЛИЯВӢ

Шумо ҳамчунин метавонед ба тадбиркории молиявӣ, ки дониши махсус ва малака талаб мекунад машғул шавед.

Тадбиркории молиявӣ – ҷаъолиятест, ки бо пул ва хариду фуруши қоғазҳои қимматнок вобастагӣ дорад.

Дар тадбиркории молиявӣ шугл варзидан ба хариду фуруши қоғазҳои қимматнок (аксияҳо, облигатсияҳо ва дигарон) қимматҳои валюта ва пулҳои милли хусусияти хос ба шумор мераванд. Инчунин барои ташкил намудани тадбиркории молиявӣ ба роҳ мондани ҷаъолияти бонкҳои тижоратӣ, ширкатҳои молиявӣю қридетӣ, биржаҳои валюта ва дигар чунин муассисаҳои махсус талаб қарда мешавад.

ҶАЪОЛИЯТИ СУҒУРТА

Ҳаёт аз тасодуфҳои гуногун ва ҳодисаҳои ногаҳонӣ пур аст. Ҳар як инсон тасодуфан аз саломатиаш, ба туфайли ҳодисаи ногаҳонӣ ёки офатҳои табиӣ аз молу мулки худ ҷудо мешавад. Инчунин дар шароити иқтисоди бозоргонӣ ҷаъолияти ҳеч кас пурра қафолат дода нашудааст. Қорхонаҳо ҳам ба инқирози молиявӣ рӯ ба рӯ шуданашон мумкин.

Дар чунин ҳолат ба ҷаъолияти суғурта эҳтиёҷ пайдо мешавад.

Суғурта – фаъолиятест, ки аз ҳар гуна ҳолатҳои ғайричашм-дошти ба вуқӯъ омадаи муаммоҳои молиявӣ ҳифз менамояд.

Фаъолияти суғурта ҳам яке аз намудҳои махсуси тадбиркорӣ ба шумор меравад. Ба он суғуртаи мулк, суғуртаи ҳаёт ва тандурустии шахсӣ, суғуртаи таваккал, суғуртаи ҷавобгарӣ баринҳо дохил мешаванд. Дар ҳолати умумӣ тадбиркории суғуртаро ба сифати харидуфурӯши хизматҳои суғурта тавсия намудан мумкин.

ТАҲЛИЛИ УМУМИИ НАМУДҲОИ ТАДБИРКОРӢ

Барои интихоб намудани тадбиркорие, ки Шумо машғул шудан мехоҳед, маълумоти умумиро доир ба нишони хусусияти ҳар як наму-ди тадбиркорӣ бо ёрии ҷадвали умумӣ таҳлил намудан мумкин. Дар ин ҳолат барои ба дараҷаи мураккабӣ баҳо додан, баҳои «паст» – 1 ҳол, «дорой аҳамият» 2 ҳол, «баланд» 3 ҳол ифода менамоем.

Нишони хусусият	Намудҳои тадбиркорӣ			
	Тадбиркории истеҳсолӣ	Тадбиркории тичоратӣ	Тадбиркории молиявӣ	Фаъолияти суғурта
Дараҷаи талабот ба захираҳои моддӣ	Баланд (3)	Паст (1)	Паст (1)	Паст (1)
Дараҷаи талаб ба захираҳои молиявӣ	Аҳамиятнок (2)	Баланд (3)	Баланд (3)	Баланд (3)
Дараҷаи таваккалӣ	Паст (1)	Аҳамиятнок (2)	Аҳамиятнок (2)	Баланд (3)
Дараҷаи талабот ба саводи махсус ва рухсатнома	Аҳамиятнок (2)	Паст (1)	Баланд (3)	Баланд (3)
Дараҷаи умумӣ	8	7	9	10

Масалан дар тадбиркории истеҳсолӣ талаб ба захираҳои моддӣ (бино, иншоот, линияҳои технологӣ дастгоҳҳо, хомашё ва материалҳо) нисбати дигар намудҳои тадбиркорӣ баланд мешавад. Талаби ба захираҳои молиявӣ буда ҳам дар дараҷаи аҳамиятнок, аммо тичорат нисбати тадбиркории молияви ва суғурта нисбатан пасттар мешавад. Ҳамин тавр ҷамъи ҳолҳои доир ба намуди тадбиркорӣ ва нишони аз

хусусияти он ҳосилгашта дараҷаи гуногуни мураккабии онҳоро нишон медиҳад. Мувофиқи ҳамин шумо ҳам бо нишонаҳои баҳогузори намуди тадбиркорие, ки дар оянда машҳур шудан мехоҳед, интиҳоб кардан мумкин.

ШАКЛҲОИ ТАДБИРКОРӢ

Дар баробари намудҳои тадбиркорӣ шаклҳои тадбиркориро ҳам интиҳоб намудан хеле муҳим аст. **Шаклҳои тадбиркорӣ** – сохтори нишонаҳои аз ҷиҳати муносибат бо идораҳои давлатӣ ва тадбиркорони дигар фарқкунанда, ҳамкорон аз рӯи фаъолият.

Шакли муайяни тадбиркорӣ тавассути мавҷудияти сармои ихтиёрии тадбиркор ва ҳолати бозор интиҳоб мешавад. Ба шаклҳои асосии тадбиркории тартиби якка, тадбиркории ҷамъавӣ тадбиркории кооперативӣ дохил мешавад. Дар бораи хусусиятҳои хоси ҳар як шакли тадбиркорӣ дар мавзӯҳои оянда маълумот медиҳем.

ИН ШАВҚОВАР...

Берто Чекобс ва додари ӯ Чон ба қароре омаданд, ки муносибати мусбии ба ҳаётбударо ҳам фурӯхтан мумкин аст. Барои ин онҳо бренди «Life is good»-ро офариданд. Нахуст соли 1984 48 то футболкаи чунин лагатишдошта бароварда шуд. Онҳоро дар шаҳри Бостон дар автофургон ба фурӯш бароварданд. Дар 45 дақиқа ҳамаи либосҳо фурӯхта шуд. Аз ин бародарон фаҳмиданд, ки ба одамон зиндагидӯстиро тарғиб кардан ҳам боигарӣ меорад. Ҳоло маҳсулоти бренди «Life is good» дар 4500 растан савдои худи ИМА фурӯхта мешавад ва дар 27 мамлақати дунё шӯъбаҳо дорад. Шумораи дӯконҳои аз сад адад зиёд аст. Даромади компания соли 2007 ба 100 миллион доллар расида буд.

ДОНИШАТОНРО САНҶЕД!

1. Тадбиркорӣ ба кадом намудҳо тақсим мешавад?
2. Барои интиҳоби намуди муайяни тадбиркорӣ чӣ ба ҳисоб гирифта мешавад?
3. Нишонаҳои ба худ хоси тадбиркории истеҳсоли кадом аст?
4. Дар кадом ҳолат тадбиркории истеҳсолиро интиҳоб намудан мумкин?
5. Ҷиҳатҳои асосии тадбиркории тичоратиро шарҳ диҳед.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

1. Кадом намуди фаъолиятхоеро, ки дар расмхо ифода ёфтааст, дар шакли тадбиркории тартиби якка ташкил кардан мумкин аст?
2. Дар асоси тардиркории тартиби якка амалӣ кардани ин намудҳои фаъолиятро чӣ гуна эзоҳ медиҳед?
3. Ба фикри шумо кӣҳо тадбиркори тартиби якка шуда метавонанд?

МАЗМУНИ ТАДБИРКОРИИ ТАРТИБИ ЯККА

Шумо пеш аз он ки фаъолияти тадбиркории худро оғоз кунед, дар кадом шакл амалӣ намудани онро бояд муайян созед. Барои ин нахуст шакли оддитаринро интихоб кардан мувофиқи мақсад аст. Ин тадбиркории тартиби якка ба шумор меравад.

Тадбиркории тартиби якка – шакли амалисозии фаъолияти тадбиркории хусусиест, ки аз ҷониби шахси юридикӣ ташкил нагардидааст. Барои амалӣ намудани чунин фаъолият ба сифати «тадбиркории тартиби якка» аз рӯйхати давлатӣ гузаштан лозим аст.

Тадбиркории тартиби якка фаъолияти тадбиркорие мебошад, ки дар ҳолати шахси юридикӣ ташкил накардани фаъолият аз ҷониби шахси ҷисмонӣ (тадбиркори тартиби якка) амалӣ мегардад.

Таҳрири нави қонуни Ҷумҳурии Ӯзбекистон аз 2-юми майи соли 2012 таҳти рақами ҚРҮ-328 «Дар бораи кафолати озодии фаъолияти тадбиркорӣ», моддаи 6

ШАХСИ ЧИСМОНӢ ВА ЮРИДИКӢ

Дар таърифе, ки ба тадбиркории тартиби якка дода мешавад, истилоҳҳои шахси ҷисмонӣ ва юридикӣ ба назар мерасад. Аз ин рӯ, донишмандони маъноӣ истилоҳҳои мазкур барои маълумоти бештар пайдо кардан дар бораи шаклҳои тадбиркорӣ хизмат мекунад.

Шахси юридикӣ – корхона, муассиса ва ташкилотҳое, ки субъектҳои ҳуқуқ ва маҷбуриятҳои шахрвандон ба ҳисоб мераванд. Мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкилоте шахси ҳуқуқӣ доништа мешавад, ки дар моликият, пешбурди хоҷагидорӣ ё идоракунӣ оперативии молу мулкро дошта, аз рӯйи ўҳдадорихои худ бо ин молу мулк масъулият дорад, метавонад аз номи худ ҳуқуқҳои молу мулкӣ ва шахсии ғайримолумулкиро ба даст оварда, татбиқ намояд, ўҳдадорӣ гирад, дар суд даъвогар ва ҷавобгар бошад. Шахси ҳуқуқӣ бояд баланс ё сметаи мустақил дошта бошад.

Шахси ҷисмонӣ – ифодакунандаи мавҳуми шахрванди алоҳида аст, ки иштироккунандаи муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошад. Ў аз шахси юридикӣ, ки сохтори ҷамоавӣ ба шумор мераванд, фарқ мекунад: шахси ҷисмонӣ бевосита аз номи худ кор мебарад – барои пешбурди фаъолият сохтори ҷамоавӣ – ширкат ва корхонаи дахлдорро дар асоси тартиби қонун аз рӯйхат гузарониданаш шарт нест.

ТАДБИРКОРИИ ТАРТИБИ ЯККА:	
БАРТАРИЯТҲО	КАМБУДИҲО
<i>Соҳиби ҳуқуқи идораи мустақили фаъолияти худ мебошад.</i> Тадбиркории тартиби якка дорои сохтори мураккаби идоракунӣ нест. Яъне дар он монанди корхона директор, ҳисобчӣ барин вазифаҳоро ташкил кардан зарурӣ надорад. Тамоми ин вазифаҳоро тадбиркори тартиби якка худ иҷро мекунад.	<i>Барои натиҷаҳои фаъолияти худ ба ҷавобгарии бемаҳдуди шахсӣ соҳиб аст.</i> Масалан шумо чун тадбиркори тартиби якка зарар дидед. Ин дар ҷи гуна ҳолат рух додааст, беаҳамият буда, шумо маблағеро, ки барои ин фаъолият сарф кардаед, аз ҳисоби молу мулкҳои худ пардохт менамояд.
<i>Пешбурди фаъолият осонтар аст.</i> Масалан корхонаҳое, ки дар шакли шахси юридикӣ кор мебаранд, дар ҳолати зарурӣ муваққатан фаъолияти худро нигоҳ дошта наметавонанд. Тадбиркори тартиби якка идораи дахлдори андозро хабардор карда, ба мудда-	<i>Дар васеъ намудани доираи фаъолият маҳдудияти истифода аз меҳнати коргарони зиёд.</i> Яъне, мувофиқи қонунгузори ба намуди фаъолият нигоҳ карда, аз як нафар то се нафар коргарро киро карданаш мумкин аст. Ин ҳолат ба тадбиркори

<p>ти муайян фаъолияти худро боздоштанаш ва барои ин давр андоз ва пардохтҳои маҷбурии дигарро насупурданаш мумкин аст.</p>	<p>тартиби якка имкон намедиҳад, ки технологияҳоеро, ки коргари зиёдро талаб мекунад, ҷалб созад.</p>
<p>Ташиаккули хазинаи низомӣ (устав) талаб карда намешавад. Яъне шумо ҳеҷ гуна маблағро алоҳида ҷамъ накарда, бемонеият истифодаи онро оғоз намунаданатон мумкин аст.</p>	<p>Маҳдудияти намудҳои фаъолияте, ки машигул гардидан мумкин аст. Шумо ба сифати тадбиркори тартиби якка танҳо бо намудҳои фаъолияте, ки рухсат дода шудааст, кор бурданатон мумкин аст.</p>
<p>Манзили юридикӣ алоҳида талаб карда намешавад. Шумо метавонед, манзили доимии зисти худро нишон дода, тадбиркории тартиби яккаи худро аз рӯйхат гузаронед.</p>	<p>Зиёд набудани маблағҳо барои амали сохтани лоиҳаҳои бузург монеъ мешаванд. Шумо монанди ширкати саҳҳомӣ аксияи иловагӣ бароварда наметавонед, ҳамкорони бузург, маблағҳои иловагиро ҷалб карда наметавонед.</p>
<p>Аз тартиби соддакунонидашудаи супоридани ҳисоботҳо истифода намуданатон мумкин аст. Масалан, мувофиқи қонунгузори субъектҳои тадбиркории хурд ба органҳои статистикаи давлатӣ ва идораҳои хизмати андозии давлатӣ, тадбиркорони тартиби якка бошанд ба органҳои хизмати андозии давлатӣ дар шакли муқаррарӣ ҳисобот медиҳанд.</p>	

ОЁ МЕДОНЕД?

Дар Ўзбекистон барои дастгирию ҳимояи манфиати тадбиркорон ташкилотҳои ҷамоатии зиёде фаъолият пеш мебаранд. Дар ин ҷо бо баъзеи онҳо шуморо шинос менамоем.

Палатаи Савдою саноати Республикаи Ўзбекистон

Палатаи Савдою саноати Республикаи Ўзбекистон мувофиқи фармони Президенти Республикаи Ўзбекистон аз 7-уми июли соли 2004 ташкил ёфтааст. Мақсади асо-

сии Палатаи Савдою саноат барои боз ҳам ривочёбии тадбиркорӣ шароитҳои мусоид фароҳам овардан ва тақомулбахшии муҳити корчаллонӣ ба ҳисоб меравад. Мувофиқи ин, яке аз вазифаҳои асосии Палата дар республика ривочдеҳии фаъолияти тадбиркорӣ, аввало, тичорати хусусӣ ва хурд, ба шаклдарории синфи мулкдорони ҳақиқӣ, дар ҳаёти иқтисодии мамлакат барои боло бардоштани аҳамият ва нақши сектори хусусӣ кӯмак расонидан аст.

Барои тадбиркоре, ки ба палата аъзо шудаанд, як қатор бартариҳо ва имкониятҳо фароҳам оварда шудааст. Аз ҷумла онҳо барои таъмини ҳимояи ҳуқуқи тадбиркорон, дастгирӣ намудани экспорти маҳсулоту хизматҳо, ҷалби сармоёҳо ва минитехнологияҳои хориҷӣ, ҳонондан ва бозомӯзонидани кадрҳо ва дар як қатор соҳаҳои дигар ёрдаму хизматҳо расонида метавонанд. Шумо маълумотҳои зиёди дигарро доир ба Палатаи савдо ва саноат аз саҳифаи электронии ташкилот <http://www.chamber.uz> гирифта, ва мунтазам баҳравар шуда метавонед.

Иттиҳоди «Хунарманд»-и Республикаи Ўзбекистон

Иттиҳоди устоҳои халқ, хунармандон ва мусаввирони Республикаи Ўзбекистон мувофиқи фармони Президенти Республикаи Ўзбекистон аз 31-уми март соли 1997 таҳти рақами 1741 «Дар бораи чораю тадбирҳои дастгирию қувватбахшии хунармандии бадеӣ ва санъати амалии халқ ривочбахшии он бо роҳи давлат» ташкил ёфтааст. Мақсади иттиҳод пурра хифз кардан ва зиёд намудани мероси бойи маданӣ ва анъанаҳои таърихии халқи Ўзбекистон, дастгирию қувватбахшии шаҳрвандоне, ки ба хунармандии миллӣ ва санъати амалӣ машғуланд. Дар натиҷаи амалӣ намудани чораю тадбирҳои комплексӣ, аҳоли, алалхусус ҷавонон, занону духтарон ва оилаҳои камбизоатро бо шуғл таъмин намудан аз вазифаҳои муҳими палата мебошад.

Дар аксари вилояту ноҳияҳо садорат (13) ва шӯъбаҳои (159) иттиҳод мавҷуд аст.

Шумо доир ба фаъолияти иттиҳоди «Хунарманд» маълумотҳоро метавонед аз саҳифаи электронии муассиса <http://handicraftman.uz> гиред.

«Тадбиркор аёл» иттиҳодияи занони тадбиркори Ўзбекистон

Иттиҳодияи занони корчаллони Ўзбекистон соли 1991 ташкил ёфта, барои ва-сеънамоии ҳуқуқҳои иҷтимоию иқтисодии занон ва ҳимояи он машғул аст.

Вазифаи иттиҳодияи «Тадбиркор аёл» ҳуқуқҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва имкониятҳои занонро васеъ намуда, ҳимоя кардан, дастгирӣ ва қувватбахшии тадбиркорию ташаббусҳои ҳуқуқҳои ҷамоатӣ, молиявӣ, таълим, истифода аз захираҳои ахбор кӯмак намудан мебошад.

Шумо доир ба Иттиҳодияи «Тадбиркор аёл» маълумотҳои зиёди иловагиро аз саҳифаи электронии муассиса <http://adju.uz> гирифта метавонед.

ХУСУСИЯТҲОИ АСОСИИ ТАДБИРКОРИИ ТАРТИБИ ЯККА

Ба тадбиркори тартити якка мувофиқи намуди фаъолият ва ҷойи корбарӣ аз рӯйи музди ақали меҳнат дар миқдорҳои гуногун андозҳои муқаррарии қатъӣ ситонида мешавад.

Музди ақали меҳнат – аз ҷониби давлат миқдори камтарини пардохт барои даври муайяни меҳнат (масалан, соат, рӯз, ҳафта, моҳ ё ки сол) дар мамлакат.

Барои мисол, ба ҳуҷҷатҳои қонунӣ асосан тадбиркорони тартиби яккае, ки бо фаъолияти фӯрӯши маҳсулотҳои ҷаканавии хӯрокворӣ ва ғайрихӯрокворӣ машғуланд, ба миқдори 7 баробари музди ақали меҳнат андози муқаррарии қатъӣ ва ба миқдори 1 баробари музди ақали меҳнат бадали суғурта месупоранд. Мувофиқи ҳолати 1-уми январӣ соли 2018, музди ақали меҳнат 172240 сӯмро ташкил мекунад. Барои ин давр барои тадбиркорони тартиби якка андози муқаррарии қатъӣ 1 205 680 сӯм (172 240×7)-ро ва бадали суғурта 172 240 сӯм (172 240×1)-ро ташкил мекунад.

Тадбиркори тартиби якка мувофиқи тартибе, ки аз ҷониби Девони Вазирони Республикаи Ўзбекистон муайян шудааст, коргаронро ҷалб мекунад. Низоми Девони Вазирони Республикаи Ўзбекистон аз 31-уми июли соли 2015 таҳти рақами 219 «Дар бораи тартиби ама-

лисозии фаъолияти тадбиркорӣ бо роҳи ҷалб намудани коргарон аз ҷониби тадбиркорони хусусӣ» дар ин бобат чун асос хизмат мекунад.

Ҳангоми ҷалб кардани коргарон аз ҷониби тадбиркорони тартиби якка барои ҳар як ходими ҷалбшуда доир ба фаъолияти амалинаму-дааш ба миқдори 30 фоиз маҷбурияти пардохти андози муқаррарии катъӣ гузошта мешавад.

Тадбиркорони тартиби яккае, ки фаъолияти хунармандиро амалӣ месозанд, барои оmodасозии маҳсулотҳо (ичрои корҳо, хизматрасониҳо) на беш аз панҷ нафар шогирдро бо таъмини музди меҳнат, ҷалб карда метавонанд.

Таҳрири нави қонуни Республикаи Ўзбекистон аз 2-юми майи соли 2012 таҳти рақами ҚРҮ-328 «Дар бораи кафолати озодии фаъолияти тадбиркорӣ», моддаи 6

Тадбиркори тартиби якка дар як вақт бо якчанд намуди фаъолият машғул гардиданаш мумкин аст. Мувофиқи моддаи 375-и Кодекси андози Республикаи Ўзбекистон андоздиҳандагоне, ки бо якчанд намуди фаъолият машғуланд, андози муқаррарии катъиро барои ҳар як намуди фаъолияти худ доир ба нархномаҳои муайян алоҳида-алоҳида месупоранд.

ДОНИШАТОНРО САНЌЕД!

1. Тадбиркори тартиби якка кист?
2. Истилоҳи шахсони ҷисмонӣ ва юридикиро чӣ гуна шарҳ медиҳед?
3. Бартарият ва камбудихои тадбиркории тартиби якка дар чӣ намоён мешавад?
4. Дар тадбиркории тартиби якка бо якчанд намуди фаъолият машғул гардидан мумкин аст?
5. Истилоҳи музди ақали меҳнатро шарҳ диҳед.
6. Андози муқаррарии катъӣ чиро ифода мекунад?
7. Ба тадбиркории тартиби якка ҷалб кардани коргарон дар асоси кадом ҳуҷҷатҳои қонунӣ ба тартиб дароварда мешавад?
8. Дар тадбиркории тартиби якка роҳҳои ба андоз ҷалб кардани онҳоро шарҳ диҳед.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶОИ ФАӢОЛГАРДОНӢ

1. Дар кадом расмҶо ресурсҶои иқтисодии дар ихтиёри аъзоёни оила шуданаш мумкин ифода гардидааст?
2. Дар оилаи шумо дар якҷоягӢи кадом ресурсҶои иқтисодии ба фаӢолияти тадбиркорӢи ҷалб намудан мумкин мавҷуд аст?

ТАДБИРКОРИИ ОИЛАВӢ ЧИСТ?

Шумо баъзе норасоиҶои тадбиркории ба тартиби якка фаӢолиятбарандаро бо воситаи машғул шудан бо тадбиркории оилавӢ ҳал карданатон мумкин. **Тадбиркории оилавӢ** – фаӢолияти тадбиркориест, ки аз ҷониби аъзоёни оила ва хешовандони наздик ташкил мешавад.

Тадбиркории оилавӢ фаӢолияти ташаббускориест, ки бо мақсади гирифтани даромад (фоида) аз ҷониби аъзоёни оила бо таври таваккал дар зери ҷавобгарии мулки худӢ амалӢ мегардад. Тадбиркории оилавӢ ба ихтиёри иштирокдорони худӢ асос меёбад.

Моддаи 3-юми Қонуни Республикаи Ӣзбекистон «Дар бораи тадбиркории оилавӢ» аз 26-уми апрели соли 2012 таҳти рақами ҚРӢ-327

Дар шакли тадбиркори оилавӣ ташкил намудани фаъолият барои шумо озмуни мақбул ба ҳисоб меравад. Чунки, бо воситаи ташкили тадбиркори оилавӣ дар ҳудуди истиқоматкардаистодаатон фаъолият нишон доданатон ва маҳсулоти истехсолшударо фурӯхтанатон мумкин. Дар ин ҷойи истиқоматии худро ба манзили ғайриистикоматӣ мубаддал гардонтанатон шарт нест. Инчунин, шумо фаъолияти тадбиркоро дар манзилатон ташкил намуда, ҳаққи қувваи барқ, таъминоти об, канализатсия, таъминоти газу гармидиҳӣ барин хизматҳои коммуналиро дар тарифи барои аҳоли муайяншуда пардохтанатон мумкин. Ин бошад, нисбати корхонаҳои шакли дигар сабуқӣ ва имтиёзи калон аст.

ИН ШАВҚОВАР...

Фаъолияти бисёр ширкатҳои калони ба назари ҷаҳонӣ афтада аз тичорати оилавӣ асос ёфтааст. Масалан, ширкатҳои «Walmart» (ИМА), «Samsung Group» (Кореяи Ҷанубӣ) ва «Tata Group» (Ҳиндустон) аз ҳамин ҷумлаанд.

ОЁ МЕДОНЕД?

Шартҳои амалигардонии фаъолияти корхонаи оилавӣ аз ҷиҳати иборат аст?

Баъзе навъҳои фаъолияти корхонаи оилавиро танҳо дар ҳолати мавҷуд будани рухсатномаи махсус (литсензия) амалӣ гардондан мумкин.

Корхонаи оилавӣ ба амалигардонии фаъолияти истехсол кардани маҳсулоти андозии аксиздошта, барои истофодабарии кофтаҳои боигарӣ зеризаминӣ фоидаовар, инчунин, амалигардонии фаъолияти ба шахсон ҳуқуқӣ пардохти ба таври андоз қатъӣ ё ин ки андозии ягонаи замин ба назар гирифташуда мумкин нест.

Дар фаъолияти корхона ба истифодабарии модда ва материалҳои захирадор ва радиоактивӣ, инчунин, ба истифодабарии асбобу ускунаҳои баландфишори дигари барои инсон ва атрофу муҳит хавфнок роҳ дода намешавад. Рӯйхати моддаҳо, материал ва асбобу ускунаҳои истифодабарии мумкин набудаи корхонаи оилавӣ бо Қарори Девони Вазирони Республикаи Ӯзбекистон аз санаи 13-уми сентябри соли 2012 таҳти рақами 269 тасдиқ гардидааст.

Инчунин, аз ҷониби корхонаи оилавӣ амалигардонии фаъолияти шакли саноат дар истиқоматгоҳҳои биноҳои бисёрквартирагии бисёррошона роҳ дода намешавад.

http://qoraqalpoq.adliya.uz/qoraqalpoq/uz/interfrtivnye-uslugi/sizning-savolingiz/questions.php?ELEMENT_ID//12342

ШАКЛҲОИ ТАДБИРКОРИИ ОИЛАВӢ

Тадбиркории оилавино дар ҳолати шахси ҳуқуқӣ ташкил накардан ва ё шахси ҳуқуқӣ ташкил намудан ба роҳ мондан мумкин.

Тадбиркории оилавии дар ҳолати шахси ҳуқуқӣ ташкил накарда тадбиркории оилавӣ (ТО), тадбиркории оилавии дар ҳолати шахси ҳуқуқӣ ташкил карда корхонаи оилавӣ (КО) ном мегирад.

Ба монанди дигар шаклҳои фаъолияти тадбиркорӣ дар тадбиркории оилавӣ ҳам ҷиҳатҳои афзалнокӣ ва норасоӣҳо мавҷуд аст. Ба асоситарини онҳо истода мегузарем.

ТАДБИРКОРИИ ОИЛАВӢ	
БАРТАРӢ	НОРАСОӢҲО
Боварии байниҳамдигарии аъзоёни оила самаранокии баланди фаъолияти ҳамкории таъмин менамояд.	Мавҷуд будани таъсири манфии муносибатҳои оилавии вобаста ба муносибатҳои меҳнат
Хуб донишдони имкониятҳои ақливу ҷисмонии ҳар як аъзои оила ба тақсими босамари меҳнат замина пайдо мекунад.	Дар баъзе ҳолатҳо кофӣ набудани маҳорат ва таҷрибаи аъзоёни оила ба сифати мутахассис
Дар фаъолияти тадбиркорӣ истифодабарӣ аз захира ва имкониятҳои иловагии мавҷудаи оила.	Маҳдудияти имкониятҳо барои дар шакли корхонаи бузург ташкил намудани тадбиркории оилавӣ
Оила барои омӯхтани асрори тадбиркорӣ ба ҷавонон имкон муҳайё мекунад.	
Бо воситаи имконияти меросгузорӣ ояндаи тадбиркории оилавӣ таъмин мегардад.	

ХУСУСИЯТҲОИ ТАДБИРКОРИИ ОИЛАВӢ

Амалигардонии фаъолияти шакли тадбиркории оилавӣ бо қатори хусусиятҳои худ тавсиф кунонида мешавад. Дар фаъолияти тадбиркории оилавӣ танҳо аз аъзоёни оила истифода бурдан имкон дорад ва ҳуқуқи аз берун ҷалб намудани ходимонро соҳиб нест.

Дар ин ҷо аъзоёни оила асосан зану шавҳар, падару модар ва фарзандон ба ҳисоб мераванд. Тадбиркори оилавӣ моҳе ба миқдори на кам аз ду маоши ҳадди ақал, аъзоёни дигари оила бошанд, ба миқдори 50 фоизи маоши ҳадди ақал бадали суғурта месупоранд.

ХУСУСИЯТҲОИ КОРХОНАИ ОИЛАВӢ

Корхонаи оилавӣ – шакли тадбиркории оилавии дар ҳолати шахси ҳуқуқӣ ташкил гардида амалӣ мешавад. Адади иштирокдорони корхонаи оилавӣ аз ду нафар кам набуда, онҳо дар фаъолияти меҳнати корхона бо фаъолияти шахсӣ иштирок карданашон шарт. Сардори оила, завҷаи ӯ, фарзанд ва набераҳояш, падару модараш, дигар хешовандони ба синни лаёқати меҳнатӣ расида иштирокчии корхонаи оилавӣ шуда метавонанд. Иштирокчии як корхона ҳамзамон ҳуқуқи иштирокчии корхонаи дигари оилавӣ шуданро надорад.

Адади умумии иштирокчиёни корхонаи оилавӣ ва ходимони ба кор ҷалбнамудаи он аз адади миёнаи солонаи дар ҳуҷҷатҳои қонун барои ходимони субъектҳои тадбиркории хурд муайянгардида бояд зиёд набошад.

Корхонаи оилавӣ субъекти тадбиркории хурдест, ки иштирокдоронаш дар истехсоли маҳсулот (ичрои корҳо, хизматрасонӣ) дар асоси ихтиёрӣ барои амалигардонии истехсолот ва паҳннамоеи он ҳиссаи аъзоёни корхонаи оилавӣ, ёки дар мулки якҷоябудаи молу мулки умумӣ, инунин, аз молу мулки ҳар як иштирокдори он ташкил мегардад. Фаъолияти корхонаи оилавӣ аз меҳнати шахсии иштирокчиёни он асос меёбад. Корхонаи оилавӣ яке аз шаклҳои ташкиливу ҳуқуқии субъектҳои тадбиркорӣ аст.

Моддаи 4-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбиркории оилавӣ» аз 26-уми апрели соли 2012 таҳти рақами ҚРҮ-327

Хуччати таъсиси корхонаи оилавӣ Шартномаи таъсис ба ҳисоб меравад. Миқдори минималии фонди устави корхонаи оилавӣ аз 10 баробари музди ҳадди ақали меҳнат кам нашуданаш лозим.

Корхонаи оилавӣ супорандаи андозии ягона ба шумор меравад. Баъди супоридани андозҳо ва дигар пардохтҳои маҷбурӣ ба маблағе, ки дар ихтиёри иштирокдорони корхонаи оилавӣ мемонад андоз ситонида намешавад.

Дар асоси қонунгузорӣ навъҳои фаъолияти низ ҳаст, ки корхонаи оилавӣ ба он шугл варзида наметавонанд. Масалан, вай ба фаъолияти истеҳсоли маҳсулоти андозии аксизӣ дошта ва кофтани бойғариҳои фойданоки зеризаминӣ машғул шуда наметавонад.

ДОНИШАТОНРО САНҶЕД!

1. Кадом шаклҳои ташкил намудани тадбиркории оилавӣ мавҷуд? Тафовути онҳоро фаҳмонида диҳед.

2. Чӣ гуна бартарият ва камбудихои тадбиркории оилавӣ мавҷуд аст?

3. Тадбиркори оилавӣ ва корхонаи оилавӣ аз якдигар бо чӣ фарқ мекунанд?

4. Хусусиятҳои хоси фаъолияти тадбиркории оилавино эзоҳ диҳед.

5. Кадом хусусиятҳои ба худ хоси корхонаи оилавӣ мавҷуд аст?

6. Миқдори камтарини фонди устав дар корхонаҳои оилавӣ чӣ миқдор аст?

7. Киҳо иштирокчиёни корхонаи оилавӣ шуда метавонанд?

8. Дар корхонаи оилавӣ миқдори камтарини коргарон чӣ қадарро ташкил менамояд?

СУПОРИШ ВА МАШҚҶОИ АМАЛӢ ДОИР БА МАВЗӢ

1. Бародарон Анвар ва Аскар Сатторовҳо иштирокчиёни корхонаи оилавии «SEHRLI BO‘YOQ» ба шумор мераванд. Бо мақсади ҷалбсозии манбаҳои молиявӣ ба таркиби иштирокчиёни корхонаи оилавӣ Акмал Собировро, ки аъзои оила нест ҳамроҳ карданиянд. Дар асоси кадом дигаргуниҳо Анвар Собиров иштирокчиӣ шуда метавонад?

2. Санҷар Файзуллоев бо 3 нафар фарзандаш тадбиркории оилавино ташкил намуд. Дар асоси қонунгузори дар амал буда онҳо дар ҳар моҳ ба кадом миқдор бадалҳои андоз ва суғуртаи қатъии муайяншуда месупоранд?

САВОЛ ВА СУПОРИШҶОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

1. Кадом намуди фаъолиятҳоро, ки дар расмҳо ифода карда шудааст, дар шакли тадбиркории хурд ташкил намудан мумкин аст?
2. Дар асоси тадбиркории хурд имконпазирии амалӣ кардани ин намудҳои фаъолиятро чӣ гуна эзоҳ медиҳед?
3. Аз назари Шумо фаъолияти хурдро дар шакли микрофирма ташкил кардан самаровар аст ё дар намуди корхонаи хурд?

СУБЪЕКТҶОИ ТАДБИРКОРИИ ХУРД

Дар амалиёти ҷаҳон субъектҳои тадбиркории масъулияташ маҳдуди хоҷагидориро аз рӯйи доираи фаъолият ҷудо намудан мумкин аст. Чунки агар ин субъектҳои тадбиркорӣ аз ҷониби давлат дастгирӣ карда нашавад, барои онҳо шароитҳои зарурӣ муҳайё карда нашавад, онҳо дар назди корхонаҳои дигари бузург рақобатпазирии худро гум карда, барои қатъ намудани фаъолияти худ маҷбур мешаванд. Онҳоро субъектҳои тадбиркории хурд ё ки тичорати хурд ном мебаранд. Ба мезонҳои асосие, ки субъектҳои тадбиркории хурдро аз ҳам ҷудо мекунанд, омилҳои зерини дар ҷаҳон васеъ паҳншударо овардан мумкин аст:

- адади миёнаи солонаи коргарон;
- ҳаҷми маблағҳои асосӣ ва дар гардиш буда;
- ҳаҷми фоида(даромад);
- даромади нисбӣ аз фуруши маҳсулот ва ғайра.

Дар Ўзбекистон шакли фаъолияти субъектҳои тадбиркории хурд аз рӯйи адади кормандони ин соҳа муайян карда мешавад.

Намуди асосии фаъолияти корхона – фаъолиятест, ки доир ба анчоми даври ҳисобот устувории қисми фоида аз ҳаҷми реализатсияи умумӣ.

Масалан дар як корхона фаъолиятҳои истеҳсолӣ, хизматрасонии нақлиёт, ба иҷора додани мулк амалӣ мегардад. Дар соли ҳисоботӣ фоида доир ба намудҳои фаъолият дар ҳаҷми реализатсияи умумии корхона чунин мешавад:

Намудҳои фаъолият	Фоидаи нисбӣ, ҳазор сӯм	Фоида, дар фоиз
Истеҳсолот	250 000	53,2
Хизматрасонии нақлиёт	135 000	28,7
Ба иҷора додани мулк	85 000	18,1
Ҷамъ	470 000	100

Аз ин аён мегардад, ки дар соли ҳисоботӣ намуди фаъолияти асосии корхона истеҳсолот ба ҳисоб меравад.

МИКРОФИРМА

Дар Ўзбекистон як намуди субъектҳои тадбиркории хурдро **микрофирмаҳо** ташкил мекунанд.

Микрофирма – субъекти тадбиркории хурдест, ки дар шакли шахси юридикӣ аз рӯйи соҳаи муайян, бо миқдори ками коргар кор мебарад.

Миқдори миёнаи солонаи коргарони микрофирмаҳо аз миқдори зерин набояд зиёд шавад:

Дар соҳаи истеҳсолот	20 нафар
Дар соҳаи хизматрасонӣ ва дигар соҳаи ғайриистеҳсолӣ	10 нафар
Дар соҳаи савдои чакана ва хӯроквории умумӣ	5 нафар

Аз ин бармеояд, ки агар шумо дӯкони китоб кушоед ва дар он 3 нафар фурӯшанда кор кунад, дар ин ҳол корхонаи шумо микрофирма ҳисобида мешавад.

КОРХОНАИ ХУРД

Субъекти тадбиркории хурде, ки аз ҷиҳати теъдоди коргарон аз микрофирма клаонтар аст, **корхонаи хурд** ба шумор меравад.

Миқдори миёнаи солонаи коргарони корхонаи хурд аз рӯйи миқдори зерин муқаррар карда шудааст:

Дар саноати сабуки хӯрокворӣ ва материалҳои бинокорӣ	то 200 нафар
Дар саноати шакл додан ба металл ва асбобсозӣ, кандакорӣ ва мебелсозӣ	то 100 нафар
Дар саноати мошинасозӣ, металлургия, сӯзишворӣ-барқ ва кимё, соҳаҳои парвариш ва аз нав коркарди маҳсулотҳои хоҷагии қишлоқ ва соҳаҳои дигари истеҳсолӣ	то 50 нафар
Дар соҳаҳои илму фан, хизматрасонии илмӣ, нақлиёт, алоқа, хизматрасониҳо (ғайр аз ширкатҳои суғурта), савдо ва хӯроквории умумӣ, инчунин соҳаҳои ғайриистеҳсолӣ	то 25 нафар

Барои дуруст муайян намудани субъектҳои тадбиркорие, ки микрофирма ва корхонаи хурд ба ҳисоб мераванд, ҳисоби миёнаи адади ходимоне, ки дар онҳо дар давоми сол банд гардидаанд муайян карда мешавад.

АДАДИ МИЁНАИ СОЛОНАИ КОРМАНДОН

Адади миёнаи солонаи кормандони корхона бо роҳи ҷамъ кардани теъдоди миёнаи ходимоне, ки дар ҳар як моҳ фаъолият бурдаанд ва ба 12 моҳ тақсим намудани он муайян карда мешавад.

Барои муайян намудани ин нишондод адади миёнаи моҳонаи ходимонро дар давоми сол ҳисоб кардан лозим аст. Адади миёнаи

моҳонаи ходимон аз рӯйи адади харрӯзаи онҳо бармеояд. Ин миқдор ба рӯзҳои календарии моҳ тақсим карда мешавад. Адади коргарон дар рӯзҳои истироҳатӣ ва чашнвораҳо баробари адади коргарон дар рӯзҳои пешини корӣ қабул карда мешавад. Масалан, то санаи 25-уми моҳи январ дар корхона 22 нафар корманд кор мекард. Рӯзи 26-уми январ 4 нафар коргар аз вазифа озод карда шуд. Миқдори миёнаи кормандон дар моҳи январ ба таври зэйл ҳисоб карда мешавад:

$$\frac{22 \times 25 + 18 \times 6}{31} = 21 \text{ нафар}$$

Бо ҳамин роҳ барои моҳҳои дигар низ адади миёнаи моҳонаи коргарон ҳисоб гардида, натиҷаи ҳаммаи моҳҳо чамъ карда мешавад ва ҳосили чамъ ба 12 тақсим гардида, адади миёнаи солони коргарон муайян мегардад.

Январ	Феврал	Март	Апрел	Май	Июн	Июл	Август	Сентябр	Октябр	Ноябр	Декабр
21	41	50	89	87	88	120	118	90	45	32	16

$$\frac{21+41+50+89+87+88+120+118+90+45+32+16}{12} = 66 \text{ нафар}$$

Аз ин бармеояд, ки аз рӯйи мисол адади миёнаи солони кормандон 66 нафарро ташкил мекунад.

ИН ШАВҚОВАР...

Дар Иёлоти Муттаҳидаи Америка беш аз 30 млн. корхонаи хурд ба рӯйхат гирифта шудааст. Ин нишондод аз адади ширкат ва фирмаҳои хурду калон 2000 баробар зиёд аст. 70 фоизи аҳолии Америка дар ташкилотҳои тичоратии хурд меҳнат мекунад. Ин маълумот аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ҳар як инсон соҳиби имкони оғоз намудани фаъолияти тичоратии худро дорад.

Танҳо 55 фоизи корхонаҳо беш аз чор сол фаъолият мебаранд. Тахминан 55 фоизи корхонаҳои хусусӣ пас аз рӯйхат гузаронида шудан дар давоми панҷ сол баста мешавад. Сабаби ин дар он аст, ки дар зинаи аввали ташкил гардидани корхона тадбиркорон ба дараҷаи болои рақобат тоб оварда наметавонанд, ба хатоҳои муайян роҳ медиҳанд ва ғайра. Барои ҳар як фирма давомдории як давраи мураккабтарини сикли ҳаёт зинаи нахустинест, ки аз се сол то ба ҳафт сол давом меёбад. Агар корхонаи ин зинаро

нисбатан беҳтар гузаронида бошад, дар ин ҳол муваффақияти ӯ кафолатнок гардида мебошад.

<http://www.xn-e1atfhn.xn--j1amh/8-faktov-o-biznes/>

ОЁ МЕДОНЕД?

Мувофиқи маълумоти 1-уми январи соли 2018 адади корхонаҳои хурд ва миқрофирмаҳои дар республикаамон фаъолият бурдаистода 229 666-тара ташкил мекунад.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Субъектҳои тадбиркории хурд аз рӯйи кадом омилҳо муайян карда мешаванд?
2. Корхонаи хурд аз миқрофирма бо чӣ фарқ мекунад?
3. Дар Ўзбекистон адади миёнаи солони кормандон барои миқрофирмаҳо чӣ қадар муқаррар карда шудааст? Дар Ўзбекистон адади миёнаи солони кормандон барои корхонаҳои хурд чӣ қадар бояд бошад?
4. Адади миёнаи солони кормандони корхона чӣ хел муайян карда мешавад?

СУПОРИШ ВА МАШҚҲОИ АМАЛӢ ДОИР БА МАВЗӢЪ

1. Дар корхонаи хурд то санаи 20-уми моҳи март 30 нафар корманд кор мекард. 21-уми март 4 нафар коргар аз вазифаи худ озод карда шуд. Адади миёнаи кормандони корхонаро дар моҳи март муайян кунед.
2. Дар соли ҳисоботӣ корхона якчанд намуди фаъолияти иқтисодиро амалӣ намуда, да натиҷаи реализатсияи умумӣ намудан ба фоидаҳои зерин ноил гардид:

Намудҳои фаъолият	Ҷоидаи нисбӣ, дар млн. сӯм	Ҷоида, дар фоиз
Истеҳсолот	900	
Хизматрасонии нақлиёт	600	
Ба иҷора додани мулк	500	
Ҷамъ		

- 1) дар соли ҳисоботӣ аз рӯйи намудҳои фаъолият Ҷоиदारо аз рӯйи ҳаҷми реализатсияи умумии корхона муайян созед;
- 2) дар соли ҳисоботӣ намуди асосии фаъолияти корхонаро аниқ кунед.

КОРХОНАИ ХУСУСӢ

Ташкил ме-
гардад ва
идора карда
мешавад:

*Аз ҷониби
як шахси
иҷтимоӣ*

Ҳазинаи
низом:

*Ҳаҷми
минимлӣ
вучуд
надорад*

Ҳуҷҷатҳои
ташқилку-
нанда:

низом;

Қалб на-
мудани
ҳамкорон:

Мумкин не

Ба андоз
кашидан:

*Андозро
корхона
месупорад*

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

1. Аз назари шумо кадом нишонаи корхонаҳои хусусӣ, ки дар инфо-
графикаи болой оварда шудааст, соҳибаҳамият ҳисобида мешавад?
2. Агар шумо фаъолияти тадбиркории худро ташкил кардан хоҳед, ка-
дом ҷиҳатҳои корхонаи хусусӣ ба шумо писанд меоянд?
3. Шумо бо худ дар бораи корхонаҳои хусусӣ мисолҳо биёред.

ИСТИЛОҲИ КОРХОНАИ ХУСУСӢ

Баъзе тадбиркорон фаъолияти худро муқоиса карданро не, балки ба мустақил будани он эътибори алоҳида медиҳанд. Чунки идорасозӣ, қабули қарорҳои хоҷагӣ ва мустақилият дар тақсимсозии даромадҳо ба манфиатҳои тадбиркор пурра рост омаданаш мумкин аст. Дар чунин ҳолат шакли корхонаи хусусии тадбиркорӣ ҳамачониба мувофиқат мекунад.

Ташкилоти тиҷоратие, ки аз ҷониби шахси ҷисмонии ягонаи мулкдор созон дода шудааст ва идора карда мешавад, корхонаи хусусӣ эътироф мешавад. Корхонаи хусусӣ шакли ташкилӣ-ҳуқуқии субъектҳои тадбиркорӣ аст.

Қонуни Ҷумҳурияи Ўзбекистон «Дар бораи корхонаи хусусӣ» аз 11-уми декабри соли 2003 таҳти рақами 558-II, моддаи 3

Корхонаи хусусӣ аз ҷониби мулкдори ягона ташкил мегардад. Мулкдор ба корхонаи хусусӣ молу мулки лозимаро медихад ва ниЗОМИ онро тасдиқ мекунад. Таъсисдиҳандаи корхонаи хусусӣ танҳо шахси ҷисмонӣ мешавад. Ин ташкилотест, ки аз ҷониби як шахс ташкил гардида, фаъолияти тичоратӣ дар асоси мулки таъсисдиҳанда амалӣ мегардад. Шумо маҳсулотхоеро, ки аз ҷониби корхонаҳои хусусии мамлакатамон истехсол гардидаанд, ба осонӣ чудо карданатон мумкин аст. Чунки дар ин маҳсулотҳо дар бораи истехсолкунанда маълумот ва пас аз номи фирма истилоҳи «Корхонаи хусусӣ» ё ки аббре-виатураи «КХ» навишта мешавад.

ЧИҲАТҲОИ БА ХУД ХОСИ КОРХОНАИ ХУСУСӢ

Чихати ба худ хоси фаъолити корхонаи хусусӣ дар он аст, ки он бе мадади таъсисдиҳандагони дигар, зери роҳбарии танҳо як нафар амалӣ мегардад. Мулкдори корхонаи хусусӣ ба сифати роҳбари корхона танҳо идора мекунад.

Боиси таваҷҷӯҳ аст, ки бо вучуди манъ гардидани ба кор дахлат кардани таъсисдиҳандагони дигар, барои иштироки ин корхонаи хусусӣ дар фаъолияти корхонаҳои дигар рухсат дода шудааст.

Корхонаҳои хусусӣ мувофиқи тартиби муқаррарии ҳуҷжатҳои қонунӣ барои муассиси шахси ҳуқуқии дигар шудан ё ки барои дар бунёди меъёрии онҳо ба таври дигар иштирок кардан, боз намудани ваколатхонаҳо ва ташкил кардани филиалҳо ҳуқуқ доранд.

Қонуни Республикаи Ўзбекистон аз 11-уми декабри соли 2003 таҳти рақами 558-II «Дар бораи корхонаи хусусӣ», моддаи 9

Азбаски корхонаи хусусӣ аз ҷониби як нафар шахси ҷисмонӣ ташкил мегардад, бунёди меъёрии он ба даромадҳо тақсим намешавад. Инчунин, ҳаҷми бунёди меъёриро мулкдор муайян мекунад.

Агар шумо мехоҳед корхонаи хусусӣ кушоед, ба бунёди меъёрии он метавонед пул, коғазҳои қиматдор, молу мулки дигари бо пул баҳогузоришуда ё ки ҳуқуқҳои мулкиро дохил кунед. Дар чунин ҳол ҳуқуқ доред, ки молу мулки ба бунёди меъёрии корхонаи хусусӣ дохилкардаи худро ба таври мустақил нарх гузоред.

Монанди корхонаҳои оилавӣ ба миқдори суммаи фоидае, ки пас аз пардохти андозҳо ва пардохтҳои дигари маҷбурӣ дар ихтиёри мулкдори корхонаи хусусӣ мемонад, андоз гузошта намешавад.

Мулкдори корхонаи хусусӣ ба сифати роҳбари корхона онро танҳо идора мекунад, бе боваринома аз номи корхона кор мебарад, манфиатҳои онро ифода мекунад, маблағҳои пулӣ ва молу мулки дигари корхонаи хусусиро ба тасарруфи худ мебарорад, шартномаҳо, аз ҷумла, шартномаи меҳнат имзо мекунад, бовариномаҳо медиҳад, дар бонкҳо варақаи ҳисоб боз мекунад, штатҳоро тасдиқ мекунад, барои тамоми кормандони корхона фармоишҳои маҷбуриро қабул мекунад ва супоришҳо медиҳад.

Моддаи 14 уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи корхонаи хусусӣ» аз 11-уми декабри соли 2003 таҳти рақами 558-II

КОРХОНАИ ХУСУСӢ	
БАРТАРИЯТҲО	КАМБУДИҲО
Аз ҷониби шахси ҷисмонии танҳо ташкил гардидан ва идора шудани корхонаи хусусӣ	Корхонаи хусусӣ танҳо аз ҷониби шахсони ҷисмонӣ ташкил гардида, шахсони ҳуқуқӣ наметавонанд мулкдори он бошанд
Дар натиҷаи ҳамчун мулкдори корхонаи хусусӣ ба сифати роҳбар танҳо идора кардани корхона афзудани суръати қабули қарорҳо	Дар натиҷаи шахсӣ юридикӣ мулкдор нагардидан, тавассути ҷамъ кардани маблағҳои иловагӣ имконияти васеъсозии корхона маҳдуд мегардад
Ҳангоми муваққатан набудани роҳбари корхона имкони мавҷудияти ба зиммаи шахси ҷисмонии дигар гузоштани вазифаи роҳбарӣ	Мулкдори корхонаи хусусӣ ҳангоми кам будани молу мулки корхона доир ба маҷбуриятҳои корхона бо молу мулки мансуби худ мувофиқи ҳуҷжатҳои қонунӣ пурра ҷавобгар аст
Аз ғоиде, ки пас аз супоридани андоз ва пардохтҳои дигари маҷбури дар дасти мулкдор менамояд, андоз ситонида намешавад	Ҳангоми ба инқироз рӯ ба рӯ гардидани корхона тамоми қарз ва пардохтҳои дигарро таъсисдиҳанда мепардозад. Ин ба тадбиркор масъулияти зиёдро бор мекунад.
Соҳибҳуқуқӣ дар интиҳоби (пардохти андози ягона) сохтори андози умумиқонунидашуда ва соддақонунидашудаи андозсупорӣ	

Соҳиби корхонаи хусусӣ метавонад корхонаро чун маҷмӯи мулк пурра фурӯшад, ё ки ҳада кунад, ё ин ки ғаёлияти онро анҷом дода, молу мулки онро алоҳида фурӯшад

ОЁ МЕДОНЕД?

Яке аз субъектҳои тадбиркорие, ки дар Ўзбекистон ғаёлияти пурсамар мебарад ширкати – «Murad Buildings» ба шумор меравад. Самти асосии ғаёлияти ширкати мазкур бунёди биноҳои бисёр-ошёна ривочдиҳии лоиҳаҳои зисти инфрасохтори иҷтимоии хизматрасонӣ ба онҳоро фаро мегирад.

Маҷмӯаҳои зисти аз рӯйи концепсияи архитектураи тартиби яққа бунёд гардида, барои омма, ки даромадҳои гуногун доранд, пешбинӣ шудааст.

Ширкати «Murad Buildings» дар зинаҳои зерини чараёни соҳтмони биноҳо кор мебарад: лоиҳакунонии объект, хариди биноҳои кӯҳна, баъд онҳоро вайрон карда, биноҳои нав сохтан, назорат аз болои сифат, фурӯхтан ва хизматрасонии пас аз фурӯш.

<https://www.goldenpages.uz/company/?Id=80592>

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Истилоҳи корхонаи хусусӣ чиро ифода мекунад?
2. Корхонаи хусусӣ аз ҷониби кӣ ташкил карда мешавад?
3. Чихатҳои ба худ хоси корхонаи хусусиро фаҳмонида диҳед.
4. Роҳбари корхона ҳангоми мавҷуд набудани имкони муваққатан идо-ра кардани корхона чӣ гуна чора диданаш мумкин аст?
5. Доир ба андозсупорӣ кадом чихатҳои корхонаи хусусӣ ба субъектҳои тадбиркории дигар монандӣ дорад?
6. Дар корхонаи хусусӣ чӣ гуна ҳуқуқҳои мулкӣ мавҷуданд?
7. Корхонаи хусусӣ ба сифати шакли тадбиркорӣ чӣ гуна камбудихоро дорост?
8. Доир ба натиҷаҳои ғаёлияти корхонаҳои хусусӣ ҷавобгарӣ чӣ гуна аст?

ЧАМЪИЯТИ МАСЪУЛИЯТАШ МАХДУД

				
<p>Сохибонаш:</p> <p><i>Ҳар гуна шахсонӣ ҳуқуқӣ ва ҷисмонӣ аз он ҷумла шахравандони хориҷӣ аз тарафи як нафар шахси ҷисмонӣ ва ҳуқуқӣ ҳам ташикӣ меёбад</i></p>	<p>Ҳазинаи Низом:</p> <p><i>Баробари 40 фоизи ҳадди ақали музди меҳнат</i></p>	<p>Ҳуҷҷатҳои таъсис:</p> <p><i>шартнома ва Низом</i></p>	<p>Қалби ҳамкорон:</p> <p><i>бо ризогии ҳамаи аъзоёни ҷамъият ба Ҳазинаи низом саҳм гузоштан</i></p>	<p>Шумораи аз ҳама зиёди иштирокдорон:</p> <p><i>50 нафар</i></p>

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

1. Дар инфографика кадом маълумоти ба Шумо ҳоло ношинос оварда шудааст?
2. Қиҳатҳои фарқкунандаи ҷамъияти масъулияташ маҳдудро аз корхонаҳои хусусӣ ва тадбирқорӣ баён кунед.
3. Дар айни ҳол 40 фоизи ҳадди ақали музди меҳнат чӣ миқдорро ташикӣ мекунад?

ЧАМЪИЯТИ МАСЪУЛИЯТАШ МАХДУД

Шояд Шумо дар хусуси корхонаҳое, ки пас аз номи худ калимаи кӯтоҳшудаи ҚММ доранд шундаед. Масалан, «Нӯшокии Соса-Сола» пас аз худ иловаи ҚММ (англисии LTD – limited) мегирад, ки ин маънои «ҷамъияти масъулияташ маҳдуд» ро дорад.

Аъзоёни **Чамъияти масъулияташ маҳдуд (ЦММ)** – танҳо дар доираи ҳиссаи гузоштаи худ ҷавобгар буда метавонанд. Он дар асоси ҳамфикрии як ё якчанд нафар шахсони юридикӣ ташкил гардида шахси юридикӣ ба шумор меравад.

Чамъияте, ки аз тарафи як ва ё якчанд нафар таъсис ёфта, фонди устав (капитали устав) якҷоя бо ҳуҷҷатҳо ба миқдори муайян ба ҳиссаҳо ҷудо карда шудааст, чамъияти масъулияташ маҳдуд ба шумор меравад. Иштирокчиёни ЦММ аз рӯи ўҳдадории он ҷавобгар намешаванд, ба зарарҳои вобаста ба фаъолияти чамъият дар доираи арзиши ҳиссаҳои гузоштаи худ ҷавобгар мешаванд.

Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон аз 6-уми декабри соли 2001, тахти рақами 310-II «Дар бораи чамъиятҳои масъулияташ маҳдуд ва масъулиятҳои иловагӣ дошта», моддаи 3

Фонди устави Чамъияти масъулияти маҳдуд ба воситаи ҳисса гузоштани аъзоёни чамъият ташкил меёбад. Он ба миқдори на камтар аз 40 фоизи ҳадди ақали музди меҳнат аст. Аъзоёни чамъият набояд аз 50 нафар зиёд бошанд. Агар шумораи иштирокчиён аз ҳудуди муайяншуда гузарад, чамъият ба чамъияти саҳҳомӣ (акционерӣ) табдил меёбад.

Аъзои чамъият ҳиссаи худро танҳо бо розигии чамъият ба шахси дигар фурухта метавонад. Оид ба қарзҳои чамъият муассисон (ташкилкунандагон) танҳо дар доираи ҳиссаи худ ҷавобгар мешаванду бас. Ҷоидаи чамъият миёни иштирокчиён ба тарзи муносиб ба ҳиссаҳои дар фонди устав вучуддошташон тақсим карда мешавад. Мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Ўзбекистон аз дивиденди эълонкарда барои таъсисчиён андоз ҳисоб карда мешавад.

БАРТАРИЯТҲОИ ЧАМЪИЯТИ МАСЪУЛИЯТАШ МАҲДУД

Чамъияти масъулияташ маҳдуд аз тадбиркориҳои якка, ёки корхонаи хусусӣ бо роҳи ҳиссагузории аъзоёни чамъият имконият пайдо мекунад. Пас дар корхонаи хусусӣ, танҳо шахси ҷисмонӣ таъсисгар шуда тавонад, дар чамъияти масъулияташ маҳдуд ҳам шахси ҷисмонӣ ва ҳам ҳуқуқӣ таъсисчиӣ буда метавонад.

Чавобгарии иштирокчиёни Чамъияти масъулияташ маҳдуд дар доираи ҳиссаи гузоштаи онҳо маҳдуд мегардад. Иштироки аъзоёни чамъият бо меҳнати шахсӣ дар фаъолияти корхона шарт нест. Фаъолияти чории чамъиятро директор идора мекунад.

КАМБУДИҲОИ ЧАМЪИЯТҲОИ МАСЪУЛИЯТАШ МАҲДУД

Қонунан маҳдуд намудани шумораи иштирокчиёни Чамъияти масъулияташ маҳдуд аз ҳисоби аъзоёни дигар ба васеъ кардани фонди устави он менеъгӣ намекунад.

Иштирокчиёни Чамъияти масъулияташ маҳдуд ҳиссаи худро озодона фурӯхта наметавонанд ва ё ба дигарон тақдим карда наметавонанд. Дар натиҷа барои баромадан аз таркиби чамъият иштирокчӣ як қисми ҳиссаи чамъиятро бой медиҳад. Ин ба шавқмандии онҳо таъсири манфӣ расонида метавонад.

Барои қабули корҳои муҳим шартҳои гирифтани розигии ҳамаи иштирокчиён боиси дурудароз давом ёфтани чараёни мазкур мегардад. Инчунин, мувофиқ наомадани фикрҳо таваккалан қабул кардани қарорҳои нодурустро ба вучуд меорад.

АНДОЗ БА ДИВИДЕНДИ ЧАМЪИЯТИ МАСЪУЛИЯТАШ МАҲДУД

Иштирокчиёни Чамъияти масъулияташ маҳдуд аз рӯйи дивиденди гирифтаи худ дар ҳаҷми 10 фоиз андоз месупоранд.

Мисол. Аз рӯйи чамъбасти соли 2017 фонди софи ҚММ «SAMAR-SUMBULA» 47 миллион сӯмро ташкил кард. Чамъият 4 нафар таъсисгар дорад, ки ҳиссаи онҳо дар фонди устав чунинанд:

- таъсисгари аввал – 45%;
- таъсисгари дуюм – 25%;
- таъсисгари сеюм – 18%;
- таъсисгари чорум – 12%.

Дар ин ҳолат фонди соф дар байни таъсисгарон чунин тақсим мешавад:

- таъсисгари якум – $47000000 \times 45\% = 21\,150\,000$ сӯм;
- таъсисгари дуюм – $47000000 \times 25\% = 11\,750\,000$ сӯм;
- таъсисгари сеюм – $47000000 \times 18\% = 8\,460\,000$ (суммаи андоз $8\,460\,000 \times 10\% = 846\,000$) сӯм;

– таъсисгари чорум – $47\,000\,000 \times 12\% = 5\,640\,000$ (суммаи андоз $5640000 \times 10\% = 564\,000$) сӯм.

Нисбати дивидентҳое, ки аз фоидаи соф эълон карда шудааст, ба таври зерин андоз ситонида мешавад:

– таъсисчии аввал – $21\,150\,000 \times 10\% = 2\,115\,000$ сӯм;

– таъсисчии дуюм – $11\,750\,000 \times 10\% = 1\,175\,000$ сӯм;

– таъсисчии сеюм – $8\,460\,000 \times 10\% = 846\,000$ сӯм;

– таъсисчии чорум – $5\,640\,000 \times 10\% = 564\,000$ сӯм.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Фарқи байни Ҷамъияти масъулияташ маҳдуд аз шаклҳои дигари ташкилию ҳуқуқӣ дар чист?

2. Чаро Ҷамъияти масъулияташ маҳдуд яке аз шаклҳои васеъ паҳншуда ба шумор меравад?

3. Шахсони ҳуқуқӣ таъсисгарони Ҷамъияти масъулияташ маҳдуд шуда метавонанд?

4. Шумораи иштирокдорони Ҷамъияти масъулияташ маҳдуд бояд аз чанд нафар зиёд набоянд?

5. Миқдори минималии фонди устави Ҷамъияти масъулияташ маҳдуд чӣ қадар аст?

СУПОРИШ ВА МАШҚҶОИ АМАЛӢ ДОИР БА МАВЗӢ

1. Фоидаи софи ҚММ «UMIDA-NIGORA» аз рӯи ҷамъбасти соли 2017 90 миллион сӯро ташкил намуд. Ҷамъият аз тарафи 4 нафар таъсисгар ташкил шудааст ва ҳиссаҳои онҳо дар фонди устав чунин аст:

– таъсисгари аввал – 40%;

– таъсисгари дуюм – 25%;

– таъсисгари сеюм – 18%;

– таъсисгари чорум – 17%.

Дар ин ҳолат фоидаи соф чӣ гуна тақсим мегардад ва нисбати дивидентҳои эълоншуда чӣ қадар андоз ҳисоб карда мешавад?

ҶАМЪИЯТИ САҲҲОМӢ

				
Асосчиён ва иштирокчиён:	Хазинаи Низом:	Ҳуҷҷатҳои таъсис:	Қалби маблағҳо:	Ба андоз кашидан:
<i>Як ё якчанд саҳмиядорони Хориҷӣ буда-наш шарт. Ҳиссаи онҳо дар Хазинаи Низом на кам аз 15 фоиз бояд бошад</i>	<i>Суммаи нархи аксияҳо мувофиқи курси валютаи миллӣ камаш 4000 ҳазор доллари ИМА. Арзиши номиналии баланди як аксия 5 ҳазор сӯм</i>	<i>Низом</i>	<i>баровардани саҳмияҳои иловагӣ</i>	<i>Гузоштани андоз ба даромади саҳмиядорон дар шакли дивиденд ва фоидаҳо</i>

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

1. Кадоме аз ҷиҳатҳои дар инфограммаи болоӣ ифодаёфтаи ҷамъияти саҳҳомӣ барои шаклҳои дигар ҳам дахл дорад?

МАФҲУМИ ҶАМЪИЯТИ САҲҲОМӢ

Барои Шумо миёни шаклҳои тадбиркорӣ ҷамъияти саҳҳомӣ бештар маълум аст. Зеро он яке аз шаклҳои бузург ба шумор рафта, дар баъзе ҳолатҳо ширкат низ номида мешавад. Ширкатҳои ҳоло дар ҷаҳон машҳури «Apple inc.», «Microsoft» аз ҷумлаи онҳост.

Ҷамъияти саҳҳомӣ (ҶС) – шакли тижоратест, ки дар асоси ҳиссаи ихтиёрии саҳмиядорон (аксиядорон) ташкил шудааст.

Ширкатҳои «O‘zbekiston havo yo‘llari», «O‘zbekiston temir yo‘llari», ки дар мамлакатамон вучуд дорад, дар асоси ҷамъияти саҳҳомӣ ташкил ёфтаанд.

Ташкилоти тичоратие, ки бунёди низом (капитали низом) дар байни саҳмиядорон нисбати хуччатҳои тасдиқкунандаи ҷамъияти саҳҳомӣ ба миқдори муайян бо саҳмияҳо тақсимшударо ҷамъияти саҳҳомӣ гуфта эътироф менамоянд.

Моддаи 3-юми Қонуни Республикаи Ўзбекистон «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳҳомӣ ва ҳимояи ҳуқуқи саҳмиядорон» аз 6-уми майи соли 2014 таҳти рақами 370 ҚРҮ

НАМУДҲОИ ҶАМЪИЯТИ САҲҲОМӢ

Ҷамъиятҳои саҳҳомӣ кушода ва ё пӯшида буда метавонад. Шумораи аз ҳама ками ба таркиби ҷамъияти саҳҳомии тарзи кушод дохилшавандагон маҳдуд намешавад, саҳмгузориҳои ҷамъияти саҳҳомии тарзи пӯшида бояд аз се нафар кам набоянд. Ҳар як муассиси ҷамъият бояд саҳмиядори ҷамъият бошад. Шумораи саҳмиядорони ҷамъияти саҳҳомии тарзи кушод маҳдуд нест. Ҷамъияти тарзи кушоди саҳҳомӣ ҳақ дорад ба аксияҳои баровардаи худ обуна ташкил намояд ва ё талабҳои хуччатҳои қонунро ба ҳисоб гирифта, онро озодона фурӯшад. Ҷамъияти саҳҳомии пӯшида ҷамъиятест, ки саҳмияҳои худро танҳо дар байни муассисони худ ва ё доираи шахсони муайяншуда тақсим мекунад. Онҳо ҳақ надоранд, ки ба саҳмияҳои баровардаи худ ба тарзи кушод обуна ташкил намоянд ва ё худ ба шахсони доираҳои маҳдуд ба тарзи дигар барои фурӯш таклиф кунанд. Дар ҷамъияти саҳҳомии пӯшида шумораи саҳмиядорон набояд аз 50 нафар зиёд бошанд.

Ҷамъияти саҳҳомии кушод – ҷамъиятест, ки иштирокдорони он саҳмияҳои ба худашон дахлдорро озодона харида ва ё бе розигии саҳмиядорони дигар озодона фурӯхта метавонанд.

Ҷамъияти саҳҳомии пӯшида – ҷамъиятест, ки саҳмияҳои он дар доираи шахсони пешакӣ муайяншуда тақсим карда мешавад.

Дар Қонуни Республикаи Ўзбекистон «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳҳомӣ ва ҳимояи ҳуқуқи саҳмиядорон» аз 6-уми майи соли 2014 роҳҳои ҷойгиркунии обунаи саҳмияҳои аз тарафи ҷамъиятҳои

сахҳомии кушода ва пӯшида бароварда муайян шудааст. Мувофиқи қонуни мазкур аз сабаби он ки ҷамъияти сахҳомии пӯшида ба ҷамъияти масъулияташ маҳдуд мазмунан монанд аст, ҷамъиятҳои сахҳомӣ ба пӯшида ва кушода ҷудо нашуда, ба таври умумӣ ҷамъияти сахҳомӣ номида шуд.

ТАШКИЛ НАМУДАНИ ҶАМЪИЯТИ САХҲОМӢ

Ҷамъияти сахҳомиро таъсис намудан ва (ёки) шахси ҳуқуқии мавҷударо барои дубора ташкил кардан (якҷоя кардан, ҳамроҳ кардан, ҷудо намудан, тақсим кардан) ба амал бароварда мешавад. Миқдори минималии капитали устави ҷамъиятҳои сахҳомӣ 1600 млн. сӯмро ташкил мекунад. Фонди устави ҷамъият аз арзиши номиналии сахмияҳои ҷамъият, ки сахмиядорон харидаанд ташкил меёбад.

Сахмия – қоғази қиматнокест, ки пас аз ба капитали ҷамъияти сахҳомӣ ҳисса гузоштан ҳуқуқи аз фоидаи он даромадро дар сурати дивиденд ба даст оварданро медиҳад.

Арзиши номиналии сахмия – арзиши ба ҳуди сахмия муайян кардашуда.

Арзиши номиналии тамоми сахмияҳои баровардаи ҷамъият бояд як хел бошад. Сахмияҳо қоғазҳои арзишдори эмиссиявиест, ки дар он номи соҳибаш навишта шудааст ва онҳо аз рӯи намуд оддӣ ва имтиёздор шуда метавонанд. Сахмия дар асоси ҳуқуқи мулкӣ ё ҳуқуқҳои дигари асосӣ ба қадом шахси юридикӣ дахл дошта бошад, он воҳиди юридикӣ ё шахси ҷисмонӣ соҳиби сахмия, яъне сахмиядор номида мешавад.

Сахмиядор – шахси ҷисмонӣ ва ҳуқуқии соҳиби сахмия.

Сахмияҳои оддӣ овоздиҳанда буда, онҳо ба соҳибонашон ҳуқуқи гирифтани дивидендҳо, дар ҷамъомадҳои умумии сахмиядорон иштирок намуданро медиҳад. Сахмияҳои имтиёзнок чунин сахмияҳое мебошанд, ки ба соҳибонашон ҳуқуқи дивиденд гирифтани, инчунин дар сурати баста шудани ҷамъият маблағҳои ба сахмияҳо гузоштаро дар навбати аввал гирифтаниро таъмин менамояд. Сахмияҳои имтиёзнок ба соҳибони худ, новобаста аз фоида дидан ва ё надидани ҷамъият ҳуқуқи гирифтани дивидендҳоро медиҳад.

Саҳмияи оддӣ – саҳмияест, ки имконияти ба тарзи ба маблағи гузошташуда мутаносиб тақсим кардани дивидендро медиҳад.

Саҳмияи имтиёзнok – саҳмияест, ки ҳангоми тақсими дивиденд ва молу мулки ҷамъияти саҳҳомӣ ба соҳибаш нисбати саҳмияи оддӣ имконияти бештарро медиҳад.

ҶАМЪИЯТҲОИ САҲҲОМӢ	
БАРТАРИЯТҲО	КАМБУДИҲО
Ба осонӣ маблағи калонҳаҷмро ҷамъ овардан. Зеро барои ин баровардани саҳмия ба миқдори зарурӣ кофист.	Зиёд будани шумораи саҳмиядорон ба идоранамоии фаъолияти ҷамъият аз ҷониби мулкдорон душворӣ меорад. Мувофиқи ин дар ҷамъияти саҳҳомӣ шӯрои раёсат ташкил мешавад ва директор таъин мегардад.
Ҳамчун шакли ягонаи тичоратӣ фаъолияти ҷорӣ ҷамъияти саҳҳомиро дар асоси шартномаи идоранамоӣ ба ташкилоти дигари тичоратӣ – ба идоракунандаи боваринок супоридан мумкин	Барои қабули қароре ба фаъолияти асосӣ ё раёсат дахлдор муҳокима намудани он дар ҷамъомади умумии саҳмиядорон ба кашол ёфтани ин ҷарайён оварда мерасонад.
Имконияти иштироки саҳмиядор дар раёсат ба соҳиби кадом навъи саҳмия дахлдор будани ӯст	
Саҳмияҳои оддӣ соҳиби овоз шуморида мешавад ва ба соҳибаш ҳуқуқи гирифтани дивидендҳо, иштирок дар идоранамоии ҷамъиятро медиҳад	
Саҳмияҳои имтиёздор бошад ба соҳибонаш, дар навбати аввал, дар гирифтани дивидентҳо ва ҳангоми пӯшида шудани ҶС маблағи ба аксияҳо гузоштаашро болодастӣ медиҳад	
Саҳмияҳои имтиёзнok қатъи назар аз будану набудани даромади ҷамъият, ҳуқуқи гирифтани баъзе аз дивидендҳои маълумро медиҳад.	

Дивидендҳои ба саҳмиядорон эълоншуда мувофиқи ҳуҷҷатҳои қонун ба андоз кашида мешавад. Ҳангоми фуруҳтани саҳмияҳо

андози даромади барои шахси ҳуқуқӣ ва ҷисмонӣ муайяншуда супорида мешавад. Андози даромад аз фарқи харида гирифтани ва фурӯхтани саҳмияҳо ҳисоб карда бароварда мешавад. Ғайр аз ин саҳмиядор дар баробари ҳуқуқи аз ҷамъият пурсидани харидномаи саҳмияҳо, тарк намудани тиҷоратро ҳам дорад. Чунин масъалаҳо бошад бо Қонуни Республикаи Ўзбекистон «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳномӣ ва ҷимояи ҳуқуқи саҳмиядорон» ба тартиб андохта мешавад.

Дивиденд (калими латинии *dividendus* буда маънояш ба тақсими кунӣ дахлдор) – даромади ба соҳиби аксия ҷудошуда.

ДОНИШАТОНРО САНЌЕД!

1. Кадом намудҳои ҷамъияти саҳномӣ мавҷуд аст?
2. Аз ҷиҳати шумораи саҳмиядорон дар байни ҷамъиятҳои саҳномии кушода ва пӯшида чӣ гуна фарқ вучуд дорад?
3. Барои чӣ дар қонунгузори Республикаи Ўзбекистон шакли ҷамъияти саҳномии пӯшида вучуд надорад?
4. Миқдори номиналии капитали устави ҷамъиятҳои саҳномӣ дар Ўзбекистон чӣ қадарро ташкил мекунад?
5. Саҳмия чист? Саҳмияҳои оддӣ аз имтиёзнок бо чӣ фарқ мекунад?
6. Ҷиҳатҳои бартариятноки ҷамъияти саҳномӣ дар чист?
7. Камбудҳои ҷамъияти саҳномӣ аз чӣ иборат аст?

СУПОРИШ ВА МАШҚҲОИ АМАЛӢ ДОИР БА МАВЗӢЪ

1. Дар дасти сармоядор 100000 сӯм ҳаст. Банк барои соле изофаи 20% тақлиф намуд. Ҷамъияти саҳномӣ 8 то саҳмияи имтиёноки худро бо нархи 25000 сӯмӣ ба ҳар як саҳмия даромади солони 10% ва 80 то саҳмияи оддиро бо нархи 20000 сӯмӣ баровард. Аз ҷамъияти саҳномӣ барои дивиденд 800000 сӯм ҷудо шуд. Муайян намоед, ки сармоядор пулашро дар қучо сарф намояд зиёдтар фоида мегирад.

Маълум аст, ки имрӯзҳо бештар аз 51 фоизи аҳолии кишвари мо дар деҳот зиндагӣ мекунанд. Аммо саҳми маҳсулоти хоҷагии деҳот дар даромади умумии кишвар аз 17 фоиз бештар нест. Ҳаҷми коркарди дубораи соҳаи аграрӣ бошад ба 10 фоиз ҳам намерасад. Дар ҳоле ки ин нишондод дар давлатҳои пешрафта аз 50 фоиз нуфуз мекунанд. Аз ин хотир, муҳим аст барномаи маҷмӯавии ислоҳи хоҷагии деҳот тарҳрезӣ шавад.

Президенти Республикаи Ўзбекистон Ш. Мирзиёев

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

1. Ба нақши хоҷагии деҳот дар иқтисодиёти Ўзбекистон чӣ гуна меварон баҳо дод? Солҳои охир дар ин соҳа чӣ гуна тағйиротҳо мушоҳида мешавад?
2. Чанд фоизи аҳолии кишвари мо дар деҳот истиқомат доранд? Дар байни деҳаю шаҳр чӣ гуна тафовутҳо мавҷуд аст?
3. Дар деҳот барои афзоиш додани даромади сокинон чӣ гуна имкониятҳо мавҷуд аст?

ХОЧАГИҲОИ ШАХСИИ ЁРИРАСОН

Қисми асосии аҳолии кишвари мо дар деҳот зиндагӣ мекунад. Дар деҳаҳо асосан бо истеҳсоли маҳсулоти хоҷагии деҳот машғул мешаванд. Аз ин рӯ, дар шароити деҳот ба роҳ мондани фаъолияти тадбиркорӣ ба пешрафти иқтисодиёти кишвар мусоидат мекунад.

Аз ин сабаб, шумо метавонед дар деҳот, аввал, дар хоҷагиҳои шахсии ёрирасон бо тадбиркорӣ машғул шавед.

Хоҷагии шахсии ёрирасон – як навъ хоҷагии оилавӣ, ки ба меҳнати шахсии сокинони деҳот дар боғчаи назди ҳавлии худ ва аз ҷониби онҳо истеҳсол шудани маҳсулоти деҳқонӣ асос ёфтааст.

Хоҷагии шахсии ёрирасон дар ҳамон қитъаҳои замин ташкил меёбад, ки барои сокинони деҳот ҳамчун мерос монда, умрбод барои соҳиб шудан ва хонаю манзил сохтан дода шудааст. Ҳамон қисми қитъаи замин, ки дар он хонаю манзил сохта нашудааст, боғчаи назди ҳавлии номида мешавад. Дар ин боғча аъзои хонавода дар заминаи меҳнати шахсии метавонанд маҳсулоти кишоварзӣ ва чорводорӣ истеҳсол намоянд. Бахши асосии он барои ниёзҳои хонавода сарф мешавад. Бо ин ҳол, дар аксари мавридҳо ин маҳсулот аз ниёзҳои оила зиёдтар мекунад. Ҳамин маҳсулоти барзиёдро мумкин аст дар бозори деҳқонӣ ба фурӯш баровард ва даромади изофӣ дарёфт намуд, ки ин чараён аз рӯи моҳияти худ тадбиркорӣ мебошад.

ХОҶАГИИ ДЕҲҚОНӢ

Агар шумо нахоҳед, ки фаъолияти тадбиркориатон дар хоҷагии шахсии ёрирасон маҳдуд бимонад, дар он сурат метавонед хоҷагии деҳқонӣ барпо намоед.

Хоҷагии деҳқонӣ – як навъ хоҷагии оилавии амволи хурд, ки дар заминаи қитъаи додашуда ба соҳиби оила ташкил меёбад ва дар он аъзои хонавода бо меҳнати шахсии худ маҳсулоти хоҷагии деҳотро истеҳсол ва ба муомила мебароранд.

Хоҷагии деҳқонӣ дар ҳамон қитъаи замин ташкил меёбад, ки ҳамчун мерос ва мулки умрбодӣ ба соҳиби оила дода шудааст. Он

бар асоси меҳнати шахсии аъзои хонавода амал мекунад. Хоҷагии деҳқониро метавон дар ду ҳолат ташкил дод:

- 1) дар ҳолати созмон додани шахси ҳуқуқӣ;
- 2) дар ҳолати созмон надодани шахси ҳуқуқӣ.

Хоҷагии деҳқонӣ хоҷагии оилавии амволи хурд буда, бо меҳнати шахсии аъзои хонавода, дар қитъазамине, ки ҳамчун мерос ва мулкӣ умрбодӣ ба соҳиби оила дода шудааст, маҳсулоти хоҷагии деҳотро истеҳсол менамояд ва ба муомила мебарорад.

Фаъолият дар хоҷагии деҳқонӣ аз ҷумлаи фаъолиятҳои тадбиркорӣ аст ва бо таваҷҷӯҳ ба хоҳиши аъзои хоҷагии деҳқонӣ мумкин аст бо созмон додани шахси ҳуқуқӣ ва ё созмон надодани шахси ҳуқуқӣ сурат бигирад.

Дар фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ ба таври доимӣ истифода бурдани меҳнати кироӣ мумкин нест.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ», №604-І, аз 30 апрели соли 1998, моддаи 1.

ХОҶАГИИ ФЕРМЕРӢ

Хоҷагии фермерӣ шакли боз ҳам васеътари тадбиркорӣ дар деҳот аст.

Хоҷагии фермерӣ – субъекти мустақили хоҷагидорӣ, ки дар сурати истифодаи қитъаҳои замин ба иҷора додашуда бо истеҳсоли амволи хоҷагии деҳот машғул мешавад.

Заминҳои дорои аҳамияти хоҷагии деҳот аз сӯйи шӯроҳои маҳаллӣ бо ҳуқуқи нигоҳдории мерос ба муддати то 50 сол ба унвони иҷора ба хоҷагии фермерӣ дода мешаванд. Хоҷагии фермерӣ метавонад ҳам аъзои ба меҳнат лаёқатманди хонавода ва ҳам коргарони кироӣро ба кор ҷалб намояд. Хоҷагии фермерӣ маҳсулоти хоҷагии деҳотро дар шакли мол, яъне, асосан барои муомила дар бозор истеҳсол менамояд.

Он дар шакли шахси ҳуқуқӣ созмон ёфта, метавонад ба таври мустақил бо субъектҳои дигари хоҷагидорӣ муносибати иқтисодӣ барпо намояд.

Хоҷагии фермерӣ субъекти мустақили хоҷагидорӣ аст, ки бо истифода аз қитъаҳои замини ба иҷора додашуда амволи хоҷагии деҳотро истеҳсол менамояд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии фермерӣ», № 662-II, аз 26 августи соли 2004, моддаи 3.

АГРОФИРМАҲО

Агар майл дошта бошед, ки ғайр аз истеҳсоли маҳсулоти хоҷагии деҳот бо коркарди дубораи он низ машғул шуда, даромади тадбиркории худро афзоиш диҳед, метавонед фаъолияти агрофирмаро ба роҳ монед.

Агрофирма – ширкат ё корхонае, ки маҳсулоти хоҷагии деҳоти ҳосилшуда аз ҷониби хоҷагиҳои фермерӣ, деҳқонӣ ва шахсии ёрирасонро дубора коркард мекунад ва ба муомила мебарорад.

Агрофирма дар шакли шахси ҳуқуқӣ созон меёбад. Вазифаҳои асосии агрофирма иборат аз истеҳсол, кашондан, нигоҳдорӣ ва дубора коркард намудани маҳсулоти хоҷагии деҳот буда, онҳоро барои муомила ба бозори дохилӣ ва хориҷӣ мебарорад.

ИН ШАВҚОВАР...

Аз рӯйи миқдори гармхонаҳо кишвари Хўлланд (Голландия) дар ҷаҳон ҷойи аввалро мегирад. Дар ҳоли ҳозир хўлландиҳо гармхонаҳои худро на бо пластик, балки бо шиша мепӯшонанд. Майдони умумии гармхонаҳои Хўлланд 10 500 гектар аст.

ОЁ МЕДОНЕД?

Бизнеси хурдро дар ҳар гуна шароит метавон ташкил дод. Барои мисол, бо ин мақсад сохтани гармхонаи бодиринг дар айвон (балкон) ё ҳатто дар тоқчаи тиреза мумкин аст.

Бодиринг аз чумлаи маҳсулоти фоидабахш буда, эътибори камро меҳаҳад. Интихоби дурусти навъи бодиринг ҳатто дар як метри мураббаъ ҳосили хуб медиҳад. Шумо бо нерӯ ва маблағи кам метавонед дар ҳар фасли сол бодиринг парвариш намоед. Дар сурати ба роҳ мондани фуруш мумкин аст соҳиби бизнеси босуботи даромаднок гардед ва тез харҷҳои худро пӯшонед.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Хусусиятҳои ба худ хоси тадбиркорӣ дар шароити деҳот дар чӣ ифода меёбад?
2. Кадом шаклҳои тадбиркориро дар шароити деҳот медонед?
3. Нишонаҳои ба худ хоси хоҷагии шахсии ёрирасон аз чӣ иборат аст?
4. Хоҷагии деҳқонӣ бо кадом ҷиҳатҳои худ аз шаклҳои дигар фарқ мекунад?
5. Дар сурати ташкил додан ё надодани шахси ҳуқуқӣ ҷиҳатҳои асосии хоҷагии деҳқониро эзоҳ диҳед.
6. Нишонаҳои асосии хоҷагии фермериро фаҳмонида диҳед.
7. Ба нисбати хоҷагии фермерӣ гуфтани «субъекти мустақили хоҷагидорӣ» чӣ маънӣ дорад?
8. Нишонаҳои асосии агрофирма аз чӣ иборат аст?

СУПОРИШ ВА МАШҚҲОИ АМАЛӢ ДОИР БА МАВЗӢЪ

Шахси ҷисмонӣ А. Сатторов бо маблағи шахсии худ 500-то мурғ харида дар шароити хона парвариш кард ва ниғаҳбонии мурғҳои тухмзоро ба роҳ монд. Бо ин мақсад ӯ чунин харҷҳоро анҷом дод:

Р/т	Номи маҳсулот	Маблағи мавриди назар, млн. сӯм.
1	Барои гирифтани мурғ	15 (500×30000)
2	Қафаси мурғ	2
3	Хароҷоти дигар	1
	Ҷамъ:	18

Парвариши мурғҳо бар асоси тартиби қатъӣ ва назорати ратсионикуву рӯзона сурат мегирад.

Агар шаҳси ҷисмонӣ 500-то мурғро комилан парвариш намояд ва битавонад бар асоси талабҳои ратсионӣ нигоҳдорӣ кунад, 500-то мурғ ба додани маҳсулот оғоз мекунад.

Хароҷоти якрӯза барои парвариши 1-то мурғ ба шарҳи ҷадвали зерин аст:

Р/т	Шарҳи харҷ	Хароҷоти якрӯза барои парвариши 1-то мурғ	
		сӯм	%
1	Харҷ барои озуқа-маҳсулоти донагӣ	280	87,5%
2	Харҷҳои коммуналӣ(барқ, об, газ)	15	4,7%
3	Хароҷоти дигар	25	7,8%
	Ҷамъ:	320	100%

Дар ҷадвали зерин маълумоти марбут ба дарёфти тухми мурғ оварда шудааст. Хонаҷаҳои холии ҷадвалро пур кунед.

Таблоди мурғ	Тавлиди тухм, %	Таблоди тухм дар як моҳ, дона	Таблоди тухм дар як сол, дона	Арзиши аслии тухм, сӯм*	Нарҳи тухм дар бозор, сӯм	Даромад аз фурӯши тухм, хазор сӯм	Ҷамъи харҷҳои барои дарёфти тухм, хазор сӯм	1 сол	Дар 2 сол
								Ҷамъи фоида, хазор сӯм	Ҷамъи фоида, хазор сӯм
1	80				500				
500	80				500				

* Дар ин ҷо ба арзиши аслии тухм хароҷоти марбут ба ташкили мурғдорӣ, яъне харҷҳои алоқаманд бо сохтани қафасҳо барои харидани мурғ шомил нашудааст.

Пас аз ду сол мизони тухмзояии мурғҳо коҳиш ёфта, дигар онҳо ба сифати гӯшт фурӯхта мешаванд. Агар нарҳи кӯтараи якто мурғ дар бозор 15 000 сӯм бошад, мавридҳои зеринро муайян кунед:

а) даромади иловагӣ аз ҳисоби фурӯши гӯшт;

б) ҷамъи даромади соф, ки мумкин аст дар тӯли 2 сол ба даст ояд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

1. Тадбиркорони дар суратҳо омадаро аз рӯи синну сол чудо кунед. Синну соли тадбиркор чӣ гуна метавонад ба фаъолияти ӯ таъсир гузорад?
2. Оё лозим аст давлат ба тадбиркорони ҷавон алоҳида ғамхорӣ намояд? Фикри худро бо далелҳо исбот намоед.
3. Оё медонед барои пуштибонии тадбиркорон чӣ гуна чораю тадбирҳо аз ҷониби давлат амалӣ мегардад?

АҲАМИЯТ ВА ЗАРУРИЯТИ ТАДБИРКОРИИ ЧАВОНОН

Ҳар як шаҳрванде, ки истеъдоди муомила кардан дорад, новобаста аз синну солаш, метавонад бо фаъолияти тадбиркорӣ машғул шавад. Бо ин ҳол, то имкон ҳаст давлат саъй мекунад ҷавонро ба шугли тадбиркорӣ тарғиб ва пуштибонӣ намояд. Зеро ки маҳз ҷавонон дар ҷомеа инсонҳое ҳастанд дорои нерӯ ва ғайрати баланд, серҳаракат ва касони фаъоле, ки ҳар гуна ҳодисаи навро тез қабул карда, азхуд менамоянд. Ҷалб кардани ҷавонон ба тадбиркорӣ дар кишварамон боиси пешрафти тадбиркорӣ, таъмини шуглварзии ҷавонон, фароҳам овардани ҷойҳои нави корӣ мегардад. Ҳамчунин, васеъ кардани доираи тадбиркорони ҷавон ба пешрафти инноватсионии иқтисодиёти миллӣ мусоидат мекунад. Ва ин ҳол тақозо менамояд, ки авлоди тадбиркори ҷавон, лаёқатманд ва дорои фикри тоза ташаккул ёбад.

Тадбиркори ҷавонон – ҷараёни ба амал овардани фаъолияти тадбиркори шахсии аз 18-сола то 35-сола дар кишвар.

ЧОРАЮ ТАДБИРҲОИ АЛОҚАМАНД БО ПЕШРАФТИ ТАДБИРКОРИИ ЧАВОНОН

Дастури Президент «Дар бораи чораю тадбирҳои иловагӣ доир ба ҷалб намудани хатмкунандагони муассисаҳои омӯзишӣ ба фаъолияти тадбиркорӣ» ва қарори сарвари мамлакат «Дар бораи чораю тадбирҳои иловагии амалӣ кардани сиёсати давлатии Республикаи Ўзбекистон доир ба ҷавонон» дар пешрафти тадбиркории ҷавонон нақши муҳим дорад.

Ба хотири васеъ намудани доираи тадбиркорӣ маҷмӯи чораю тадбирҳои зерин ба амал бароварда мешавад:

- оммавӣ кардани фаъолияти тадбиркорӣ дар байни ҷавонон;
- ба тарзи оммавӣ ҷалб намудани онҳо ба шугли тадбиркорӣ;
- ташаккул додани маҳорати ташкили бизнес;
- бо маблағ таъмин кардани ғояҳои бизнесӣ;
- ҳамаҷониба ёрӣ расондан барои пешбурди фаъолият дар бозор.

КЛАСТЕРҲОИ ТАДБИРКОРИИ ЧАВОНОН

16 октябри соли 2017 қарори Девони Вазирони Республикаи Ўзбекистон «Дар бораи чораю тадбирҳои ташкили кластерҳои тадбиркории ҷавонон» қабул гардид. Гурӯҳҳое, ки дар иқтисодиёт фаъолияти ба ҳамдигар алоқаманд доранд, масалан, дар расонидани ашёи хом ва чинсҳо, додани ҳадамоти зербаной ва ё дар як ҳудуди муайян ҷамъ шудани гурӯҳҳо аз муассисаҳои илмию тадқиқотӣ ва дигар созмонҳо кластер номида мешавад. Барпо ёфтани кластерҳо боиси беҳтар шудани натиҷаи фаъолияти созмонҳои мазкур ва афзоиши рақобати байни онҳо мегардад.

Кластер – гурӯҳи созмонҳои ба ҳамдигар алоқаманд, ки дар як ҳудуди муайян ҷамъ омадаанд.

Кластери тадбиркории ҷавонон – гурӯҳи созмонҳои ба ҳамдигар алоқаманд, ки бо додани хидматҳои имтиёзӣ ва таъмини шароити зарурӣ ба ташкил додан ва амалӣ кардани фаъолияти тадбиркории ҷавонон мусоидат мекунанд.

Кластерҳои тадбиркории ҷавонон дар маркази ноҳияву шаҳрҳо барпо мешаванд ва шахси ҳуқуқӣ намебошанд. Раҳбарии фаъолияти

онҳо ба зиммаи Шӯроҳои ноҳиявӣ ва шаҳрии Иттиҳоди ҷавонони Ўзбекистон вогузор шудааст.

Майдонҳои истеҳсолии воқеъбуда дар кластерҳо танҳо ба тадбиркорони ҷавоне, ки узви Иттиҳоди ҷавонони Ўзбекистон ҳастанд, ба муддати то ба по хестани корхонааш, вале ба муддати на бештар аз 5 сол, бо қимати иҷоравии баробар бо «сифр» дода мешавад.

Кластерҳо ба тарзи махсус ба сифати бизнес-инкубатор кор карда, ба ҷавонон дар гузарондани курсҳои омӯзишии марбут бо тадбиркории ҷавонон ёрӣ мерасонанд. Ба таври доимӣ ҳадамотеро ҷиҳати омодаسازی санадҳо ва додани маслиҳатҳои амалӣ барои пешбурди фаъолияти тадбиркорӣ анҷом медиҳанд.

Бизнес-инкубатор – созмоне, ки бо ҷонибдории тадбиркорони ҷавон аз эҷод ва таҳияи ғояи бизнесӣ сар карда то амалӣ кардани он – дар тамоми марҳилаҳо машғул мешавад.

Дар мақомҳои қорӣи персонали воҳидҳои тадбиркорӣ, ки дар кластерҳо қарор доранд, барои машғул шудан бо кор саҳми афроди то 35-сола набояд аз 70 фоиз кам бошад.

МАНБАЪҲОИ МОЛИЯВИИ ФАЪОЛИЯТИ КЛАСТЕРҲО

Манбаъҳои молиявии фаъолияти кластерҳо ба шарҳи зер аст:

- даромаде, ки бо расондани хидматҳои пулӣ ба ширкаткунандаи кластер дарёфт мешавад;
- даромаде, ки аз пардохтҳои мавриди истифодаи ширкаткунандаи кластер ба даст меояд;
- дигар манбаъҳои, ки муҳолифи санадҳои қонунӣ намебошад.

ИН ШАВҚОВАР...

Дар штати Пенсилванияи ШМА як духтари 13-сола бо исми Неҳа Гупта ҳанӯз дар синни нӯҳсолагӣ лоиҳаи худро таҳти мавзӯи «Empower Orphans» қорӣ мекунад. Аз он дам инҷониб ӯ бо ёрии лоиҳаи ғайритиҷорӣ худ барои бачаҳои бепарастори Ҳиндустон тавонистааст 30 ҳазор доллар ҷамъоварӣ намояд. Созмони таъсисдодаи духтар барги табрик (откретка)ҳои бо меҳнати дастӣ сохташударо ба фурӯш мебаровардааст.

Дар ҳоли ҳозир духтар аҳд кардааст боз 20 ҳазор доллар дар-ёфт намояд. Вале, бо ин ҳам ӯ кори худро қатъ карданӣ нест. Неҳа меҳонад дар оянда аз маҳалли хайрия маснади худро таъйин намуда, ба мақсадҳои худ бирасад.

ОЁ МЕДОНЕД?

Нахустин нишонаҳои бизнес-инкубатор дар миёнаҳои асри XX дар Британияи Кабир пайдо шудааст. Аввалин бизнес-инкубатор бо мафҳуми имрӯза дар соли 1959 асос меёбад. Жозеф Манкосо анборхонаи як фабрикаи воқеъ дар шаҳри Батавияро харида, дар Амрико ба якумин инкубатор бо номи «Bata-viaIndustrial Center» поягузори мекунад. Мақсади ӯ иборат аз он буд, ки шаҳри ба мушкилоти иқтисодӣ рӯ ба рӯшударо бо ҷойҳои нави корӣ таъмин намояд.

Агар то соли 1985 дар тамоми ҷаҳон наздики 70 воҳид бизнес-инкубатор фаъолият карда бошад, дар соли 1992 миқдори онҳо ба 470-то ва соли 1995 ба 1100 воҳид мерасад. Он ҳама бизнес-инкубаторҳо дар як Созмони миллӣ муттаҳид мешаванд. Аз ҳама бештар бизнес-инкубаторҳо дар ИМА ташкил ёфтаанд, ки сабаби ин пешрафти иқтисодии шаҳру минтақаҳо, тарғиби фаъолияти инноватсионӣ дар донишгоҳҳо ва фаъол шудани тадбиркорӣ, ҳамчунин, зарурати эҷоди шароити мусоид барои сармоягузори хусусӣ мебошад.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Аҳамият ва зарурати тадбиркории ҷавонон аз ҷиҳати иборат аст?
2. Мафҳуми «васеъ кардани доираи тадбиркорони ҷавон ба рушди инноватсионии иқтисоди миллӣ мусоидат мекунад» чӣ маъно дорад?
3. Дар кишвари мо ба хотири рушди тадбиркории ҷавонон чӣ гуна чораю тадбирҳо амалӣ мешавад?
4. Мафҳум ва моҳияти кластерҳои китисодӣ аз ҷиҳати иборат аст?
5. Чаро дар кластер натиҷаи фаъолият аз ҳама муҳим ва болотар аст?
6. Кластери тадбиркории ҷавонон чӣ маъно дорад?
7. Кластерҳои тадбиркории ҷавонон чӣ гуна созмон меёбад?
8. Фаъолияти кластери тадбиркории ҷавонон аз ҷиҳати иборат аст?
9. Бизнес-инкубатор чист?
10. Дар бораи манбаъҳои молиявии фаъолияти кластери тадбиркории ҷавонон маълумот диҳед.

БИЗНЕС-ПЛАН

Аз мавзӯҳои пешина маълум шуд, ки фаъолияти тадбиркорӣ то чое ба шакли таваккал ё бо риск сурат мегирад. Аз ин рӯ, тадбиркор пеш аз он ки қароре қабул намояд, масалан, барои гирифтани кредит аз бонк, харидани лавозиму дастгоҳ ё ягон заминаи моддӣ, бояд ҳамаҷониба ва пухта фикр кунад ва ҳисобу китоби муайяноро анҷом диҳад. Маъмулан, ин гуна ҳисобу китоб, чараёни пайи ҳам амалисозии чораю тадбирҳои маълум, ба нақша гирифтани бизнес ном дорад. Ва он санаде, ки моҳияти ташкилӣ-иқтисодӣ дорад ва дар ниҳояти ба нақша гирифтани бизнес омода мешавад, бизнес-план ном дорад.

Бизнес-план – як навъ ҳуҷҷати ташкилӣ-иқтисодӣ, ки дар он ҷиҳатҳои муҳиме қабл аз оғози фаъолияти тадбиркорӣ, аз қабилӣ, моҳият ва давраи фаъолият, хароҷоти эҳтимолӣ, даромади мавриди назар баён мешаванд.

Қорҳои амалӣ нишон медиханд, ки бизнес-план барои ҳар гуна фаъолияти тадбиркорӣ хеле муҳим ва зарур аст. Агар тадбиркор фаъолияти худро бе бизнес-план шурӯъ кунад, мумкин аст ба мақсади ниҳони худ комёб нашавад. Ин ҳуҷҷат ба унвони харитаи фаъолияти тадбиркорӣ доништа шуда, мақсад ва роҳхати дақиқ ва марҳилаҳои асосии онро нишон медиҳад. Пас аз оғози фаъолияти тадбиркорӣ ҳар гуна натиҷаи ба даст омада бо бизнес-план ба таври қиёс санҷида мешавад ва муаммоҳои мавҷуд мушаххас мегардад. Дар акси ҳол, раҳбарии фаъолияти тадбиркорӣ мушкил мешавад.

Тартиб додани бизнес-план аз таҳиягарони он дониши амиқ, доштани маълумот доир ба фаъолият, ошноӣ бо технологияҳои нав ва бозорро тақозо мекунад. Ҳангоми таҳияи бизнес-план ба эътибор на-

гирифтани тамоми чиҳатҳо ва ё пинҳон кардани баъзе каму костиҳо боиси печидагии ҳисобу китобҳои баъдӣ мешавад. Ва ин гуна ҳолат ба хоҳиши фаъолияти корхона ё таъсири манфӣ расондан ба раванди кори он замина муҳайё месозад. Бо ин сабаб, ҳангоми таҳияи бизнес-план лозим аст аз дониш ва хидмати коршиносони ботаҷриба, ба монанди ҳуқуқшинос, иқтисоддон, ҳисобдор, технологҳо истифода гардад.

ВАЗИФАИ БИЗНЕС-ПЛАН

Бизнес-план бо таваҷҷӯҳ ба моҳияти худ се вазифаи муҳимро ба сомон мерасонад:

якум, мақсад ва вазифаҳои асосии корхона, фирма ё ширкатҳо ва ҳамзамон, аъзои ҷамоаҳоро таъйин мекунад;

дуюм, ҳамчун ҳуҷҷати эътирофшуда дар шакли барномаи амалии идея ва ё лоиҳаи аввалӣ дар хусуси ҳисобу китоб, хароҷотҳо, самтҳои асосии ташкилу роҳандозии бизнес маълумот медиҳад;

сеюм, вазифаи алоқаманд бо молиягузориҳои фаъолият, истифодаи кредитҳо, бар замми ин, ҷалб намудани шарикони сармоядорро ба ҳамкорӣ анҷом медиҳад.

ТАРТИБ ДОДАНИ БИЗНЕС-ПЛАН ВА ҚИСМҲОИ ТАРКИБИИ ОН

Ҳар як тадбиркор фаъолият ва манбаъҳои молиявии худро ба инобат гирифта, барои худ бизнес-план тартиб медиҳад. Аз ин рӯ, бизнес-плане, ки барои ҳама мувофиқ ояд, вучуд надорад. Агар шумо бихоҳед, ки бар асоси ягон идеяи бизнесӣ бизнес-план таҳия намоед, лозим аст қисмҳои таркибии онро ба шарҳи зер тартиб диҳед.

Қисм	Мавзӯ
1	Шарҳи собиқаи корӣ (резюме)
2	Ғояи лоиҳаи пешниҳодӣ (мафҳум ва моҳияти он)
2.1	Маълумот ва шароити умумии ибтидоӣ
2.2	Таърифи намунаи моли нав
2.3	Арзёбии собиқаи фаъолияти тадбиркорӣ

3	Арзёбии бозорҳои фурӯши маҳсулот
3.1	Таърифи истеъмолагарони моли нав
3.2	Арзёбии шахсҳои ракобаткунанда
3.3	Арзёбии ҷиҳатҳои қавӣ ва заифи худ дар нисбати шахсҳои ракобаткунанда
4	Барномаи маркетинг (бозорёбӣ)
4.1	Мақсадҳои маркетинг
4.2	Ҳунари пешбарии (стратегия) маркетинг
4.3	Таъмини молиявии барномаи маркетинг
5	Барномаи истеҳсоли
5.1	Истеҳсолкунандаи моли нав
5.2	Зарфияти истеҳсолии мавриди талаб ва мавҷуд будани он
5.3	Омилҳои моддии истеҳсолот
5.4	Таърифи чараёни истеҳсоли
6	Барномаи ташкили
6.1	Шакли ташкили-ҳуқуқии корхона
6.2	Сохтори ташкилии корхона
6.3	Тақсими маҷбурият
6.4	Маълумот дар бораи ҳамкорон
6.5	Таърифи муҳити берунаи бизнес
6.6	Захираҳои қорӣи корхона
6.7	Маълумот дар бораи аъзои раёсат
7	Барномаи молиявӣ
7.1	Барномаи даромад ва хароҷот
7.2	Барномаи дарёфтҳо ва пардохтҳои пулӣ
7.3	Баланси иловагии фаъол ва ғайрифаволи корхона
7.4	Барномаи замонбандии ҷилавгирӣ аз зарару зиён
7.5	Стратегияи қорҳои молиявӣ (манбаъҳои пулӣ ва харҷи он)
7.6	Арзёбии қорҳои таваққал ва суғурта (бима)
8	Иловаҳо

ОЁ МЕДОНЕД?

Дар ҳоли ҳозир дар кишвари мо барои тартиб додани бизнес-планҳо марказ ва сохторҳои машваратӣ ва ёрирасон фаъолият мекунанд, ки кори онҳо ба тарғиб намудани фаъолияти тадбиркорӣ ва пуштибонӣ аз тадбиркорӣ нигаронида шудааст. Ҳамчунин, метавонед аз тариқи сайтҳои интернетӣ дар хусуси бизнес-план маълумоти умумӣ пайдо намуда, бо тартибу қоидаҳои амалӣ кардани он ошно шавед ва ҳатто имкон доред бизнес-плани оmodаро харид намоед. Баъзе сайтҳои интернетиро дар зер меорем:

<https://elmadad.uz/ideas>

<http://biznestrener.uz/yosh-tabirkor/50-biznes-rezha-kanday-tuziladi.html>
<http://pba.uz/>

http://bizplan.uz/useful_info/samples_bizplan/1049/
<http://bizart.uz/biznes-rezha-u-%D2%9Bandaj-tuziladi/>

<http://www.uzex.uz/uz-latn/pages/Business-plan?AspxAutoDetectCookieSupport=1>
<http://uzbekiston.site/cr/biznes-rejalar/>

Дар тартиб додани бизнес-план мумкин аст аз ёрии коршиносон истифода кард. Корхона ва муассисаҳои зиёде ҳастанд, ки дар муҳтавои фаъолияти худ барои таҳияи бизнес-план хидматҳоро аз қабилӣ додани машваратҳои муфид анҷом медиҳанд. Гузашта аз ин, сайтҳои электроние низ мавҷуд аст, ки дар таҳияи бизнес-план ёрӣ мерасонанд. Яке аз чунин торнамоҳо «Professional Business Advisers» (<http://pba.uz>) ба шумор меравад.

Дар ин саҳифа ҳамчунин феҳристи санадҳои лозим барои тартиб додани бизнес-план, қимати хидматҳо барои таҳияи бизнес-план ва суроғаҳои муроҷиатӣ оварда шудааст.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Барномарезӣ кардани бизнес барои чӣ зарур аст?
2. Бизнес-план чист?
3. Аҳамияти бизнес-план аз чӣ иборат аст?
4. Барои тартиб додани бизнес-план чӣ гуна таҷриба лозим аст?
5. Қадом вазифаҳои бизнес-планро медонед?

САВОЛ ВА СУПОРИШӢОИ ФАӢОЛГАРДОНӢ

1. Дар суратӢои боло нишони тичорати кадом ширкатӢо акс ёфтааст?
2. ЧихатӢои умумии фаӢолияти ширкатӢои мазкур аз чӢ иборат аст?
3. Дар хусуси таърихи таъсисёбӢи ва муваффақияти ин ширкатӢо чихоро медонед?

БИЗНЕС-ЛОИӢА

Дар мавзӢи аввал дар бораи барномарезии бизнес ва бизнес-план маълумот ҳосил карда будем. Боз як ҳуччати ташкилӢ-иқтисодӢи мавҷуд аст, ки аз рӯи моҳияти худ ба бизнес-план қаробат дорад, лекин аз чихати фарогирӢи хеле васеътар мебошад. Ин бизнес-лоиӢа аст.

Бизнес-лоиӢа – ҳуччате, ки тамоми чораю тадбирӢои алоқаманд бо амалӢи сохтани гоҷаи муайяни бизнесро фаро мегирад ва ба самаранокӢи асос ёфтааст. Бизнес-лоиӢа таъйин мекунад, ки ба ин ё он лоиӢа ҷудо кардани маблағ ба мақсад мувофиқ аст ё не.

Бизнес-план барои амалӢи сохтани ягон гоҷаи муайян ё иқдоми во-баста ба бизнес мутобиқ мақсад будани ихтисоси пул ё захираӢои дигарро асоснок мекунад. Аммо, дар фаӢолияти тадбиркорӢи муҳим он аст, ки тамоми чихатӢояш барномарезӢи шавад.

Маъмулан, бизнес-лоиӢа асоснок кардани вазифаӢоро дар миқёси бештар (тичоратӢи, истехсолӢи, иқтисодӢи, иҷтимоӢи ва ғайра) фаро ме-гирад ва бизнес-план аз қисмӢои таркибии он ба шумор меравад.

Бизнес-лоиӢа бо мақсади дарёфти фоидаи иқтисодӢи ё даромад маҷмӯи мураккаби чораю тадбирӢоеро фаро мегирад, ки ба фароҳам овардани маҳсулоти нав ва хидматӢо, ба замонавӢи кардан ва навсо-зии хатӢои истехсолии мавҷуд равона шудааст.

ВАЗИФАҲОИ АСОСИИ БИЗНЕС ЛОИҲА

Вазифаҳои асосии бизнес-лоиҳа чунин аст:

- муайян кардани талабҳои зарурӣ барои маҳсулоте, ки истеҳсоли он ба нақша гирифта шудааст;
- муайян кардани ҳаҷми истеҳсол ва фурӯши маҳсулот;
- арзёбии нишондодҳои фоида ва даромаднокии лоиҳае, ки бояд дар амал татбиқ шавад.

СТАРТАП ЧИСТ?

Яке аз лоиҳаҳои бизнесӣ стартап аст. Дар ҳоли ҳозир машҳуртарин стартапҳое, ки дар ҷаҳон бо муваффақият фаъолият доранд, «Hewlett-Packard» (асосгузори он – Девид Паккард ва Уилям Хьюлетт), «Microsoft» (асосгузори он – Билл Гейтс ва Пол Аллен), «Apple Computer inc.» (асосгузори он – Стив Ҷобс ва Стив Возняк), «Google» (асосгузори он – Ларри Пейч ва Сергей Брин) мебошанд.

Стартап (англ. *startup company, startup* – ширкати навташқил) – ширкат, фирмаи навкор ё бизнес-лоиҳаи навеста, ки фаъолияти худро дар асоси ғояҳои инноватсионӣ ё технологияҳо ташқил додааст.

Яке аз сабабҳои ба вучуд омадани стартапҳо ва рушди бомуваффақияту давомдории фаъолияти онҳо ба камҳаракатӣ ва сусткориҳои корпоратсияҳои бузург вобастагӣ дорад. Чаро ки ширкатҳои калон бо тавлиди маҳсулоти ба роҳ мондаи худ овора шуда, бо истеҳсоли маҳсулоти тозатар машғул намешаванд. Дар офаридаани стартап ғояи нав захираи асосӣ ба ҳисоб меравад. Омили муваффақияти ин ғояҳои фойданокӣ он аст. Ба қомеъии стартап синну соли таъсисдиҳандагонаш, тавачҷӯҳи онҳо ба ғоя ва қор ва меҳнати пурмашаққат низ таъсир мегузорад.

Норасоии маблағ дар амалӣ шудани лоиҳа ва ҳам ҳолати ҳанӯз ноустувори ширкат дар бозор аз ҷиҳати нави стартап ба шумор меравад.

МАНБАӢҲОИ МОЛИЯВИИ СТАРТАП

МанбаӢҲОИ молиявии стартап метавонад ба шарҳи зер бошад:

- бизнес-ангелҳо (фариштагони касбу кор);
- венчур-фондҳо (сандукҳои сармоягузори хатарпазир);
- ошноён ва хешовандон.

Бизнес-ангелҳо (англ. *angel, business angel, angel investor* ва ғайра) – сармоягузори хусусие, ки барои бизнес, маъмулан, дар марҳилаи ташаккулёбии ғоя сармоя ворид мекунанд. Онҳо ба кори ширкат даҳолат намекунанд ва ҳатто бозгардонидани маблағҳоеро, ки ҳудашон додаанд, ба зудӣ дархост наменамоянд. Сармояе, ки ба стартапи ширкат гузошта шудааст, манбаи асосии даромади бизнес-ангелҳо намебошад. Ба ин минвол, мақсади онҳо дар давраи тӯлонимуддат гирифтани фоида аст.

Венчур-фондҳо аз бизнес-ангелҳо бо он фарқ мекунанд, ки ба стартапҳо аз маҳалли амонатдорони худ (ширкатҳои суғурта, бунёди нафақа, ашхоси хусусӣ) сармоягузорӣ мекунанд. Ширкат варзидани онҳо дар сармоягузори лоиҳаҳо рискҳои баланд ё миёна дорад, аммо миқдори дарёфти даромад низ баланд хоҳад буд.

ЧУСТУЦӢИ САРМОЯГУЗОР БАРОИ СТАРТАП

Яке аз усули самарбахши चुстучӢи сармоягузор барои лоиҳаи стартап «Networking» аст.

«**Networking**» – ба маънии ширкат варзидан дар анҷуману конференсҳои шабакаҳо, озмунҳои стартап, сармоягузори венчурӣ мебошад.

Дар ин гуна тадбирҳо ҳамроҳ бо чандин ширкате, ки хоҳиши ба даст даровардани манбаӢҲОИ молиявиро доранд, сармоягузори оянда низ ширкат меварзанд.

Барои ҷалб кардани сармоягузор ба стартапи ширкат анҷуманҳои дахлдор ва нашр кардани эълон дар сайтҳо ёрии калон мерасонад. Ҳамчунин, биржаҳои (бурсҳои) стартап ва созмонҳои молиявии стартапҳо мавҷуд аст.

МАРҲИЛАҲОИ РУШДИ СТАРТАПҲО

Стартапҳо аз чанд марҳилаи рушд мегузаранд.

Марҳилаи «Pre-startup» – даврае аст, ки аз пайдо шудани ғоя то замони ба бозор баровардани мол давом мекунад.

Марҳилаи «Pre-seed» – даврае аст, ки дар он ғоя ташаккул ёфта, моли мавриди ниёзи истеъмолгар дақиқан маълум мешавад. Аммо ханӯз тасаввури дақиқ дар хусуси ба кор бурдани ҷиҳати технологӣ барои амалисозии ғоя вучуд надорад.

Марҳилаи «Seed» – давраест, ки дар он бозорёбӣ сурат мегирад, барномаи стартап таҳия мешавад, дархости фаннӣ таҳия ва амалӣ мегардад, намунаи мол офарида мешавад ва аз тест мегузарад, сармоягузори нахустин ҷустуҷӯ шуда, ба дар амал татбиқ намудани лоиҳа омодагӣ дида мешавад.

Марҳилаи «Startup» – давраест, ки дар он лоиҳа роҳандозӣ мешавад ва амалкарди ибтидоии он оғоз меёбад. Ин давра аз ду марҳила иборат аст:

Марҳилаи нашъунамо – стартап дар бозор ҳолати барқарорро соҳиб мешавад ва ҳаракатҳои боваринок барои расидан ба марраи нишондодашуда дар марҳилаи таҳияи бизнес-план сурат мегирад.

Марҳилаи васеъшавӣ – стартап мақсадҳои нахустини бизнес-планро дар бозор амалӣ сохта, барои ба ба бозорҳои дигар соҳиб шудан ҳудуди ҳудро васеъ мекунад.

Марҳилаи баромадан – ба таври комил ё ҷузъан аз бизнес баромадани бизнес-ангел ва сармоягузори венчурӣ, ки дар мусоидати молии стартапҳо ширкат кардаанд. Хориҷ шудан аз бизнес дар шаклҳои зерин метавонад сурат гирад:

- фуруҳтани фирма ба сармоягузори пешбар (стратегӣ);
- ҷой додани саҳмия (аксия)ҳои ширкат ба биржа (бурс);
- мустақиман фуруҳтани аксияҳои ширкат ба бунёдҳои сармоягузори;
- боздоштани ғаёлияти бизнесӣ ва муфлисшавии корхона.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Бизнес-лоиҳа чист?
2. Тафовути бизнес-лоиҳа аз бизнес-план дар чист?
3. Вазифаҳои асосии бизнес-лоиҳа аз ҷӣ иборат аст?
4. Стартап чист? Он ба бизнес-лоиҳа ҷӣ гуна робита дорад?

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

1. Аломатҳои мол, ки дар боло оварда шудааст, ба компанияҳои кадом сохтор дахл дорад?
2. Аломатҳои моли дар расм ифодашударо дар кадом маҳсулот дидаед?
3. Кадом брендҳои дар Ўзбекистон вучуддоштаро медонед?

ХУЧЧАТҲОИ ТАЪСИС

Ташкили фаъолияти корхона аз қор қарда баромадани устав, шартномаи таъсис барин хуччатҳои таъсис, сар мешавад. Тайёр қардани ин гуна хуччатҳо аз соҳибони корхона масъулияти қалон талаб меқунад. Зеро фаъолияти қорие, ки ташқил қарда мешавад, дар асои қамин хуччатҳо ба амал мебарояд.

Шақси қоридикӣ дар асои устав, ё шартномаи таъсис ва устав ва ё қақат дар асои шартномаи таъсис қор мебарад.

Шартномаи таъсиси шақси қоридикӣ аз қарафи муассисонаш қартиб дода мешавад, устав тасдиқ қарда мешавад.

Қодекси Шақрвандии Республикаи Ўзбекистон, моддаи 43

УСТАВИ КОРХОНА

Устави қорхона хуччатест, ки қартибу шартҳои фаъолият нишон додани қорқонаро муайян меқунад. Қорқона фаъолияти ҳурдо дар асои қоридаҳои дар уставнишондошуда ба роқ мемонад.

Одатан, дар устави корхона маълумоти зерин муайян мегардад:

– шакли ташкили ҳуқуқии корхона:

– номи он:

– манзили, ки ҷойгир шудааст.

– фонд, ҳаҷм ва таркиби устав.

– тартиби ба шакл даровардани устав.

– тартиби тақсими фоида.

– тартиб ва шартҳои аз нав ташкил кардани корхона ва ё бастани он.

Ҳангоми муайян кардани фонди устави ташкилот мавҷуд будани миқдорҳои ҳадди ақал барои баъзе ташкилотҳо ба ҳисоб бояд гирифт.

Фонди устав – маблағи молию пуллиест, китобсисчиён ва ё ташкилкунандагони компания ва ҷамияти хоҷагидорӣ аз рӯзи аввал ва ҳамчун ҳиссаи доимӣ гузоштаанд.

Дар Ўзбекистон дар ҳолати шакли ташкилию ҳуқуқии корхона аз маълумоти зерин миқдори ҳадди ақали фонди уставро муайян карда метавонем.

Шакли ташкилӣ	Миқдори ҳадди ақали фонди устав
Ҷамияти саҳҳомӣ (аксиядорӣ)	1 600 000 000 сӯм
Ҷамияти масъулияташ маҳдуд	40 баробари ҳадди ақали музди меҳнат
Корхонаи оилавӣ	10 баробар ҳадди ақали музди меҳнат
Корхонаи хусусӣ	гузошта нашудааст

ШАРТНОМАИ ТАЪСИСИ КОРХОНА

Ҳангоми ташкили корхона ба иштироки ду ё зиёда шахсон бояд байни худашон ҳуқуқ ва ўҳдадориҳояшонро маслиҳат намоянд. Ин гуна маслиҳат ва шартгузорӣ дар асоси шартномаи таъсис ба расмият мебарояд.

Шартномаи таъсис – ҳуччати юридикиест, ки муассисон хангоми ташкили корхона ба ҳам маслиҳат карда ба як қарор омадаанд.

Дар шартномаи таъсис тарафҳо (муассисон) ўҳдадории ташкили он шахси юридикиро ба зимма мегиранд, барои ташкили он тартиби яқҷоя фаъолият нишон додан ба он додани молу мулкшон ва шартҳои дар фаъолияти он иштирок кардари муайян мекунад. Дар шартнома тақсими ғоида ва зарар миёни иштирокчиён, идора кардани шахси юридикӣ, тартиби аз таркиби корхона баромадани муассисон низ муайян карда мешавад. Дар шартномаи таъсис мувофиқи ҳамфикрии муассисон шарт ва тартиби аз таркиби он баромадан ҳам муайян мегардад. Мувофиқи ҳамфикрии муассисон ба шартномаи таъсис метавонанд, ки шартҳои дигарро ҳам дохил кунанд.

Моддаи 43-юми Кодекси шахрвандии Республикаи Ўзбекистон

ЛОГОТИП ВА НИШОНИ ФИРМА

Шумо мехоҳед, ки корхонаи Шумо миёни мардум машҳур гардад, пас зарур аст, ки номи фирмаро ба воситаи аломатҳои графיקии гуногун, эмблема ва ё тасвирҳо, ба дараҷае, ки дар хотир мемонад ва ё шинохта мешавад, таъмин кунед. Ин ҷо аз логотип аз нишони фирма истифода бурда мешавад. Дар аксар ҳолатҳо логотип ба нишони фирма дар як маъно истифода мегардад.

Ном	Мазмуни мухтасар	Намуна
Логотип	Калимаи юнонии «logos» – сухан, «тyрос» – нақш ё тамғари мефаҳмонад, ки шакли ба услуби махсус ифода ёфта, номи кўтохшудаи фирма	
Нишони фирма	Нишони ноёби тасвирӣ, ки одатан бо номи фирма дар як радиф меистад ё худ алоҳида истифода мешавад	 <p>MEBELLAR FABRIKASI</p> <p>Ozbekiston Center of Accreditation</p>

НИШОНИ МАҲСУЛОТ

Шумо, то ки маҳсулоти истеҳсолкарда ё хизмати нишондодаатон аз дигарон фарқ кунад, бояд аз нишони маҳсулот, маркаи савдо, аломати хизматрасонӣ барин нишонҳои махсус истифода баред. Агар нишонҳои мазкур ба истеъмолгарон ба таври васеъ манзур гардида, қисми асосии бозорро забт кунад, ин ҳолат бренд номида мешавад.

Ном	Мазмуни мухтасар	Намуна
Нишони маҳсулот	Нишони маҳсулоти истеҳсолшударо аз дигарон фарқ-кунанда ва аз рӯйхат гузаронидашуда	 Beeline™
Маркази савдо	Trademark – (маркаи савдо, нишони савдо, маркаи маҳсулот) ин ҳам маънои нишони маҳсулотро дорад	
Нишони хизматрасонӣ	Service mark-аломате, ки мазмунан маънои нишони маҳсулотро дорад, вале хусусиятҳои хос ва ҷиҳатҳои онро ифода мекунад.	
Бренд	Бренд-маркаи савдое, ки ба истеъмолчиён ба таври васеъ шинос аст ва қисми асосии бозорро забт кардааст	

СЛОГАН ВА НИШОНҲОИ ОҶОҶКУНАНДА

Slogan – ин намуди алоҳида ва хеле муҳими реклама аст. Слоганҳои формулаи зуд дар хотир нақш банданда аст, ки барои дар хотири истеъмолчиёни компания нигоҳ дошта шудани молҳо ёрӣ мерасонад. Дар шароити имрӯза, ки рақобат авҷ мегирад, тадбиркорон аломати моли худро аз рӯйхат гузаронида аз истифодаи дигарон муҳофизат мекунанд.

Дар ин гуна вазъият аломатҳои огоҳкунандаи ба рӯйхатгирифта шудаи маҳсулот (масалан, ® ва ТМ) истифода мешавад.

Ном	Мазмуни мухтасар	Намуна
Слоган	Калимаи англисии to slogan маънои бо қувва заданро мефаҳмонад, формулаи рекламавии дар шакли афоризм буда зуд дар хотир монанда	 <p>Билайн™ Қониби пурнури ҳаёт бош!</p>
Нишонҳои огоҳкунанда: ® ва ТМ	Ишораи махсус оиди ба рӯйхат гирифта шудани нишони маҳсулот. Масалан: 1) пайвасти ҳарфҳо: «ТМ» – trade mark; «SM» – service mark; «R» ёки ® – нишони маҳсулот; 2) калимаҳо: «Trademark»; «Registered Trademark»; «Marque dePOSEE»; «Marca registrada»	

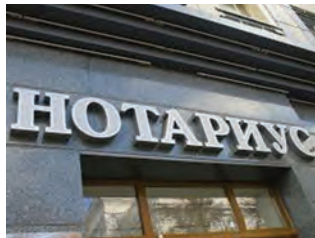

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Ба ҳуҷжатҳои таъсиси корхона чиҳо дохил мешаванд?
2. Дар устави корхона чи гуна маълумотҳо ҷой доранд?
3. Фонди устав чист?
4. Шартномаи таъсиси корхона чист? Дар он кадом масъалаҳо акс ёфтанд?
5. Нишони маҳсулот чист? Кадоме аз нишони маҳсулоти Ўзбекистонро медонед?
6. Маркази савдо барои ҷи хизмат мекунад?
7. Логотип аз нишони фирма ҷи фарқ дорад? Кадоме аз логотипҳоро медонед?
8. Чанде аз слоганҳои медонистаатонро гӯед.

... Ба тадбиркорон дар ба расмият даровардани ҳуччатҳои иҷозатдиҳанда ёрӣ расонидан, дар идораҳои давлатӣ вакилӣ қардан, то расидан ба суд ҳал намудани низоҳо, нишон додани хизматҳои юридикӣ оид ба ҳуқуқи меҳнат, баланд бардоштани саводнокии ҳуқуқӣ барин хизматҳо мадад намудан дарқор.

Президенти Республикаи Ўзбекистон Ш. Мирзиёев

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

1. Идораҳое ки дар суратҳои болоӣ акс ёфтаанд, кадом хизматҳои давлатиро иҷро мекунанд?
2. Дар кадом идораҳо хизматрасонии давлатӣ ба тарзи умумӣ нишон дода мешавад? Чаро?
3. Дар кадоме аз хизматрасониҳои давлатӣ барои тадбиркорон эҳтиёҷ пайдо шуда метавонад?

АЗ РЎЙИХАТИ ДАВЛАТ ГУЗАРОНИДАНИ ТАДБИРКОРОН

Дар мавзӯҳои гузашта Шумо бо шаклҳои ташкилиҳои ҳуқуқии фаъолияти тадбиркорӣ ошно гардидед. Акнун барои худатон шакли аз ҳама мувофиқи фаъолияти тадбиркориро интиҳоб намуда, чараёни аз рӯйиҳати давлатӣ гузаронидани онро дида мебароем.

Шахрванд пас аз он ки ба сифати тадбиркорӣ якка аз рӯйхат гузашт, ҳақ дорад, ки ба фаъолияти тадбиркорӣ машғул шавад.

Моддаи 24-уми Кодекси Шахрвандии Республикаи Ўзбекистон

Шахси юридикӣ чуноне, ки дар ҳуҷҷатҳои қонун нишон дода шудааст, бояд аз рӯйхати давлатӣ гузарад. Барои он, ки ҳама бо-хабар шаванд маълумоти доир ба аз рӯйхати давлатӣ гузаштан дар реестри кушоди ягонаи давлатӣ доир ба шахсони юридикӣ дохил карда мешавад.

Моддаи 44-уми Кодекси Шахрвандии Республикаи Ўзбекистон

Дар Ўзбекистон аз 1-апрели соли 2017 сар карда, тартиби нави аз рӯйхат гузаштани субъектҳои давлатӣ амал мекунад. Мувофиқи қарор аз рӯйхат гузаронидани субъектҳои давлатӣ аз рӯйи тамоили «Даричаи ягона» аз тарафи марказҳои ягонаи хизматҳои давлатӣ ба амал бароварда мешавад.

Тамоили «Даричаи ягона» – бо роҳи мурочиат кардани аҳоли ба корхонаҳо ба идораҳои махсус аз хизматҳои гуногуни давлатӣ истифода кардан.

Пас барои аз рӯйхати давлат гузаронидани фаолияти тадбиркорӣ дар навбати аввал ба марказҳои «Даричаи ягона» мурочиат намудан талаб карда мешавад.

Маркази «Даричаи ягона» – идораи махсусест, ки хизматҳои гуногуни давлатӣ мерасонад, аз ҷумла барои аз рӯйхат гузаронидани фаъолияти тадбиркорӣ машғул мешавад.

Мурочиатҳои шумо метавонад бо ду роҳ амалӣ гардад:

1. **Мурочиат ба таври анъанавӣ** – бо роҳи ба идораи аз рӯйхат гузаронӣ ташрифоварда субъекти тадбиркориро аз рӯйхат гузаронидан.

2. **Мурочиат ба тариқи «онлайн»** – бо воситаи расонаи ҷаҳонии ахбор-интернет аз рӯйхат гузаштан.

МУРОЦИАТ БА ТАВРИ АНЪАНАВӢ

Агар шумо барои ба амал баровардани ҳолати тадбиркориҳои худ ба идораи дахлдор биеед, ин муроҷиати таарзи анъанавӣ ба шумор меравад. Дар ин ҳолат бояд боҷи давлатӣ (ба миқдори як баробари ҳадди ақали музди меҳнат) пардохта, нусхаи аслии ҳуҷҷатҳои худро тақдим намоед ва ариза нависед.

МУРОЦИАТ БА ТАВРИ ОНЛАЙН

Агар шумо хоҳед ки фаъолияти тадбиркориҳои худро ба воситаи шабакаи интернет аз рӯйхат гузаронед ин муроҷиати тарзи онлайн ба ҳисоб меравад. Барои ин аз ҷойи дилхоҳи худ истода тавассути барномаи веб сайти birdacha.uz аз рӯйхат гузашта метавонад. Барои ин ба миқдори ним баробари ҳадди ақали меҳнат боҷи давлатӣ пардохта мешавад. Ҷарайёни аз рӯйхат гузаронидан бо роҳи дар шакли электронӣ пур кардани пурсишнома зина ба зина гузаронида мешавад.

Бо баробари ба охир расидани барӯйхатгирӣ ба шумо оиди аз рӯйхати давлат гузаштани субъекти тадбиркорӣ дар шакли электронӣ гувоҳнома дода мешавад.

БАРТАРИЯТҲОИ БО ВОСИТАИ СИСТЕМАИ ИНТЕРНЕТ АЗ РӢЙХАТ ГУЗАШТАН

Агар шумо фаъолияти тадбиркориҳои худро бо воситаи системаи интернет ба амал бароред соҳиби як қатор бартариятҳо мешаваед. Аз ҷумла:

– зарурати ба органи аз рӯйхат гузаронанда нусхаи аслии ҳуҷҷатҳоро тақдим намудан аз байн меравад.

– ба органҳои аз рӯйхат гузаронанда инчунин барои пардохтани боҷи давлат ба кассаи банк шахсан рафтани аризадиханда зарурият пайдо намешавад.

– ҳангоми ба воситаи интернет ба рӯйхат гирифтани нисбат ба он ки худ тадбиркор ташриф меорад ҳаҷми боҷи давлати 2 баробар камтар пардохта мешавад.

– барои аз рӯйхат гузаронидани бизнес ба расмият даровардан ва супоридани ҳуҷҷатҳо дар вақти барои соҳиби ариза мувофиқ сар кардан, манъ кардан, ёки аз нав сар кардан мумкин аст.

ОЁ МЕДОНЕД?

Мувофиқи маълумоти ягонаи регистри давлатии корхона ва ташкилотҳо то 1-уми январи соли 2018 шумораи шахсони ҳуқуқии ба руйхат гирифташуда (ғайр аз хочагиҳои фермерӣ ва деҳқонӣ) ба 300,2 ҳазор расид.

Ҳиссаи асосии корхона ва ташкилотҳои аз рӯйхат гузашта дар шаҳри Тошканд (20,8%), дар вилояти Тошканд (10,2%), Фарғона ва Андичон (8,7%) ташкил мекунд.

ИН ШАВҚОВАР...

Ўзбекистон дар рейтинги «Ба роҳ мондани бизнес – 2018» дар сафи даҳнафараҳои дунё ҷойгирифт.

Ўзбекистон дар гурӯҳи бонки ҷаҳонӣ барои беҳтар намудани муҳити тадбиркорӣ дар рейтинги «Ба роҳ мондани бизнес – 2018». (Doing Business – 2018) бори сеюм дар қатори даҳ мамлакати дунё ҷой гирифт. Дар ин хусус ваколатхонаи хизмати матбуоти Бонки ҷаҳонии дар кишварамон вучуддшта хабар дод.

...Мувофиқи ҳисоботи нав дар мавзӯи «Ба вучуд овардани ислоҳот барои ташкили ҷойҳои нави корӣ» Ўзбекистон 13 зина боло рафта ҷойи 74-умро ишғол намуд.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Az рӯйхат гузаронидан фаъолияти тадбиркорӣ чӣ зарурат дорад?
2. Тамоили «Даричаи ягона» оиди ба амал баровардани хизматҳои давлатӣ чиро мефаҳмонад?
3. «Даричаи ягона» чист?
4. Кадом роҳи ба марказҳои «Даричаи ягона» муроҷиат кардан вучуд дорад?
5. Муроҷиати ба таври анъанавӣ чӣ гуна ба амал баровард мешавад?
6. Барои ба таври онлайн муроҷиат кардан чӣ гуна шароитҳо зарур аст?
7. Агар шумо фаъолияти тадбиркорӣ худро аз рӯйхат гузарониданӣ бошед аз кадом роҳ истифода мекардед? Чаро?
8. Ҷараёни ба таври онлайн аз рӯйхат гузаронидан чӣ гуна ба амал бароварда мешавад?
9. Ба воситаи шабакаи интернет аз рӯйхат гузаштан чӣ гуна афзалият дорад?

Чамбияти тадбиркорон бояд нисбати тадбиркорони нопок бемурсо бошанд. Нисбати онҳо дар навбати аввал на ин ки давлат, балки худи тадбиркорон муносибати худро баён намоянд ва сохаеро ба вучуд оранд, ки беғубории мухитро таъмин намояд.

Президенти Республикаи Ўзбекистон Ш. Мирзиёев

ҲУҚУҚИ ТАДБИРКОР

Ҳар касе ки ба фаъолияти тадбиркорӣ машғул мешавад пеш аз ҳама бояд пурра масъулиятро ҳис кунад. Масъулияти тадбиркор ба воситаи иҷрои ҳуқуқ ва ўхдадорихои тадбиркор, ки дар ҳуччатҳои қонунӣ муайян гардидааст, намоён мегардад.

Ҳуқуқи тадбиркор – маҷмӯи қоидаҳои барои истифода бурдан ба тадбиркор аз тарафи давлат муайян шудааст, ё иҷозат дода шудааст.

Ҳамчун ҳуқуқҳои асосӣ қоидаҳои зеринро нишон дода метавонем;

- ҳар гуна фаъолиятҳои дар ҳуччатҳои қонун манъ карда нашударо ба амал баровардан;

- дар асоси ҳуқуқи мулк ба молу мулки ба ҳудаш дахлдор соҳиби қардан, истифода ва сарфи он;

- интиҳоби мустақилонаи раъйи фаъолият ба таъминкунандагони маҳсулотва бурда расонидани маҳсулоти худ ба истеъмолгар;

Қойи ҳамаи хароҷотҳои истеҳсолии пур қарда шуда. Пас аз додани андоз ва иҷрои пардохти дигар даромади боқимонда (фонд)ро озодона сарф қардан;

- кредит гирифтани, дар асоси шартномаи молу мулк ва маблағи пуллии шахсони дигарро ҷалб қардан;

- фаъолияти иқтисодии беруниро ба амал баровардан.

ЎҲДАДОРИҲОИ ТАДБИРКОР

Масъулияти тадбиркорӣ бештар ҳангоми аз тарафи тадбиркор пурра ва сари вақт иҷро гардидани ўҳдадориҳо намоён мегардад.

Ўҳадорӣ тадбиркор – маҷмӯаи қоидаҳои ҳаракатҳои шартан иҷро намуда истодаи тадбиркор аст, ки аз тарафи давлат муайян шудааст.

Дар зер баъзе аз ўҳдадориҳои тадбиркорро ёдовар мешавем.

ИҶРОИ ЎҲДАДОРИҲОИ ШАРТНОМА

Тадбиркор фаъолияти худро ба воситаи шартномаҳои гуногун-идораҳои давлатӣ, корхонаю ташкилотҳо, тадбиркорони алоҳида ва ё шахрвандон тартибдодашуда ба роҳ мемонанд. Пас, ў бояд пеш аз ҳама корро дар асоси шартномаҳо ва иҷрои ўҳдадориҳо ба роҳ монад.

Тасаввур намоед ҳолатеро, ки тадбиркор моҳияти иҷрои ўҳадорӣ шартномавии худро ба зимма намегирад. Сари вақт ё ба таври зарурӣ расонида надодани маҳсулотҳои хурукворӣ ба баландшавии нарху наво ба саршавии гуруснагӣ дар мамлакат оварда мерасонад, ба корхонаҳо оварда нарасонидани ашёи хом ва маводҳо – ба кӯтоҳ шудани истеҳсолот, аз ҳаракат мондани истеҳсолот ба вучуд омадани бекорӣ ва билохира ба бўҳрони иқтисодӣ оварда мерасонад.

САРИВАҚТ ПАРДОХТАНИ ПУЛ

Тадбиркорро зарур аст, ки андоз ва пардохтҳои маҷбурии дигари пуллиро, ки дар натиҷаи фаъолиятҳо ҳосил мегардад, сари вақт супорад. Дар акси ҳол, қисми даромади буҷаи давлатӣ иҷро намегардад ва ба камшавии буҷет оварда мерасонад. Одатан, корхона ва ташкилоте, ки аз тарафи буҷети давлат таъмин мешавад, аз ҷиҳати таъминоти молиявӣ зарар мебинад, кормандону он сари вақт маош намегиранд, пардохти нафақаҳо дер мекунад.

Агар тадбиркор дар давоми фаъолияти худ аз меҳнати кироя истифода барад, музди кори ходимон ва суғуртаи меҳнати онҳо бояд пардохта шавад. Сари вақт нагирифтани музди меҳнат маҳсулдорӣ

меҳнати коргаронро паст мекунад. Оқибат вай аз пайи кори дигар ё ба даст даровардани даромади иловагӣ мешавад. Ҳамаи ин ба натиҷаи фаъолияти кории тадбиркор таъсири манфӣ мерасонад.

РИОЯ НАМУДАН БА ТАЛАБҲОИ ҲУЧҚАТҲОИ ҚОНУН

Ҳангоми ташкили фаъолияти тадбиркорӣ ба муҳофизати меҳнат, техникаи бехатарӣ, ба талаби ҳуччатҳо оиди ба экология, соҳаи санитария ва гигиена барин ҳуччатҳои нормативӣ риоя бояд кард. Зеро дар ҳолате, ки то дараҷаи зарурӣ равшанӣ дода нашавад, бо гармӣ таъмин карда нашавад, дар шароите, ки ҳаёти инсон дар зери хатар аст, маҳсулдории меҳнати коргарон паст мешавад. Дар ҳолати рӯй додани ҳодисаҳои нохуш, бадбахтиҳо, шахси ба кор таъминкунанда – тадбиркор пурра ҷавобгар мешавад.

Эътибор зоҳир накардан ба экология – муҳофизати муҳити атроф, партовҳои истеҳсолиро дар нуқтаҳои аҳолинишин, ба ҳавзаҳои об партофтан, пеши роҳи моддаҳои захролуд ва ҳосилшавии газҳоро нагирифтан, пеш аз ҳама ба саломатии коргарони корхона, тадбиркорон ва билохира тамоми аҳли ҷамъият зарар мерасонад.

РАҚОБАТИ ҲАЛОЛ

Ҳангоми рақобат бо тадбиркорони дигар фақат аз намудҳои иҷозатдода (рақобати ҳалол) истифода бурдан, дар айни замон дар асоси риоя намудан ба талабҳои ҳуччатҳои қонунӣ доир ба ҳимояи ҳуқуқи истеъмолгарон риоя бояд кард. Рақибони худро тарсонидан, ё ҳаракат намудан ба дуздидани сирҳои тижоратӣ ё саноатии онҳо, қасдан ба молу мулки онҳо зарар овардан, ба мақсади шикастани рақобатчи худ, маҳсулотро бо нархи демпинг – яъне аз арзишаш паст фурӯхтан рақобати ноҳалол (ғирром) ба шумор меравад. Ба таври васеъ паҳн шудани рақобати ғирром боиси вайрон шудани барқарории иқтисодӣ дар ҷамъият, зиёд гаштани ҷинояткорӣ мегардад.

ҲИСОБИ ДУРУСТ ВА ҲИСОБДОРӢ

Тадбиркор бояд ҳисобҳои тезкори бухгалтерӣ, статистиқиро мувофиқи талаби ҳуччатгузории қонун ба роҳ монанд ва инчунин

хисоботро оид ба фаъолияти худ ба идораҳои дахлдор бо тартиби муайяншуда тақдир намояд. Дар оқибати ҳисоби нодуруст бурдан ва ҳама нишон додани натиҷаҳои молиявии тадбиркор бо роҳи пинҳон доштани ғоида кам кардани андоз бавучуд меояд.

ҶАВОБГАРИИ ТАДБИРКОР

Ҷавобгари тадбиркор дар оқибати риоя накардан ба ҳуқуқ ва маҷбуриятҳо, иҷро накардани онҳо ба вучуд меояд. Вақте ки ҷавобгари тадбиркор меғуем ин ҳаракатест, ки тадбиркор иҷро намудани ўҳдадорихои шартнома, субъектҳои хоҷагӣ, ҳуқуқҳои поймолшудаи истеғмолиён, коргарони кироя ва давлат мебошад.

Ҷавобгари тадбиркор – маҷбурияти ҷавоб додан оид ба мувофиқ будани рафтору кирдори тадбиркор ба меғёрҳои қонунии муайяншуда ва қоидаҳои иҷтимоию ахлоқӣ мебошад.

Ҷавобгари тадбиркор дар шакли мулкӣ (моддӣ), мағмури, ҷиноӣ ва ахлоқӣ мебошад.

Мувофиқи субъекти қонунвайронқунӣ ҷавобгарӣ дар намудҳои ба таври яққа, гурӯҳӣ ва ҷамоавӣ мешавад. Дар ҳолати ба таври яққа, шахси ҷисмоние дар назар дошта мешавад, ки ўҳдадорихои худро иҷро накардааст. Ба ҷавобгари гурӯҳӣ-гурӯҳи шахсони ҷисмонӣ, ба ҷавобгари ҷамоавӣ-шахсони юридикӣ соҳиб мешаванд.

ДОНИШАТОНРО САНҶЕД!

1. Масғулияти тадбирқорӣ ҷист? Он дар қадом ҳолатҳо зоҳир мегардад?
2. Ҳуқуқи тадбирқор ҷист? Ҳуқуқҳои асосии тадбирқорони мамлақатамонро ҳисоб қунед.
3. Ўҳдадории тадбирқор ҷист? Он аз ҳуқуқҳои тадбирқор бо қадом ҷаҳат фарқ меқунад?
4. Ҷаро иҷрои шартнома аз тарафи тадбирқор зарур ҳисобида мешавад? Иҷро накардани шарнома ба ҷӣ гуна ҳолатҳо оварда мерасонад?
5. Дар вақташ напардохтани андоз ва пардохтҳои маҷбури аз тарафи тадбирқор ба ҷӣ гуна оқибатҳо сабаб мегарданд?
6. Тадбирқор музди қории зердасташро қам қарда, ғоидаи худро зиёд қарда метавонад? Ҷаро?

БОБИ III

МАБЛАҒҲОИ КОРҲОНА, ХАРОҶОТҲО ВА НАТИҶАҲОИ МОЛИЯВӢ

МАВЗӢИ 16

МАБЛАҒҲОИ КОРҲОНА ВА ИСТИФОДАБА- РИИ БОСАМАРИ ОН

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

1. Дар сурат кадом шаклҳои маблағи корхонаи барои истеҳсоли мебел махсусгузаронидашуда ифода ёфтааст?
2. Кадоме аз ин маблағҳоро ба асосӣ ва кадамеро ба маблағҳои гардиш дохил кардан мумкин? Фикри худро асоснок кунед.
3. Роҳҳои аз маблағҳои корхона самаранок истифода бурданро аз ҷиҳати иборат медонед?

МАБЛАҒҲОИ КОРҲОНА

Оё эътибор додаед? Агар аз шахси тадбиркор ба миқдори муайян пул дода истоданашро пурсед, вай одатан; «Пулҳои ман дар гардиш», – мегӯяд. Барои ба мазмуни ин ҷавоб пурратар шинос шудан, маблағҳои корхона ва ҳаракатҳои онҳоро аз назар мегузаронем.

Шумо метавонед барои пеш бурдани фаъолияти тадбиркории худ корхона ташкил намоед.

Корхона – субъекти мустақили хоҷагидорӣ барои қонеъ намудани эҳтиёҷоти ҷамъият ба роҳ мондани истеҳсоли маҳсулот, хизматрасонӣ ва ба даст овардани фоида, ташкил карда мешавад.

Барои ташкили фаъолияти корхона ва коргузорӣ ба маблағ эҳтиёҷ пайдо мешавад.

Маблағҳои корхона – ин маҷмӯи маҳсулоти истеҳсолшуда, пул ва ресурсҳои гуногун аст, ки барои ташкили фаъолияти корхона ва ба амал баровардани он хизмат мекунад. Маблағҳои мазкур дар манбаҳои гуногун бо номҳои капитал, фонд, восита ҳам баён мешавад.

ШАКЛИ МАБЛАҒҲОИ КОРХОНА

Дар амал маблағҳои корхона дар се шакл вучуд дорад;

Пул, ресурс ва маҳсулот. Маблағ дар шакли пул барои ба роҳ мондани фаъолияти корхона харидани ресурсҳои зарурӣ ё барои истифодаи онҳо пардохтхоро ба амал овардан қор фармуда мешавад. Дар натиҷа маблағҳои пулӣ ба ресурсҳо ё ки маблағҳои умумӣ табдил меёбад.

Ресурсҳо – бино, асбобу дастгоҳҳо, ашёи хом ва материалҳо, захираҳои меҳнатӣ, қувваи барқ, об ва маблағҳои дигари дар шакли захира аст, ки барои ба амал баровардани истеҳсолот харида мешавад.

Азбаски ин ресурсҳо дар қараёни истеҳсолот истифода шуда, маблағҳои аз қиммати худаш зиёдеро ҳосил мекунад, онро маблағҳои умумӣ низ мегӯянд.

Маҳсулоте, ки дар қараёни истеҳсолот ба вучуд меояд, мол(товар) буда, шакли маҳсулоти барои фурӯш тайёршударо мегирад.

Мол – ин маҳсулот ва ё хизматҳоест, ки дар корхона истеҳсол гардида, ба фурӯш бароварда мешавад.

Пас, маблағе, ки дар дасти тадбиркор дар шакли пул вучуд дорад, дар давоми ҳаракати худ нахуст ба захира, пас ба мол табдил ёфта, баробари дар бозор фурӯхтан, боз дар шакли пул ба дасти тадбиркор баргашта меояд. Инро гардиши доиравии маблағи корхона (пул, ресурс, мол) меноманд.

Гардиши даврии маблағҳои корхона – шакли муайяни ҳаракати маблағи корхона (пул, ресурс, мол), ки зинаҳои навбатиро тай намуда, боз ба шакли аввалаи худ бармегардад.

ГАРДИШИ МАБЛАҒҲОИ КОРХОНА

Гардиши доимии маблағҳои корхона бетанаффус такрор меёбад ва нав мегардад, Зеро тадбиркор маблағи худро як бор ба гардиш гузошта ба он қаноат нахоҳад кард. Ин чараёни бетанаффус гардиши маблағҳои корхона номида мешавад.

Гардиши маблағҳои корхона – навшавӣ, бетанаффус такрор шудани гардиши доиравии доимии маблағҳои корхона.

Суръати гардиши ресурсҳои гуногуни таркиби маблағҳои корхона аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Масалан, ашёи хом ва ё материалҳо пас аз гардиши доиравӣ ба шакли аввалаи худ бармегардад. Бино ва асбобу дастгоҳҳо пас аз якчанд гардиши доиравӣ ба шакли аввала бармегарданд.

Аз ин сабаб маблағҳои корхона ба ду қисм; ба маблағҳои асосӣ ва гардишкунанда ҷудо мешаванд.

Маблағи асосӣ – маблағест дар шакли ресурс, ки дар ин чараёни истеҳсолот муддати тӯлонӣ иштирок намуда, намуди моддии худро дигар намекунад.

Маблағи гардишкунанда – маблағ дар шакли ресурсест, ки дар чараёни истеҳсолот як маротиба иштирок карда, намуди моддии худро дигар намекунад.

Фарқи байни маблағҳои асосӣ ва гардишкунандаро ба воситаи ҷадвали зерин дидан мумкин аст.

Ҷиҳати хусусиятнок	Маблағи асосӣ	Маблағи гардиш
Иштирок дар истеҳсолот	– дурудароз иштирок мекунанд (масалан: дастгоҳ 10 сол, бино 50–100 сол); – намуди моддии худро ниғаҳ мекоранд.	– як бор иштирок мекунанд; – намуди моддии худро гум карда, намуди нав мегиранд (масалан: истеҳсоли пойафзол ва чарм)
Арзиши худро ба арзиши маҳсулот табдил медиҳад	– дар мӯҳлати зиёд қисм-қисм ба арзиши маҳсулот мегузарад.	– дар як чараёни истеҳсолномаӣ ба қимати маҳсулот мегузарад.

Аз гуфтаҳои болоӣ бармеояд, ки маблағҳои гардишкунанда дар чараёни истеҳсолот арзиши худро ба арзиши маҳсулот пурра гуза-

ронида, пас аз фурӯш бо роҳи харидан метавонад барқарор гардад. Масалан; барои истеҳсоли як ҷуфт пойафзол 60 ҳазор сӯмина чарм сарф шавад. Арзиши чарм пурра ба арзиши пойафзол дохил мешавад. Агар пойафзол ба харидор бо нархи 120 ҳазор фурӯхта шавад, пас дар таркиби он 60 ҳазор сӯмина чарм ҳам ҷой дорад. Тадбиркор аз 120 ҳазор маблағи пойафзоли фурӯхтааш ба ивази 60 ҳазор сӯм чарм харида, маблағи гардишро аз нав ҳосил мекунад.

Аммо маблағи асосиро аз нав ҳосил кардан чандон кори осон нест. Зеро бино, иншоот, асбобу ускуна, воситаҳои меҳнат дар таркиби маблағи асосӣ ба муддати зиёд хизмат карда, бо ёрии онҳо маҳсулоти зиёде истеҳсол мегардад. Аз ин рӯ ресурсҳо дар намуди маблағҳои асосӣ муддати хизматашон дар ҷараёни истеҳсолот ба ҳисоб гирифта шуда, арзиши кӯҳнашавиашон ба арзиши маҳсулотҳои дар ин муддат истеҳсолшуда дохил карда мешавад.

Кӯҳнашавии маблағҳои асосӣ – ин паст шудани арзиши ибтидоии маблағи асосӣ.

Паст шудани арзиши ибтидоии маблағи асосӣ, қисми кӯҳнашудаи он ба арзиши маҳсулот гузаранда шуданаш зараровар буда, ин ҷараён амортизатсияи маблағҳои асосӣ номида мешавад.

Амортизатсияи маблағҳои асосӣ – ворид шудани арзиши кӯҳнашавии маблағҳои асосӣ ба харачотҳои истеҳсоли ва ба ин восита дар сурати пул онро сарпур намудан.

Хароҷоти амортизатсионӣ ($X_{аморт}$) ба воситаи нисбати арзиши маблағи асосӣ ($M_{ас}$) давраи хизматрасонии (D_x) арзиши мазкур муайян карда мешавад:

$$X_{аморт} = \frac{M_{ас}}{D_x}$$

Хароҷоти амортизатсионӣ дар асоси меъёри муайяншудаи амортизатсия ба амал меояд. Меъёри амортизатсия (M_a) бо арзиши маблағи асосӣ ($M_{ас}$) ва давраи хизмати (D_x) арзиши мазкур бо роҳи бо нисбати ҳосили зарб ва онҳоро бо фоиз ифода кардан муайян карда мешавад:

$$M_a = \frac{M_{ас}}{M_{ас} \times D_x} \times 100\% \quad \text{ёки} \quad M_a = \frac{1}{D_x} \times 100\%$$

Дар корхона бо ин роҳи суммаи кӯхнашавии маблағҳои асосии чамъшудаистодаро муайян намуда хазинаи амортизатсиониро ташкил мекунад.

Масалан дар корхона ба маблағи 50 млн сӯм дастгоҳ ба муддати 10 сол хизмат кардани бошад, он гоҳ суммаи кӯхнашавии яқсолаи он 5 млн сӯм, меёри амортизатсиониаиш 10 фоизро ташкил мекунад.

Солҳо	Арзишаш дар аввали сол	Кӯхнашавӣ дар як сол	Арзишаш дар охири сол	Хазинаи амортизатсионӣ
1	50 000 000	5 000 000	45 000 000	5 000 000
2	45 000 000	5 000 000	40 000 000	10 000 000
3	40 000 000	5 000 000	35 000 000	15 000 000
4	35 000 000	5 000 000	30 000 000	20 000 000
5	30 000 000	5 000 000	25 000 000	25 000 000
6	25 000 000	5 000 000	20 000 000	30 000 000
7	20 000 000	5 000 000	15 000 000	35 000 000
8	15 000 000	5 000 000	10 000 000	40 000 000
9	10 000 000	5 000 000	5 000 000	45 000 000
10	5 000 000	5 000 000	0	50 000 000

Аз ҷадвал маълум мешавад, ки дар корхона ҳар сол 5 млн сӯм барои кӯхнашавии дастгоҳ ҳисоб мешавад ва ба хазинаи амортизатсия гузаронида мешавад. Дар натиҷа пас аз 10 сол арзиши дастгоҳ умуман аз байн меравад. Дар хазинаи амортизатсионӣ 50 млн. сӯм пайдо мешавад. Акнун тадбиркор метавонад дастгоҳи кӯхнаро бароварда партояд ва ба ҷойи он наваширо харад.

САМАРАНОКИИ ИСТИФОДАИ МАБЛАҒҲОИ КОРХОНА

Барои тадбиркор баҳо гузоштан ба самаранокии истифодаи маблағҳои корхонааш муҳим аст. Барои ин \bar{y} аз як қатор қомебиҳои истифода бурда метавонад.

Самаранокии маблағҳои асосӣ (CM_{ac}) – ҳаҷми маҳсулоти (XM) дар корхона истехсолшуда ва арзиши маблағи асосиро (M_{ac}) ифода мекунад:

$$CM_{ac} = \frac{XM}{M_{ac}}$$

Бигӯем, ки дар корхона 500 млн. сӯмина маблағҳои асосӣ мавҷуд буда, дар давоми соли 2017 дар ҳаҷми 2 млрд. сӯм маҳсулот истеҳсол шуд. Дар ин ҳолат нишондоди самарадории маблағи асосии корхона 4-ро ташкил менамояд. Ин маънои онро дорад, ки ҳар 1 сӯм маблағи асосии корхона дар истеҳсоли маҳсулоти 4-сӯма иштирок намуд. Баланд будани нишондоди мазкур ҳолати мусбат ҳисобида мешавад.

Ғунҷоиши маблағи асосӣ (FM_{ac}) – баръакси самаранокии маблағи асосӣ нишондиҳандаест, ки нисбати байни ҳаҷми маҳсулоти ($ХМ$) бо арзиши маблағи асосии дар корхона истеҳсолшуда ифода мекунад:

$$FM_{ac} = \frac{M_{ac}}{ХМ}$$

Мувофиқи мисоли болоӣ дида бароем, нишондиҳандаи ғунҷоиши маблағи асосии корхона 0,25-ро ташкил мекунад. Ин нишон медиҳад, ки ҳангоми дар корхона истеҳсол кардани 1 сӯмина маҳсулот 0,25 сӯмина маблағи асосӣ иштирок мекунад. Паст шудани нишондиҳандаи мазкур ҳолати мусбат ба шумор меравад.

Дар корхона аз маблағи гардишнок пурсамар истифода бурдан аз самаранокии материали маҳсулот ва ғунҷоиши материал маълум мешавад ва бо ҳамин ҳолат баҳогузори мегардад.

ДОНИШАТОНРО САНҶЕД!

1. Маблағҳои корхона чист?
2. Кадом шаклҳои маблағҳои корхона вучуд доранд?
3. Гардиши доиравии маблағҳои корхона чист?
4. Гардиши маблағҳои корхона аз гардиши доиравӣ ба кадом ҷиҳатҳои худ фарқ мекунад?
5. Маблағи асосӣ аз маблағи гардишкунанда чӣ фарқ дорад?
6. Расонда додани маблағҳои асосӣ чӣ маънӣ дорад?
7. Меъёри амортизатсия чӣ гуна ҳисобида мешавад?
8. Самарадории истифодаи маблағҳои корхона ба воситаи кадом нишондиҳанда баҳогузори мешавад?
9. Мазмуни нишондиҳандаи самаранокии маблағи асосиро маънидод кунед.

Бо ин мақсад банкҳои тиҷоратӣ ва филиалҳои онҳо, вобаста ба имкониятҳои худ, ба тадбиргарон ёри молиявӣ расониданро ба зимма мегиранд.

Кӯтоҳ карда гуем, банкҳои моро лозим аст, ки халқамонро ба тадбиркорӣ корчаллонӣ раҳнамоӣ кунанд.

Президенти Республикаи Ўзбекистон Ш. Мирзиёев

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

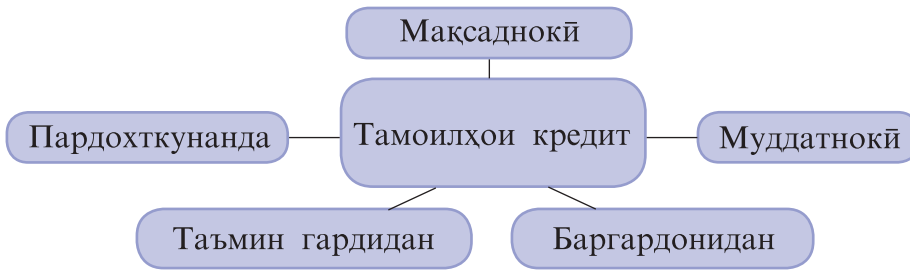
1. Дар суратҳо кадом ҷиҳатҳое ифода ёфтанд, ки ба мазмуну моҳияти кредит вобастаанд?
2. Ба фикри шумо соати дар расм тасвирёфта кадом маъноро ифода мекунад? Калкулятор чӣ? Фикри худро эзоҳ диҳед.

КРЕДИТ ВА ТАМОИЛҲОИ ОН

Ҳар як тадбиркор барои оғоз намудани фаъолияти худ шояд ба миқдори лозимӣ маблағи молиявӣ надорад. Ё барои васеъ кардани корхона ё ин ки барои ба амал баровардани ягон лоиҳа маблағаш намерасад. Дар ин ҳолат аз банк кредит (қарз) гирифтани роҳи маъмул ва самараноки маблағи иловагӣ ба даст овардан мебошад.

Кредити банк – қарзи ба тадбиркорон ё шахсони дигар аз тарафи банкҳо ва муассисаҳои махсуси кредитӣ дар шакли пул додашуда мебошад.

Додани кредитро дар асоси як қатор тамоилҳо бо нақшаи зерин ифода кардан мумкин аст.

Маълум мегардад, ки шумо ҳангоми аз банк кредит гирифтани мақсади худро маълум мекунед. Дар асоси ҳамин мақсад муддати додани кредит муайян карда мешавад ва фоизҳои пардохти кредит маълум мегардад. Шуморо лозим аст, ки барои кредити гирифтаатон ва фоизҳои онро сари вақт баргардонданатон кафолат диҳед. Дар бисёр ҳолатҳо ин гуна кафолатҳо ба воситаи таъминотҳои ба гарав гузошташудае ба амал меоянд, ки аз қиммати кредити додашуда баландтар меистад.

ХЕЛҲОИ КРЕДИТ

Ғайр аз кредити банк шумо бояд бо хелҳои дигари кредит ошно гардед.

Агар кредити байни хоҷагиҳо барои дароз кардани пардохти молҳо ба амал бароварда шавад, **кредити тичоратӣ** номида мешавад.

Ба ивази ба гарав мондани мулкӣ манқул (масалан замин, бино) ба муддати тӯлонӣ кредити дар шакли қарз додашаванда **кредити ипотека** номида мешавад.

Кредити истеъмоли – кредитест, ки ба шахсони хусусӣ барои харидани молҳои ба муддати дуру дароз истифода мешавад (масалан, мебел, автомобил, телевизор, ва ғайра) ба муҳлати муайян дода мешавад.

СТАВКАҲОИ ФОИЗӢ

Яке аз омилҳои асосие, ки ба қарори аз кредити банк истифода бурдан ва ё истифода набурдани шумо таъсир мерасонад ин ставкаҳои фоизӣ мебошад.

Миқдори фоиз – ифодаи фоизи миқдори пардохти шахси кредит-гирифта нисбати миқдори кредит.

Миқдори кредитро ба воситаи формулаи зерин ифода кардан мумкин:

$$r' = \frac{r}{K_{\text{ссуда}}} \times 100$$

ар ин чо:

r' – ставкаи фоиз;

r – миқдори супоридани кредит;

$K_{\text{ссуда}}$ – миқдори кредит.

Агар шумо аз банк ба шарти соле 20 млн. сӯм пардохтан 100 млн кредит гирифта бошед, миқдори фоизи кредити мазкур 20%-ро ташкил мекунад. Пас маълум мешавад, ки миқдори фоизро ба муддати сол, чоряк, моҳ ва ғайра ҳисоб кардан мумкин аст.

ДАР АМАЛИЁТ ҲИСОБ КАРДАНИ ФОИЗИ КРЕДИТ ВА ПАРДОХТИ ОН

Дар айни замон дар таҷрибаҳои бонкӣ ҳисоб кардани фоизи кредит ва пардохти он дар тамоили торафт кам шудани қарзи асосӣ ба амал бароварда мешавад. Дар ин ҳолат миқдори кредит бо муддати муайяншуда, яъне солхоро ба моҳҳо баргардонда ба рақамҳои онҳо тақсим намуда ва бо ҳамин роҳ фоизи кредит ҳисоб карда мешавад. Масалан; Шумо аз банк ба миқдори 90 млн сӯм бо миқдори 20% кредити яксола гирифтаед, пас шумо пардохти кредитро бо тартиби зерин ба амал мебарорад.

Моҳ	Бақияи кредит	Миқдори асосии баргардонидани кредит	Миқдори пардохти фоиз мувофиқи кредит	Миқдори пардохти умумӣ мувофиқи кредит
1	90 000 000	7 500 000	1 800 000	9 300 000
2	82 500 000	7 500 000	1 650 000	9 150 000
3	75 000 000	7 500 000	1 500 000	9 000 000
4	67 500 000	7 500 000	1 350 000	8 850 000
5	60 000 000	7 500 000	1 200 000	8 700 000
6	52 500 000	7 500 000	1 050 000	8 550 000
7	45 000 000	7 500 000	900 000	8 400 000
8	37 500 000	7 500 000	750 000	8 250 000
9	30 000 000	7 500 000	600 000	8 100 000
10	22 500 000	7 500 000	450 000	7 950 000

11	15 000 000	7 500 000	300 000	7 800 000
12	7 500 000	7 500 000	150 000	7 650 000
	0	90 000 000	11 700 000	101 700 000

ТАЪМИНОТИ КРЕДИТ

Таъминоти кредит – шарти иловағиест, ки ба шахси қарз гирифта имконияти дар муддати муайян бозгардонидани қарзро медиҳад. Ҳамчун таъминоти кредитӣ ба сифати гарав молу мулк, кафолати ташкилотҳои гуногун; кафил шудани шахси сеюм ва ғайра шуда меваронад.

Масалан, ба БТСИ «Ипак йули» ҳамчу таъминоти гарав чиҳозҳои зерин қабул мегардад;

1) гарави молу мулк. Шакли гарав мувофиқи қонунҳои Республикаи Ўзбекистон «Дар бораи гарав» ва «Дар бораи ипотека» ба роҳ монда шуда, дар шакли ҳуқуқи молу мулк (талабномаҳо) буда меваронад;

2) кафолати банкҳои тижоратӣ ё компанияҳои суғуртавӣ;

3) кафолати шахси сеюм;

4) полиси суғурта оиди ба фоидаи банк суғурта қонундани рисқи банк оиди баргардондани кредити гирифташуда;

5) маҳсулоти заргарӣ;

6) таъминотҳои дигари дар қонун пешниҳодшуда.

БАҲО ДОДАН БА ЛАЁҚАТИ МИҶОЗИ КРЕДИТГИРАНДА

Пас аз он, ки барои кредит гирифтани ҳуҷатҳоро ба банк тақдим мекунад, банк ба лаёқати кредит гирифтани шумо баҳо мегузорад. Зеро мумкин будани ба миҷоз қарз додан ва миқдори онро дуруст муайян намудан барои баргардонда шудани кредит имконият ба вучуд меорад.

Баҳо додан ба лаёқати кредит гирифта тавонистани миҷозро ҳар як банк ба миҷозҳои мустақилона қорқардаи худ ба амал меваронад.

Пеш аз ҳама арзиши пули шуморо, ки пас аз дар даври маълум ҳамаи қарзҳоро мепардозеду боқӣ мемонад, бо формулаи зерин муайян мекунад:

$$ДС = Д - СД$$

дар ин чо:

$ДС$ – даромади соф;

$Д$ – даромад;

$СД$ – сарфи доимӣ.

Масалан даромади шумо ғайр аз андози даромад ва корҳои дигар дар як моҳ 1 млн. сӯро ташкил медиҳад. Миқдори сарфи доимӣ (пардохтҳои коммуналӣ, ҳаққи иҷора ва ғайра). 400.000 сӯро бошад, даромади соф 600.000 сӯро ташкил мекунад. Мувофиқи маълумот оид ба кредит коэфитсенти лаёқати шуморо ба формулаи зерин ҳисоб кардан мумкин аст:

$$КЛК = \frac{ДС}{ПМ}$$

дар ин чо:

$КЛК$ – коэфитсенти лаёқати кредитгирӣ;

$ДС$ – даромади соф;

$ПМ$ – пардохтҳои моҳона.

Агар мувофиқи кредит пардохтҳои моҳонаатон 300.000 сӯро бошад, коэфитсенти лаёқатҳои кредитгирии шумо ба 2 баробар аст. Яъне мувофиқи кредит даромади соф пардохти моҳонаатонро 2 баробар пур мекунад, банк ин коэфитсентро ба мезони дар ин хусус муайян кардааш муқоиса мекунад ва агар натиҷа мусбат бошад, ба зинаи дигари баҳогузори мегузарад.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Кредити банк чист?
2. Чӣ гуна тамоилҳои додани кредит вучуд дорад?
3. Қадом намудҳои кредитро медонед? Мазмуни ҳар яке аз намудро шарҳ диҳед.
4. Фарқи байни кредит ва лизинг дар чист?
5. Ставкаи фоиз чист ва он чӣ гуна ифода меёбад?
6. Дар замони имрӯза дар амалиётҳои банки ҳисобкунии фоизи кредит ва пардохти он чӣ гуна ба амал бароварда мешавад?
7. Таъминоти кредитӣ чӣ зарурият дорад?
8. Лаёқати кредит гирифтани мичозро баҳогузори намудан чӣ зарурият дорад?

ХАРОҶОТИ ИСТЕҲСОЛОТ

Муваффақияти фаъолияти тадбиркорӣ ба нақшагирии дуруст ва амалисозии он вобаста аст. Масалан, шумо барои истеҳсоли ягон маҳсулот ба хариди ашёи хом, маводи асосӣ ва ёрдамчӣ, сӯзишворӣ ва энергия, амортизатсия, маош ва бадалҳои суғуртаи иҷтимоӣ, пардохти фоиз ва дигар хароҷотҳо рӯ ба рӯ омаданатон мумкин. Ҳамаи сарфҳои, ки аз рӯйи истеҳсолот ва ба истеъмолчӣ расонидани он қорбасти мегардад, хароҷоти умумӣ ном дорад.

Хароҷоти умумӣ ба ду тақсим мешавад:

- хароҷоти истеҳсолот;
- хароҷоти муомила.

Хароҷоти истеҳсолот – сарфҳои, ки барои истеҳсоли маҳсулот қарда мешавад.

Дар таркиби он маош, ашёи хом ва мавод, амортизатсия ва дигар сарфҳои, ки дар боло зикр гардид, дохил намудан мумкин.

Хароҷоти муомила – сарфҳои, ки ҳангоми аз истеҳсолгар ба истеъмолчӣ расонидани маҳсулот вобастагӣ дорад.

Хароҷоти муомила ба ду гурӯҳ тақсим мешавад: хароҷоти муомилаи иловагӣ ва хароҷоти муомилаи соф.

Хароҷоти иловагии муомила – сарфҳои, ки ба печонидан, қадоқнамоӣ, яккачинӣ, ба транспорт бор қардан, кашонидан ва ниғаҳдорӣ маҳсулот вобастагӣ дорад. Ин навъҳои хароҷоти муомила давоми хароҷоти истеҳсолот ба ҳисоб рафта, ба таркиби арзиши маҳсулот дохил мешавад ва қиматнокии онро меафзояд. Хароҷотҳо пас аз фуруши маҳсулот аз рӯйи суммаи интиқоли пул пардохта мешавад.

Хароҷоти муомилаи соф – сарфҳои, ки ба маоши фурушанда, маркетинг, реклама ва ғайра вобаста аст. Хароҷоти муомилаи соф арзиши маҳсулотро зиёд намесозад. Онҳо аз ҳисоби фоидае, ки пас аз фуруши маҳсулот ба даст меояд, пардохта мешавад.

ХАРОҶОТИ БУХГАЛТЕРӢ ВА ИҚТИСОДӢ

Корхона метавонад дар ҷараёни истеҳсолот аз ресурсҳои худ ё худ аз ресурсҳои ҷалбгардида истифода барад. Аз ин рӯ, хароҷот ба харҷҳои беруна ва дохилӣ тақсим мешаванд.

Хароҷоти беруна – хароҷотҳое, ки дар асоси ҷалб намудани пардохти беруна ресурс ва хизматҳои зарурии корхонаро ба вуҷуд меорад.

Масалан, пардохти шумо барои хариди ашёи хом ва мавод, хизмати транспорт хароҷоти беруна ҳисобида мешавад. Бо сабаби он, ки хароҷотҳои беруна бо ҳуҷҷатҳои пардохт расмӣ мегардад, хароҷоти бухгалтерӣ низ ном дорад.

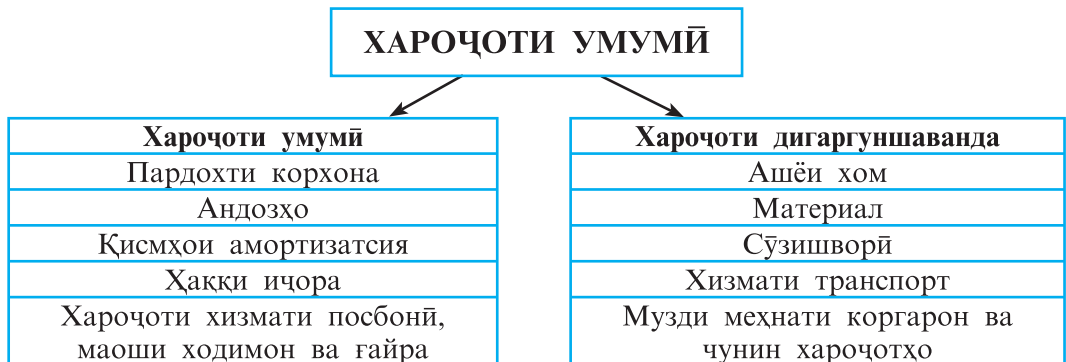
Хароҷоти дохилӣ – хароҷотҳое, ки ба истифодабарӣ аз ресурсҳои корхона ё худ худӣ тадбиркор вобастагӣ дорад.

Барои чунин хароҷот пардохти пул амалӣ намегардад. Хароҷоти дохилӣ арзиши ресурсҳоро аз рӯи қиёснамоии чунин ресурс бо нархи бозор баҳогузорӣ мешавад.

Фарқнамоии хароҷотҳои дохилӣ ва беруна имконияти таҳлилнамоии қиёсии афзоиши самарадорӣ фаъолияти корхонаро медиҳад.

ХАРОҶОТИ ДОИМӢ ВА ДИГАРГУНШАВАНДА

Хароҷотҳо аз рӯи таъсирбахшӣ ё худ бетаъсирӣ ба дигаргуншавии ҳаҷми истеҳсолот ба доимӣ ва дигаргуншаванда тақсим мешаванд.

Харочоти доимӣ (FC-fixed cost) – харочотҳое, ки ба дигаргуншавии ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот вобастагӣ надорад.

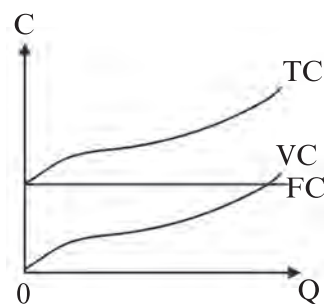
Масалан, ҳаққи иҷораи бино, пардохт барои реклама, маоши посбон ё худ ҳаққи хизмати ходимони дигари техникӣ аз ҷумлаи харочоти доимист.

Харочоти дигаргуншаванда (VC-variable cost) – харочоти вобаста ба ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот.

Масалан, ашёи хом, мавод, маоши коргарон харочоти дигаргуншаванда ба ҳисоб меравад.

Ба ҳар як дараҷаи истеҳсолот ҷамъи харочоти доимӣ ва дигаргуншаванда харочоти **умумӣ** ё худ **якҷоя** (TC-total cost)-ро ташкил мекунад.

Харочоти доимӣ (FC), дигаргуншаванда (VC) ва якҷоя (TC)-ро аз рӯйи график ифода намудан мумкин.

ХАРОҶОТИ УМУМӢ, МИЁНА ВА САРҲАДӢ

Тадбиркорро лозим аст, ки барои ҳисобнамоии яклухтии маҳсулот дар сарфу харочоти истеҳсолот харочоти умумии миёна, доимии миёна ва дигаргуншавандаи миёнаро донад.

Харочоти умумии миёна – нисбати миқдори маҳсулоти истеҳсолгардидаи харочоти умумиро ифода менамояд:

$$AC = \frac{TC}{Q}$$

Дар ин ҷо: AC (average cost) – харочоти миёна;

TC – харочоти яклухт (умумӣ);

Q (quantity) – миқдори маҳсулоти истеҳсолгардида.

Харочоти доимии миёна аз рӯйи нисбати миқдори маҳсулоти истеҳсолгардидаи харочоти доимӣ муайян мегардад:

$$AFC = \frac{FC}{Q}$$

Дар ин ҷо: AFC (average fixed cost) – харочоти умумии миёна;

FC – суммаи харочоти доимӣ.

Харочоти дигаргуншавандаи миёна аз рӯйи нисбати миқдори маҳсулоти истеҳсолгардидаи харочоти дигаргуншаванда муайян мегардад:

$$AVC = \frac{VC}{Q}$$

Дар ин ҷо: AVC (average variable cost) – харочоти дигаргуншавандаи миёна;

VC – суммаи харочоти дигаргуншаванда.

Инчунин, харочоти дигаргуншавандаи миёнаро ба сифати ҷамъи харочоти доимии миёна ва дигаргуншавандаи миёна низ ифода на-мудан мумкин:

$$AC = AFC + AVC$$

Барои ба дараҷаи баландтарин фоида гирифтани миқдори зарурии истеҳсоли маҳсулотро доништан лозим. Дар ин бобат аз харочоти сарҳадӣ истифода мебаранд.

Харачати сарҳадӣ – харочоти иловагии вобаста ба истеҳсоли якҷоягии маҳсулоти навбатӣ:

$$MC = \frac{\Delta TC}{\Delta Q}$$

Дар ин ҷо: MC (marginal cost) – харочоти сарҳадӣ;

ΔTC – дигаргуншавии харочоти умумӣ;

ΔQ – дигаргуншавии миқдори маҳсулот.

ДОНИШАТОНРО САНҶЕД!

1. Харочоти истеҳсолот чист? Дар таркиби он чихоро даровардан мумкин?
2. Чӣ гуна сарфҳо ба таркиби харочоти муомила дохил мешавад?
3. Бо кадом сабаб харочотҳо ба харочоти дохилӣ ё худ харочоти беруна чудо мешаванд?
4. Бо кадом сабаб харочоти беруна харочоти бухгалтерӣ ном дорад?
5. Ба харочоти доимӣ ва харочоти дигаргуншаванда мисолҳо оред.
6. Дар асоси маълумоти зерин катакҳои холии ҷадвалро пур намоед.

Q	TC	FC	VC	MC	ATC	AVC	AFC
0	60						
1	130						
2	180						
3	240						
4	300						

МАФҲУМИ ТАННАРХ

Тадбиркор мекӯшад, ки бо фуруши маҳсулоти истехсолнамудааш фоида бинад. Вале, барои ин бояд ӯ арзиши ақали маҳсулоти худро донад, яъне дар бораи таннархи он маълумот дошта бошад.

Таннарх – ифодаи пулии хароҷоти истехсол ва фуруши маҳсулот.

Яъне, аз ин бармеояд, ки барои аниқ намудани таннархи маҳсулот сарфу хароҷоти онро, ки ба истехсол ва фуруш сарф гардидааст, бояду шояд хуб донад. Аммо дуруст аниқ намудани таннарх низ чараёни мураккаб ҳисоб меёбад. Зеро худи таннарх ба намудҳои гуногун соҳиб буда, дар ҳисобномаи онҳо ҷиҳатҳои ба худ хосро мавриди эътибор қарор бояд дод.

НАВЪҲОИ ТАННАРХ

Таннарх навъҳои таннархи истехсоли, таннархи пурра, таннархи сарҳадиро соҳиб аст.

Таннархи истехсоли ҷамъбандии хароҷоти вобаста ба чараёни истехсоли маҳсулот мебошад. Он ҳамаи хароҷоте, ки аз чараёнҳои ташкили истехсолот то ба амбор расонидани маҳсулоти тайёр ба вуҷуд меояд, дар дохили худ мегирад.

Таннархи пурра ҷамъбандии хароҷоти вобаста ба истехсоли маҳсулот ва фуруши он мебошад. Яъне, он аз хароҷоти тиҷоратии вобаста ба таннархи истехсолот ва фуруши маҳсулот таркиб ёфтааст.

Таннархи сарҳадӣ – ин таннархи яклухти ҳар як маҳсулоти истехсолгардида мебошад. Мисол, шумо барои истехсоли 20 дона маҳсулот дар ҳаҷми умумӣ 100000 сӯм хароҷот менамояд. Дар ин ҳолат, таннархи як маҳсулот ба 5000 сӯм рост меояд. Агар боз як дона маҳсулоти иловагӣ истехсол карданӣ бошед, хароҷоти умумии шумо 104000 сӯмро ташкил менамояд. Аз ин бармеояд, ки таннархи сарҳадии маҳсулотатон 4000 сӯм шудааст.

Таннархи истехсоли – чамъбасти харочоти вобаста ба чараёни истехсоли маҳсулот.

Таннархи пурра – чамъбасти харочоти вобаста ба истехсол ва фурӯши маҳсулот.

Таннархи сарҳадӣ – таннархи яклукhti ҳар як маҳсулоти бо навбат истехсолшуда.

Харочоти тичоратӣ – харочотҳои вобаста ба фурӯши маҳсулот, яъне харчи қадокнамоӣ, боркашӣ ва рекламаи он.

ҲИСОБНАМОИИ ТАННАРХИ МАҲСУЛОТ

Ҳисобнамоии таннархи маҳсулот ба иборати дигар калкулатсиянамоии таннарх низ номида мешавад.

Калкулатсия – аз калимаи латинии «calculatio» гирифта шуда, маъноҳои ҳисоб, ҳисобу китобро дорад. Ин ҳисобу китоби шакли пулии харочоти истехсолотест, ки ба яклукhtии маҳсулот рост меояд.

Калкулатсиянамоии таннарх имкони муайянсозии нақшаи таннархи маҳсулоте, ки истехсолаш ба назар гирифта шудааст, ё худ аниқ намудани таннархи ҳақиқии маҳсулоти тайёрро медиҳад.

Калкулатсиянамоӣ аз рӯи моддаҳои харочоти истехсолот амалӣ мешавад. Дар зер баъзе моддаҳои асосии онро аз назар мегузаронем:

1) ашёи хом ва материалҳо. Онҳо асоси маҳсулотеро, ки истехсолаш ба назар гирифта шудааст, ташкил менамоянд. Ашёи хом моддаест, ки дар он ҳанӯз таъсири инсон зиёд нест, материал бошад, моддаи андаке сайқалёфта ба ҳисоб меравад. Барои мисол, дар истехсоли мебел чӯб ашёи хом бошад, тахтаҳое, ки аз он тайёр мешаванд, материал ба ҳисоб мераванд;

2) партовҳои баргардонидашуда. Арзиш, яъне қимати партовҳое, ки дар чараёни истехсолот ҳосил мегардад, муайян ва аз қимати харочотҳо берун карда мешавад. Масалан, дар истехсоли мебел арзиши тахтаҷаҳо, аррамайдаҳо аз таннархи маҳсулот берун мегарданд;

3) маҳсулоти нимтайёр ва ҷиҳози харидшаванда. Ҷиҳозе, ки аз хориҷа харид мешаванд ва барои тайёрнамоии маҳсулот кор мефармоянд. Масалан, бандакҳои ҷевон ва қулфу дастакҳое, ки ба он пайваст мешавад, аз ҳамин ҷумлаанд;

4) сӯзишворӣ ва энергия. Дар ҷараёни истеҳсолот аз кӯмур, нефт, бензин барин сӯзишворӣ ва аз манбаъҳои барқии электр, газ, буг истифода бурдан мумкин аст;

5) амортизатсияи воситаҳои асосӣ. Дар ҷараёни истеҳсолот қисми кӯхнашудаи воситаҳои асосӣ ба таннархи маҳсулот илова мегардад;

6) маош ва ҳиссаи суғурта. Маоши коргарон ва ҳиссаи суғуртае, ки нисбат ба ҳаққи меҳнат ҳисоб карда мешавад, ба таннархи маҳсулот ҳамроҳ мегардад;

7) хароҷоти фуруши маҳсулот. Хароҷоти қадоқнамоӣ, боркашӣ ва рекламаи маҳсулот низ ба таннархи маҳсулот ҳамроҳ мешавад.

ИМКОНИЯТҲОИ ПАСТНАМОИИ ТАННАРХИ МАҲСУЛОТ

Муайяннамоии таннархи маҳсулот ва таҳлил кардани таркиби он барои ёфтани имкониятҳои паст намудани таннарх ёрӣ мерасонад. Дар ҳолати умумӣ, ба сифати имкониятҳои пастнамоии таннарх бандҳои зеринро нишон додан мумкин:

- истифодабарии босамар аз капитали асосӣ;
- истифодабарии босамар аз капитали даврӣ;
- ташкили босамари истеҳсолот;
- имкониятҳои беруна.

Роҳҳои зерини истифодабарии босамар аз капитали асосӣ мавҷуд аст: Такмилдиҳии технологияҳои истеҳсолот;

Автоматигардонӣ ва механизатсиянамоии истеҳсолот;

Пурра ба кор андохтани қувваи истеҳсолот. Истифодабарии босамар аз капитали даврӣ иҷрои бандҳои зеринро тақозо мекунад: пешгирии талафи материал; онҳоро аз рӯйи нақша кор фармудан; дар асоси меъёрҳо амалӣ сохтани харчи материал.

Ташкили босамари истеҳсолот аз ҷораву тадбирҳои зерин иборат буданаш мумкин: такмили ихтисоси кормандон; дар асоси илмӣ ташкил кардани меҳнат; дар асоси меъёр ташкил намудани меҳнат ва рағбатноксозии он.

Ба сифати имкониятҳои берунаи пастнамоии таннархи маҳсулот арзон кардани нархи ашёи хом ва материалҳо; сабуксозии бори ан-

доз; ихтисосонидани истехсолот ва кооператсияро мисол овардан мумкин аст.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Таннарх чист? Дуруст ҳисоб намудани он чӣ аҳамият дорад?
2. Чӣ хел навъҳои таннарх мавҷуд аст?
3. Таннархи истехсолӣ дар доираи худ чӣ хел хароҷотҳоро мегирад?
4. Таннархи пурра аз чӣ гуна хароҷотҳо таркиб ёфтааст?
5. Таннархи сарҳадӣ чиро мефаҳмонад? Донишани он ба тадбиркорро чаро лозим аст?
6. Ҳисобнамоии таннархи маҳсулот чӣ гуна амалӣ мешавад?
7. Маъноии калимаи калкулатсия чист?

СУПОРИШ ВА МАШҚҶОИ АМАЛӢ ДОИР БА МАВЗӢЪ

1. Аз рӯи чадвали зерин, ки ҷараёни истехсоли мебел ҷой гирифтааст, дар асоси маълумотҳои калкулатсиянамоии таннархи маҳсулот таннархи пурраро муайян созед!

Т/р	Таркиби хароҷотҳо	Мутаносиби арзиши яклух- тии маҳсулот ба миқдори сӯм
1	Ашёи хом ва материалҳо	1000000
2	Партовҳои баргардонидашуда	100000
3	Маҳсулотҳои нимтайёр ва ҷиҳозоти харидшуда	100000
4	Сӯзишворӣ ва энергия	30000
5	Амортизатсияи корҳои асосӣ	20000
6	Маош ва ҳиссаи суғурта	200000
7	Хароҷоти фурӯши маҳсулот	50000

2. Дар асоси маълумоти чадвали зерин катакҳои холиро пур кунед.

Q	FC	VC	TC	AC	Таннархи сарҳадӣ
10	100 000		180 000		
11		87 000			
12				16 500	

ДАРОМАДИ ЯКЛУХТ ВА ФОИДА

Яке аз сабабхое, ки тадбиркорро ба ҳаракат водор месозад, ин кӯшиш ба фоида гирифтагана аст. Ҳаҷми фоида чӣ қадар калон бошад, ин ба тадбиркор барои пурратар гардонидани эҳтиёҷи худ ва васеътар намудани фаъолияти хеш имкон медиҳад.

Барои муайяннамоии фоидаи тадбиркорӣ ба фарқи фаҳмиши даромади яклухт низ рафтагана лозим.

Даромади яклухт – миқдори маблағҳои пулӣ, ки аз истеҳсоли маҳсулот ва хизматрасонӣ ҳосил мегардад.

Даромади яклухте, ки дар корхонаҳо аз фурӯши маҳсулот ва хизматрасонӣ гирифта мешавад, пардохти яклухт низ номида мешавад. Даромади (пасандоз) яклухтро бо формулаи зерин ифода намудан мумкин аст:

$$TR = P \times Q$$

Дар ин ҷо: TR (total revenue) – даромади яклухте, ки аз фурӯши маҳсулот гирифта мешавад;
 P (price) – нархи маҳсулот;
 Q (quantity) – миқдори маҳсулот.

Мисол, шумо дар корхонаатон дар давоми як моҳ 100 ҳазор дона дафтар истеҳсол намудед. Нархи ҳар як дафтар 1000 сӯм. Дар ҳолати ба фурӯш рафтани ҳамаи дафтарҳо, пасандози пулӣ якмоҳаи корхонаатон ба 100 миллион сӯм (100000×1000) баробар мешавад.

Вале, пасандози пулӣ корхонаҳо ба самарадорӣ фаъолияти он баҳо дода наметавонад. Зеро ин пасандози пулӣ ба ивази қадом хароҷотҳо ба даст омадааст, акс қарда наметавонад. Аз ин рӯ, қисми аз хароҷотҳо ҷудошудаи пасандози пулӣ – фоида нақши муҳим дорад. Он ба таври зайл ифода меёбад:

$$Pr = TR - TC$$

Дар ин ҷо: Pr (profit) – фойда;
 TR (total revenue) – даромади яклухте, ки аз фурӯши маҳсулот гирифта мешавад;
 TC (total cost) – хароҷоти умумӣ.

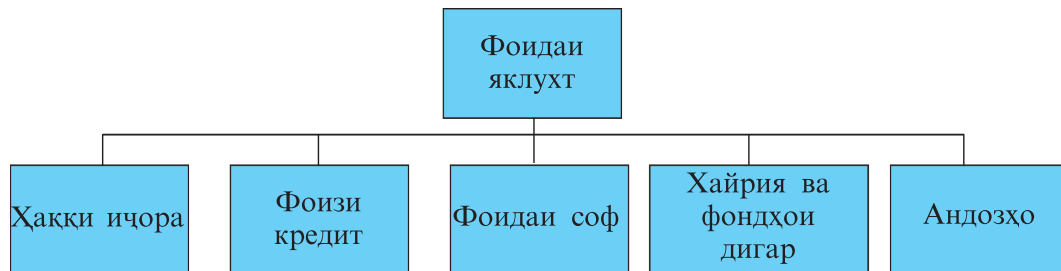
Фоида – фарқи мусбӣе, ки пас аз гирифта партофтани тамоми хароҷот аз даромади пулии корхона мемонад.

Дар мисоли боло тавре ки нишон дода шуд, хароҷоти моҳонаи истехсоли дафтар дар корхона 60 млн. сӯро ташкил карда бошад. Дар ин ҳолат фоидаи моҳонаи корхона ба 40 млн. сӯм (100 млн. – 60 млн.) баробар мешавад.

Дар ҳамин ҷо таъкид намудан ҷоиз аст, ки барои ба фоида расидан, зиёд будани даромад аз хароҷот, яъне фарқи байни онҳо дорои аҳамияти мусбӣ бояд бошад. Чунки дар баъзе ҳолатҳо хароҷотҳо аз даромадҳои пулӣ зиёд шуда, дар натиҷа ба нишондоди манфӣ соҳиб шудан мумкин. Ин ҳолатро зарар меноманд. Масалан, дар ҳолати ҳаҷми омади пули моҳонаи корхона 100 млн. сӯм будан, хароҷотҳо 110 млн. сӯро ташкил кунад, шумо ба ҷойи фоида 10 млн. зарар мебинед. Барои ҳамин ҳам хароҷотҳои корхонаро мунтазам назорат кардан муҳим аст.

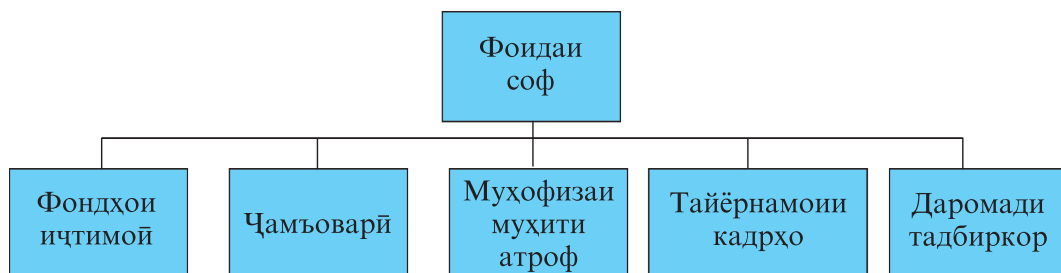
ТАҚСИМ КАРДАНИ ФОИДА

Натиҷаи молиявии нахустини корхонаатон дар намуди фоидаи яклӯхт мешавад. **Фоидаи яклӯхт** ин фарқи хароҷотҳои истехсоли аз даромади яклӯхт, ёки фоидаи соф аст. Вале Шумо ҳоло фоидаи яклӯхтро мувофиқи ихтиёри худ пурра истифода бурда наметавонед. Барои ин, аввало, зурурияти фоидаи яклӯхти корхонаро тақсим кардан пайдо мешавад.

Дар навбати аввал аз фоидаи яклӯхт ба субъектҳои иқтисодии дигар пардохтҳои гуногун ба амал бароварда мешавад. Ба ин пардохтҳо

ҳаққи иҷораи замин ва бинои дигарон, ки ба истифодабарӣ гирифта шудааст, фоизи маблағҳои қарз гирифташударо даровардан мумкин. Ғайр аз ин, корхонаҳо ба буҷаи идораҳои ҳокимияти маҳаллӣ андозҳо месупоранд, ба фондҳои гуногуни хайрия ва дигар маблағҳо мегузаронанд. Қисми боқимондаи маблағҳо фоидаи софи корхонаро иашкил мекунад.

Дар навбати худ фоидаи соф ҳам тақсим мешавад. Аз фоидаи соф барои эҳтиёҷоти иҷтимоӣ ва истехсолии корхона, инчунин, ба пасандоз (васеънамоии истехсолот), муҳофизаи муҳити атроф, тайёрнамоӣ ва бозомӯзии кормандон ва мақсадҳои дигар сарф менамоянд.

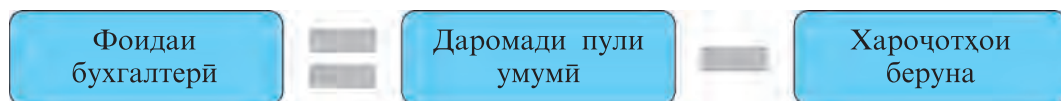
ФОИДАИ ИҚТИСОДӢ ВА ФОИДАИ БУХГАЛТЕРӢ

Дар мавзӯҳои гузашта фарқи мобайни хароҷотҳои дохила ва берунро дида баромада будем. Аз ин бармеояд, ки фоидаи иқтисодӣ ва фоидаи бухгалтерӣ бояд аз ҳамдигар фарқ намоянд.

Фоидаи иқтисодӣ – фарқи тамоми хароҷотҳои дохила ва берун ба даромади пули яқлухт.

Фоидаи бухгалтерӣ – фарқи хароҷотҳои берун ба даромади пули яқлухт.

Аз ҳамин сабаб фоидаи бухгалтерӣ аз фоидаи иқтисодӣ ба миқдори хароҷотҳои дохилӣ зиёдтар аст.

Таркиби даромади пули умумии корхона, харочотҳои бухгалтерӣ ва умумӣ, инчунин фарқи фоидаашро бо воситаи тасвири зерин равшантар тасаввур менамоем.

РЕНТАБЕЛНОКӢ

Барои баҳогузори ба натиҷаҳои фаъолияти молиявии корхонаи Шумо гирифтани фоида кофӣ нест. Чунки ҳаҷми фоидаи гирифта, дар барои доираи фаъолияти корхона маълумоти пурра дода наметавонад. Мувофиқи ин, ба мақсади гирифтани ҳаҷми фоида муқоиса намудани харочотҳои истехсолии амалишуда ба дуруст баҳо додани натиҷаҳои молиявӣ имкон медиҳад. Нишондоди мазкур рентабилноки номида мешавад.

Рентабилноки – ифодаи фоизи ҳаҷми фоида нисбати харочотҳои истехсоли.

Агар Шумо рентабилнокии фаъолияти корхонаатонро ҳисоб кардан хоҳед, дар он ҳолат аз формулаи зерин метавонед истифода ба-ред:

$$R = \frac{Pr}{TC} \times 100\%$$

Дар ин ҷо: R – рентабилноки; Pr – ҳаҷми фоида; TC – харочотҳои истехсоли.

Бигӯем, ҳаҷми фоидаи аз истехсоли дафтар гирифтаи корхонаи Шумо 24 млн. сӯмро, харочотҳои истехсоли бошад 60 млн. сӯмро ташкил кунад, дараҷаи рентабилноки 40% (24 млн. сӯм / 60 млн. сӯм $\times 100\%$) ро ташкил менамояд.

Рентабилноки ба ҳаҷми маҳсулоти истехсолшуда мутаносиби роста ва ба харочотҳои истехсолот мутаносиби чаппа аст. Ба туфайли ин рентабилноки нишондиҳандаи интегралӣ самарадорӣ кори корхона ҳисобида мешавад.

Ба афзоиши фоида дар ҳолати дигаргун нашудани ҳаҷми умумии истехсолот бо ду роҳ: 1) аз ҳисоби кам кардани хароҷоти истехсоли; 2) аз ҳисоби бардоштани нарх муяссар шудан мумкин.

НУҚТАИ БЕЗАРАРИ ИСТЕҲСОЛОТ

Барои бомуваффақият пеш бурдани фаъолияти тадбиркорӣ ба нисбати миёнаи хароҷотҳои истеҳсолот ва ҳаҷми фурӯши маҳсулот эътибор додан лозим аст. Барои ин нуқтаи безарари истеҳсолотро муайян кардан зарур.

Нуқтаи безарари истеҳсолот – ин ҳолати пурра пӯшонидани хароҷотҳои истеҳсолӣ аз даромадҳои фурӯши ин маҳсулот ба даст омада аст. Дар нуқтаи мазкур ҳаҷми фоида ба сифр баробар мешавад.

Афзоиши ҳаҷми маҳсулот аз нуқтаи безарари истеҳсолот ба фоида гирифтани, пастшавиаш бошад ба зарар дидан оварда мерасонад.

Барои муайян намудани нуқтаи безарари истеҳсолот тадбиркор ҳаҷми хароҷотҳои доимӣ ва дигаргуншавандаи худро бояд донанд. Доир ба мазмуни ин хароҷотҳо Шумо дар мавзӯи 18 шинос шуда будед.

Нуқтаи безарарро бо ду ченак – натуралӣ ва арзишӣ ҳисоб кардан мумкин. Нуқтаи безарари ҳаҷми истеҳсолоти ченаки натуралӣ бо воситаи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$BEP_u = \frac{FC}{P - AVC}$$

Дар ин ҷо: BEP_u (break – even point in units) нуқтаи безарари ҳаҷми истеҳсолот дар ченаки натуралӣ;

P – нархи маҳсулот;

AVC – хароҷотҳои тағйирёбандаи ба воҳиди маҳсулот ростоянда;

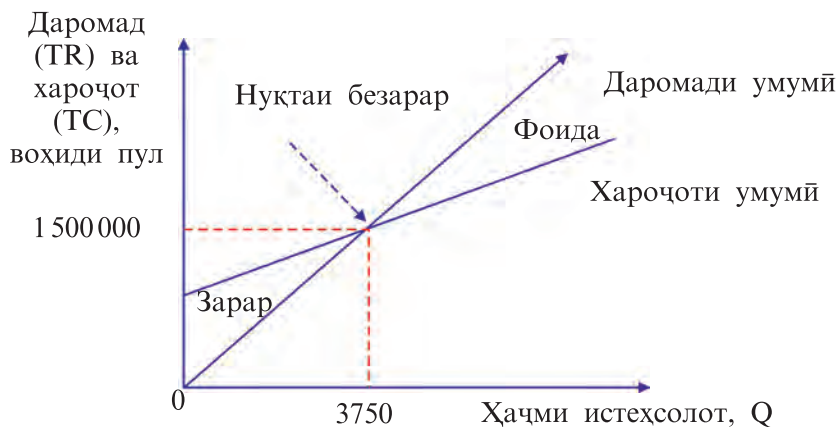
FC – хароҷотҳои доимӣ.

Агар ғӯем, ки дар корхона $FC = 300\,000$ сӯмро, $AVC = 320$ сӯмро ташкил кард. Агар нархи маҳсулот 400 сӯм бошад, корхона танҳо барои хароҷотҳои худро пӯшонидан 3750 дона маҳсулот бояд истеҳсол кунад. Баланд бардоштани ҳаҷми истеҳсолот ва фурӯши он аз ин миқдор барои гирифтани фоида имкон медиҳад.

Нуқтаи безарари ҳаҷми истеҳсолот дар ченаки арзишӣ бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$BEP_v = \frac{TR \times FC}{TR - VC}$$

Дар ин ҷо: BEP_v (break-even point in units) нуқтаи безарари ҳаҷми истеҳсолот дар ченаки арзиш;
 TR – даромади аз фурӯши маҳсулот омада;
 VC – харочотҳои тағйирёбанда.

Аз маълумотҳои мисоли боло намоён мешавад, ки нуқтаи безарари истеҳсолоти маҳсулот дар ченаки арзиш $BEP_v = 400 \times 3750 \times 300\ 000 / (400 \times 3750) = 1\ 500\ 000$ сӯмро ташкил мекунад.

МУФЛИСШАВӢ

Агар натиҷаҳои молиявии фаъолияти корхонаи Шумо ба таври муттасил бо зарар пӯшида шавад, дар ин ҳол ба муфлисшавӣ (банкротшавӣ) ёки ҳолати ночории иқтисодӣ омаданаш мумкин. Барои корхонаро муфлисшуда дарёфтани аломатҳои муфлисшавӣ намоён шуданаш лозим. Мувофиқи қонун, агар корхона дар муддати се моҳ қарз ва пардохтҳои маҷбуриро иҷро карда натавонад, инро аломати муфлисшавӣ гӯён эътироф мешавад.

ДОНИШАТОНРО САНҶЕД!

1. Фоидаи корхона чӣ гуна муайян карда мешавад?
2. Фоидаи корхона чӣ гуна тақсим карда мешавад?
3. Қадом роҳҳои зиёд намудани фоидаи корхона мавҷуд аст?
4. Нуқтаи безарари истеҳсолотро чӣ гуна муайян мекунад?

Барои тамоми тоифаҳои тиҷорат кам кардани бори андоз ва мувофиқгардонии он, дар ҳамин асос истехсолнамоӣ ва базаи ба андоз кашиданро васеъ намудан зарур аст.

Ба онҳое, ки барои эҳтиёчи худ иншоотҳо бунёд мекунанд, ба субъектҳои тадбиркорӣ хурду миёнае, ки нав ташкил шудаанд, ҳуқуқи пардохти андозро ба муддати маълум таваккуф намуда супориданро додан даркор. Инчунин, барои корхонаҳои хурд, ба супоридани андози иловагии арзиш гузаштанро рағбатнок намудан шарт аст.

Президенти Республикаи Ўзбекистон Ш. Мирзиёев

АНДОЗҲО ВА ПАРДОХТҲОИ ДИГАРИ МАЧБУРӢ

Дар таҳрири нави моддаи 9-уми қонун «Дар бораи озодии фаъолияти тадбиркорӣ ва кафолати он» оиди фаъолияти субъектҳои тадбиркорӣ дар қатори маҷбуриятҳо супоридани андозҳо ва пардохтҳои маҷбурии дигар муайян шудааст. Дар кодекси андоз бошад оиди мазмуни мафҳуми андоз ва пардохтҳои дигари маҷбури чунин муфассал баён карда шудааст.

Андозҳо гуфта, мувофиқи нишондоди ин Кодекс, маблағҳое маҷбурии муайяне, ки мунтазам, бознагарданда ва дорои хусусияти бегараз буда, ба буҷет равона гардидааст фаҳмида мешавад.

Пардохтҳои дигари маҷбури гуфта, мувофиқи нишондоди ин Кодекс пардохтҳои пулии ба хазинаи мақсадноки давлат, пардохти боҷхона, инчунин ҳаракатҳои дорои аҳамияти ҳуқуқии аз тарафи идораҳои ваколатдор ва шахсони мансабдор барои амалӣ намудани супорандагон, аз ҷумла барои гирифтани ҳуқуқҳои муайян ё литсензияҳо ва дигар ҳуҷжатҳои рухсатдиҳандаро гирифтани месупоранд, боҷи давлат фаҳмида мешавад.

Моддаи 12 уми Кодекси андози Республикаи Ўзбекистон

Пас, андоз – ин шакли ситонидани пардохтҳои маҷбурии буҷет аз шахсони ҷисмонӣ ва ҳуқуқӣ барои саривақт дар амал ҷорӣ намудани вазифаҳои давлат бо мақсади ба шаклрандоختани маблағҳои молиявӣ.

ТАРТИБИ УМУМИМУАЙЯНШУДА ВА СОДДА ГАРДОНИДАШУДАИ АНДОЗ

Ҳар як тадбиркор, ки ба фаъолияти соҳибкорӣ оғоз менамояд, бояд дар бораи ҳисоби андоз ва супоридани он ба дониши кофӣ соҳиб бошад. Зеро андозҳо мувофиқи тавсифи худ барои тадбиркор мазмуни хароҷотро дошта, ба натиҷаҳои молиявӣ ӯ таъсири назаррас мегузорад. Мувофиқи ин, пешакӣ ба нақша нагирифтани андозҳои супоридашаванда ба фаъолияти тадбиркор ҳам таъсири манфӣ расониданаш мумкин.

Пеш аз ҳама тадбиркор барои худ мақбулияти аз кадом тартиби андозсупор истифода бурданро бояд муайян кунад. Ба таври умумӣ гирем, субъектҳои тадбиркорӣ бо ду намуд ба андоз кашида мешавад:

- 1) бо тартиби умумимуайяншуда;
- 2) бо тартиби соддагардонидани.

Тартиби аввал барои ҳисобномаӣ ва супоридани тамоми андозҳои умумимуайяншуда истифода мешавад. Дар он мувофиқи ҳар як намуни андоз ҳисобу китоби алоҳида ба амал бароварда мешавад ва дар муддати муайяншуда маблағи андоз супорида мешавад.

Тартиби дуюм барои дастгирӣ намудан, рағбатнокнамоии баъзе аз андозсупорандагон ва ба мақсади ба онҳо шарту шароитҳои муайяну имтиёзҳо муҳайё кардан истифода бурда мешавад. Дар он тамоми андозҳои умумимуайяншуда, ё ки ба ҷойи ҷандтои он намуни андози умумимуайяншудаи дигар ҷорӣ гардиданаш мумкин.

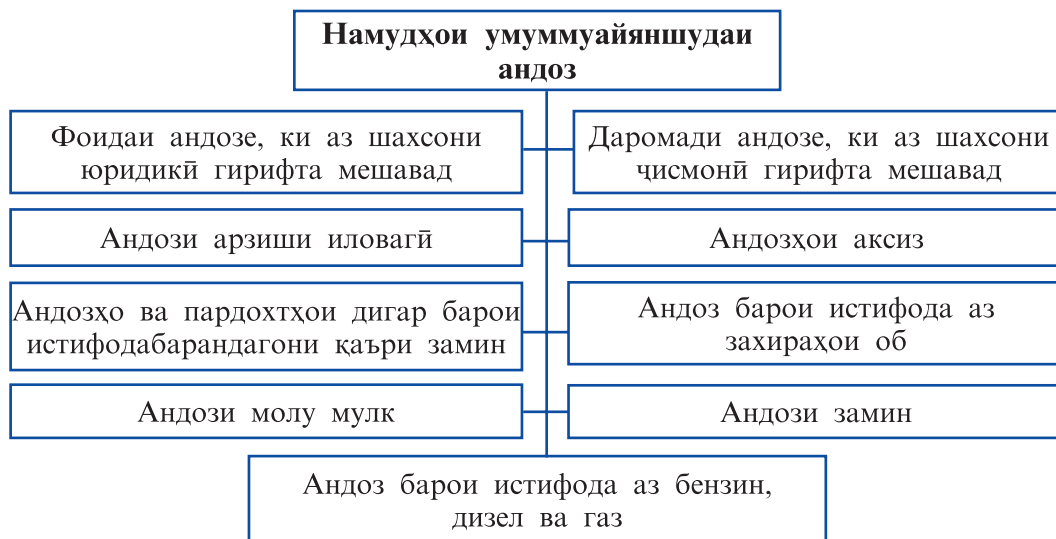
Тартиби соддагардонии андозсупорӣ – тартиби алоҳидаи пардохти андози барои баъзе андозсупорон муайяншуда ва барои ҳисобу супоридани баъзе намудҳои андозҳо, инчунин қоидаҳои махсуси ҷорӣ намудани тақдим намудани ҳисоботи андоз аз рӯи онҳо.

Моддаи 22-юми Кодекси андози Республикаи Ўзбекистон

Андозҳо ва дигар пардохтҳои маҷбурий ва дар ҳар ду тартиб истифодабарии онҳоро дида мебароем.

АНДОЗҲОИ УМУМИМУАЙЯНШУДА ВА НАМУДҲОИ ДИГАРИ ПАРДОХТҲОИ МАЧБУРӢ

Дар моддаи 23-юми Кодекси андоз намудҳои андози умумимуайяншуда ва пардохтҳои дигари дар Республикаи Ўзбекистон амалкунанда ба ҳисоб гирифта шудааст. Аз ҷумла, ба намуди андози умумимуайяншуда инҳо даромадаанд.

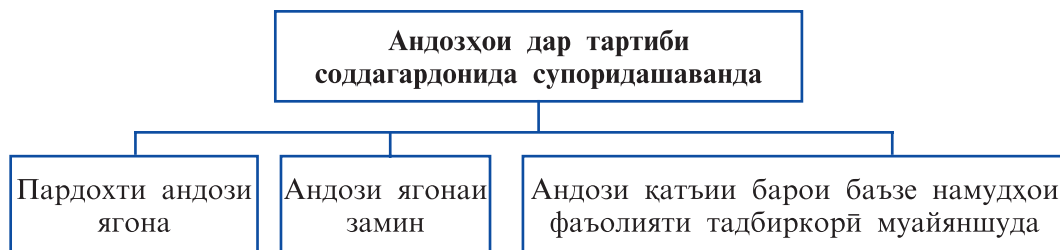
Инчунин, намудҳои умумимуайяншудаи андози маҷбури аз зеринҳо иборат буданаш муайян шудааст.

Шумо бо намудҳои асосии андози умумимуайяншуда ва тартиби пардохтани онҳо дар фанни «Асосҳои донишҳои иқтисодӣ» дар синфҳои 8–9 шинос шудаед.

АНДОЗҲОИ ДАР ТАРТИБИ СОДДАГАРДОНИДА СУПОРИДАШАВАНДА

Тартиби соддагардонидаи пардохтани андоз барои баъзе тоифаҳои андозсупоранда истифода мешавад ва пардохти ягонаи андоз, андози ягонаи замин ва ҳисобнамоии андози барои баъзе намудҳои фаъолияти тадбиркорӣ муайяншуда, ҳам истифодабарии қоидаҳои махсуси пардохт, инчунин, барои андозҳои мазкур тақдим намудани ҳисоботи андоз дар назар дошта шудааст.

Тартиби соддагардонидашудаи андозсупорӣ мувофиқи мазмуни худ барои тадбиркорон имтиёз ба ҳисоб меравад. Аммо ин тартиб барои тадбиркор дар ҳар гуна шароит ҳам як ҳел манфиатдор буда наметавонад. Мувофиқи ҳамин, ба тадбиркор ҳуқуқи ихтиёрии дар кадом тартиб супоридани андоз дода мешавад.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Барои чӣ барои ҳисобнамоии андозҳо ва супоридани он ба дониши мукамал соҳиб будани ҳар як тадбиркор зарур аст?
2. Кадом намудҳои ба андоз кашидани тадбиркорӣ мавҷуд аст?
3. Тартиби умумимуайяншудаи андозсупорӣ чиро муайян мекунад?
4. Мазмуни тартиби соддагардонидашудаи андоз аз чӣ иборат аст?
5. Ба намуди андози умумимуайяншуда чӣҳо мебарояд?
6. Намудҳои пардохти маҷбурӣ аз чӣҳо иборат аст?
7. Тартиби соддагардонидашудаи андозсупорӣ кадом намудҳои андозро ба худ мегирад?

МАҚСАД ВА ВАЗИФАҶОИ МАРКЕТИНГ

Маркетинг – дар ҳолати асосҳои талаботи бозорро омӯхтан, маҳсулот истеҳсол карда ва фурӯши онро ташкил кардан.

Концепсияи замонавии маркетинг маҳсулотҳои бозоргир ва фурӯхтанбобро ба ҳаҷми зарурӣ истеҳсол кардан ва ба тамоилҳои он ниғаронида шудааст.

Мақсади маркетинг – бо роҳи талаби истеъмолчиёнро ба дараҷаи максимал қонеъ намудан ғоидаи баланд гирифтани ва ҳаҷми баланди фурӯхтани маҳсулотро таъмин намудан.

Ба ин мақсад бо вазифаҳои зерини маркетинг сазовор шудан мумкин:

- талаби бозор ба маҳсулоту хизматҳо ва омӯхтани муаммоҳои вобаста ба қонеъгардонии он;
- омӯхтани рақобат ва рақобатчиёни бозор;
- банақшагирии истеҳсоли маҳсулот мувофиқи талабот;
- нархи маҳсулотро дуруст шакл додан;
- дар бораи маҳсулот ва хизматҳо бо ахборот таъмин кардан.

ТАДҚИҚОТИ МАРКЕТИНГ

Вазифаи худро самаранок иҷро кардани маркетинг бо воситаи тадқиқоти маркетинг иҷро карда мешавад.

Тадқиқоти маркетинг – яке аз тадқиқотҳои маркетингии омӯзиши бозор буда, дар бораи истеҳсолнамоӣ ва маҳсулоти барои дар бозор фурӯхташаванда маълумот ҷамъ кардан, таҳлил кардан ва ҷараёни аз нав коркардро андаруни худ мегирад.

Натиҷаҳои тадқиқоти маркетинг барои қарор қабул кардан ба роҳбари корхона ба намуди ҷадвал, нақша ва графикҳо тақдим карда мешавад.

Зарурияти тадқиқоти маркетинг ва аҳамияти он аз ҳамин иборат, ки ба тадбиркор ба кадом кор машғул шудан, мақсад ва мувофиқии он фақат баъди иҷро гардидани он маълум мешавад. Роҳи ягона ва бовариноки пешгирии ин гуна ҳолат – гузаронидани тадқиқоти маркетингӣ аст.

Тадқиқоти маркетинг барои муайян намудани талаби истеъмолгарон, афзал донишони ягон маҳсулот, хусусиятҳои ба худ хоси интиҳоби он ва дигар ҷиҳатҳои монанд ёрдам медиҳад.

ЗИНАҲОИ ГУЗАРОНИДАНИ ТАДҚИҚОТИ МАРКЕТИНГ

Муваффақияти тадқиқоти маркетинг ба сифати гузаронидани зинаҳои он вобаста аст. Зинаҳои асосии тадқиқоти маркетингро чунин нишон додан мумкин.

Дар бораи ҳар як зина алоҳида истода мегузарем.

МУАЙЯН КАРДАНИ МАҚСАДИ ТАДҚИҚОТИ МАРКЕТИНГ ВА ГУЗОШТАНИ ВАЗИФАҲО

Аз тадқиқоти маркетинг ҷӣ интизорӣ меравад – инро саҳеҳ таъсаввур намудан муайян кардани мақсадро тақозо мекунад. Ба мақсад нигоҳ карда, вазифаҳои ба он соҳиб шуданро муайян кардан. Дар айнан ҳамин зина ташкилкунии тадбиркорӣ ёки фарозҳо ба пеш бурда мешавад. Масалан:

– дар наздикии мактаб ташкил кардани дӯкони хӯроқҳои зудтайёршаванда ғоидаи калон меорад;

– бо роҳи маҳсулотҳои тайёршударо ба синфхонаҳои хонандагон бурда фурӯхтан ҳаҷми фурӯшро барзиёд мекунад ва ҳоказо.

Дар давоми тадқиқоти маркетинг дуруст ёки нодуруст буданиин фаразҳо муайян карда мешавад.

КОРКАРДИ НАҚШАИ ТАДҚИҚОТИ МАРКЕТИНГ

Дар давоми тадқиқоти маркетинг маҷмӯи муайяни ҳаракатҳои амалишаванда нақшаи онро намоён мекунад. Дар нақша, аввало ҷиҳатҳои зерин баён мешавад:

1) муаммоҳои оиди амалинамоии тадқиқоти маркетинг. Масалан:

– набудани маълумоти хонандагони мактаб дар бораи мавҷуд будани талаб ба маҳсулоти хӯроки тезтайёршаванда;

– муайян набудани рухсат додан ёки надодани роҳбарияти мактаб ба фурӯши маҳсулоти тайёршуда дар синфхонаҳо ва ҳоказо;

2) гурӯҳи мақсаднок, яъне потенциали харидорони маҳсулот. Дар ин ҷо гурӯҳи мақсадноки Шумо хонандагони мактаби мазкур ба ҳисоб меравад. Дар ин бора фикри онҳоро омӯхтанатон лозим. Аммо барои ба ҳаммаи хонандагони як ба як сӯҳбат кардан вақти зиёд лозим. Ба ҳамин нигоҳ карда, шумо фақат бо як қисми маълуми онҳо яъне аз ҳар як синф бо якто хонанда сӯҳбат карда, фикри онҳоро доништанатон мумкин.

3) таснифи тадқиқот. Таснифи тадқиқот чунин шуданаш мумкин:

– шиноскунанда (вобаста ба муаммо ва ҳалли он маълумоти аввалро ғундоштан);

– таснифкунанда (рақамҳои аниқро тасдиқ кардан ёки рад кардан);

– эксперимент (дар миёни ҳодисаҳо сабаб, оқибат ва вобастагӣҳоро расонида додан ва фаҳмондан. Масалан, маҳсулотро ба синфхонаҳо расондан ба ҳаҷми фурӯш чи гуна таъсир мерасонад);

4) вобаста ба гузаронидани тадқиқоти маркетинг баҳо додани харочотҳо. Одатан, ин гуна харочотҳоро дар намуди пул ёки вақт ифода намудан мумкин.

ҶАМЪ НАМУДАНИ ХАБАРҶО ДАР БОРАИ ТАДҚИҚОТИ МАРКЕТИНГ

Ахборот дар ду намуд – якумдараҷа ва дуюмдараҷа буданаш мумкин. Ахбороти якумдараҷа ахбороти ҳоло мавҷуд набуда аст, ки онро аз манбаҳои зерин гирифташ мумкин:

– маслаҳатчиёки экспертҳои ба фикри худ соҳиб, ки дар бораи ин муаммоҳо тадқиқот мегузаронанд;

– ҳаракати иштирокчиёни муаммои тадқиқшудаистодаро мушоҳида кардан;

– бо воситаи савол омӯхтан ва эксперимент.

Аз хабарҳои дуюмдараҷа бо воситаи таҳлили ахбороти гирифташуда маълумотҳо ворид мешавад.

ТАҲЛИЛ КАРДАНИ АХБОРОТИ ГИРИФТАШУДА

Дар натиҷаи тадқиқоти маркетинг ахбороти гирифташуда таҳлил карда мешавад. Таҳлил бо усулҳои махсус ба амал бароварда, барои ба омма фаҳмо шудан дар намуди ҷадвал, диаграмма, графика ба расмӣ дароварда мешавад.

ТАВАССУТИ НАТИҶАҶОИ ТАДҚИҚОТ ТАҚДИМОТ ТАЙЁР КАРДАН

Натиҷаҳои тадқиқоти гузаронидаатонро ба тарафҳои манфаатдор – роҳбарият, сармоядорон, ҳамкорони тичоратӣ, ходимони банк ва ба эътибори дигар мутахассисон расонидан лозим аст. Фикру хулосаатонро ба шунавандагон ба таври муайян, фаҳмо ва шавқовар расонидан – гавари муваффақияти кори саркардаатон ба ҳисоб меравад.

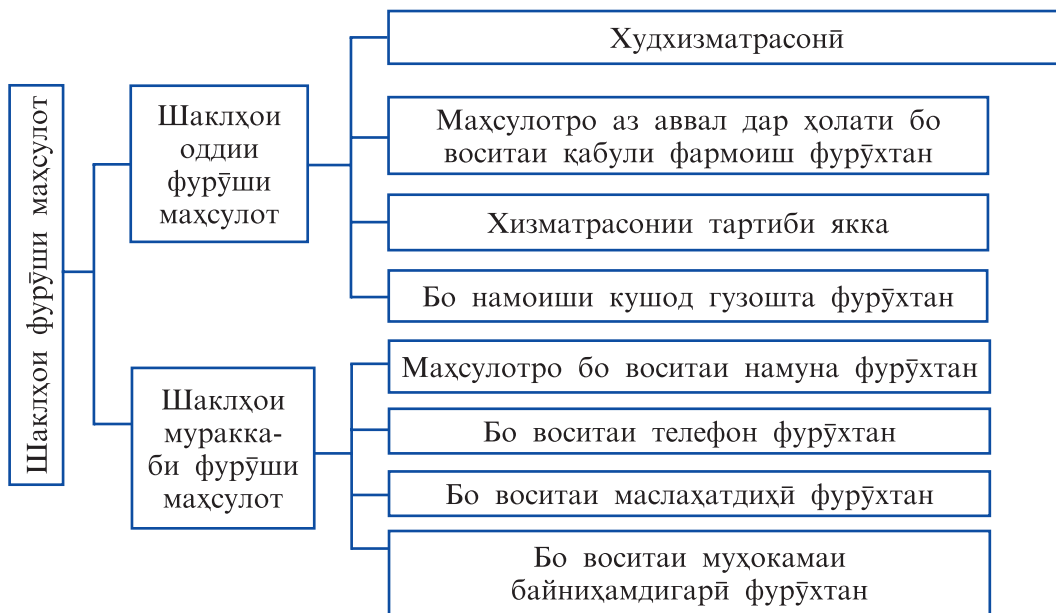
ДОНИШАТОНРО САНҶЕД!

1. Дар фаолияти тадбиркорӣ чойи маркетингро фаҳмонида диҳед.
2. Мазмуни Консепсияи замонавии маркетинг аз чӣ иборат?
3. Мақсади маркетингро эзоҳ диҳед.
4. Чи гуна вазифаҳои маркетинг мавҷуд аст?
5. Ба ҳисоб гирифташуда тамоилҳои асосии маркетинг чаро зарур аст гуфта фикр мекунед?

РЕКЛАМА ВА ФУРЎШИ МАҲСУЛОТ

Дар шароити иқтисодиёти бозор истехсоли маҳсулот муаммои асосӣ нест. Муаммои асосӣ – фурӯхтани маҳсулот ба ҳисоб меравад. Чунки дар шароити рақобат барои маҳсулотро ба дараҷаи нархи мақбул фурӯхтан дониши зиёд, маҳорат ва таҷриба лозим мешавад. Барои ин шаклҳои фурӯши маҳсулотро доништан зарур.

Агар шумо фурӯши маҳсулотро бо воситаи шӯъбаи савдои чакана ташкил кардани бошед, онро бо шаклҳои схемаи зерини нишондодашуда истифода бурданатон мумкин.

ШАКЛҲОИ ОДДИИ ФУРЎШИ МАҲСУЛОТ

Агар шумо маҳсулоти аз ҷиҳати андоза ёки техникӣ на он қадар мураккаби эҳтиёҷи харрӯзаи рӯзгор фурӯхтани бошед, дар ин ҳол савдори дар шакли **худхизматрасонӣ** ташкил карданатон мумкин. Дар он харидорон маҳсулотҳои ба пештахтаҳои махсус ҷойгиркардари худашон дида, интиҳоб карда, хоҳиши онҳоро харидан пайдо шавад ва ба ҷойи ҳисоб гирифта меоранд. Тарафи мувофиқи он – ба худӣ ха-

ридор имконияти васеи интихобро мухайё карда, бо ин вақти бево-ситаи хизматрасонӣ барҳам дода мешавад. Дар айни вақт дар бисёр супермаркетҳо фурӯши маҳсулотҳо ба худди ҳамин шакл ба роҳ мон-да шудааст.

Агар шумо доимо бо фурӯши маҳсулоти маҳдуди дар савдо набу-да машғул бошед, дар ин ҳол аз миқозҳо **маҳсулотро аз аввал дар ҳолати бо воситаи қабули фармоиш фурӯхтан ба** роҳ монданатон мумкин. Дар ин ҳолат харидорон маҳсулотҳои ба худашон зарурро аз аввал фармоиш мекунад. Фармоишҳо дар муддати муайяншуда аз дӯкон гирифта мешавад, ёки ба хонадон ё ҷойи кор расонида медиҳанд. Мувофиқи он: харидор маҳсулотро дар вақти худ ва кафо-латнок харида мегирад; фурӯшанда ба харидори доимӣ соҳиб шуда, ба имконияти фурӯши кафолатнок соҳиб мешавад.

Роҳи босамар ва мураккаби дорои рақобати саҳт дар фурӯши маҳсулот ва ба ҳурмати миқоз сазоворшаванда **хизматрасонии тартиби якка** мебошад. Дар ин намуд шумо фурӯши маҳсулотро дар шакли ба ҳар як харидор алоҳида хизмат расонидан ташкил мекунад. Ба харидор ба интихоби маҳсулот ёри расонида, барои аз маҳсулот чи гуна исти-фода бурдан маслиҳатҳо медиҳед, маҳсулотро қадоқ карда, ба харидор тақдим мекунад. Бо шаклҳои мувофиқ бо харидор ҳисобу китоб кар-да, баъд аз фурӯхтан, бо хоҳиши харидор ба манзил расонидан, дар ҳолатҳои баргардонидани маҳсулот қабул карданро ҳам ба роҳ мемо-нед.

Агар шумо воситаҳои техикӣ, маишӣ, мебел ва дигар ҷиҳозҳоро фурӯхтани бошед, **ба намоиши кушод гузошта фурӯхтан** нафъовартар аст. Аз маҳсулоти ба майдонҷаи савдо гузошташуда харидор бо тар-зи мустақил шинос шуда, мебарояд, дар ҳолатҳои зарурӣ шумо си-фати маҳсулоти интихобкардаи ўро аз назар гузаронида, маслиҳатҳо медиҳед, маҳсулотро банду баст карда, ба харидор тақдим мекунад.

ШАКЛҲОИ МУРАККАБИ ФУРҶШИ МАҲСУЛОТ

Агар маҳсулоти шумо аз ҷиҳати ҳаҷм калон бошаду кашондани он душворӣ орад, дар ин ҳол аз шакли **маҳсулотро бо воситаи на-муна фурӯхтан** истифода бурдан мувофиқ аст. Харидорон дар ҳоли мустақил, ёки бо фурӯшанда бо намунаҳои дар толори савдо гузош-та шуда шинос шуда мебарояд. Баъди интихоб шудани маҳсулот ва пардохти маблағ шумо маҳсулотро аз омбори дӯкон ба харидор оварда медиҳед, ёки ба хонадони ў расонда доданатон мумкин.

Ҳоло дар шароити ривочёфтаи технологияҳои алоқа **бо воситаи телефон фурӯштан** яке аз шаклҳои самаранок ба ҳисоб меравад. Ин шакл барои маҳсулотро фурӯштан шакли фаъолу озод буда, фурӯшанда мичозонро бо воситаи рекламаи телефон ҷалб мекунад.

Шумо дар фурӯши маҳсулоти мураккаб ёки хизматҳо, масалан, хизматҳои инжиниринг, сохтмон, маҳсулотҳои технологияҳои ахборот шакли **бо роҳи маслаҳат додан фурӯштанро** интихоб карданатон дуруст мебошад. Дар ин шумо ба сифати фурӯшанда мутахассис – маслаҳатчиҳоро ҷалб карда, онҳо ба харидорон дар бораи маҳсулот маълумоти заруриро бояд расонанд.

Дар шакли **бо воситаи муҳомаи байниҳамдигарӣ фурӯштан** дар бораи маҳсулот фикру мулоҳазаҳо фаҳмида мешавад, яқдигарро фаҳмидани фурӯшанда ва харидор, ба шаклдиҳии ҳисси нуқтаи назари умумӣ ҳаракат карда мешавад.

ЗИНАҲОИ ФУРҶХТАНИ МАҲСУЛОТ

Шумо фурӯштани маҳсулотро бомуваффақият ба амал овардани бошад, ба ҳар як зинаи он эътибори зиёд доданатон лозим.

Ба мулоқот даромадан ва ба роҳ мондани алоқа. Ҷараёни даставвали зинаи дар фурӯшбуда дар айни замон натиҷаи онро ҳам муайян карда медиҳад. Шумо, ки бо харидор ба мулоқот медароед, аз ҳама аввал боварии ёро ҳосил карданатон зарур. Харидор аз гуфтаҳои шумо дар ҳама ҳолат ҳам шахси маҳсулоти худро фурӯхтаистодаро не, балки ҳамкори бо хоҳишу мақсади худ ба фаҳмондан ҳаракат кардаистодаро бояд тасаввур кунад. Дар акси ҳол гузаштан ба қисми дуюми ин зина – ба роҳ мондани алоқа ба амал намеояд. Дуруст, шояд харидор маҳсулоти шуморо харида гирад, аммо ё мичози доимӣ ва ҳамкоратон нашуданаш мумкин.

Барои ҳамин харидорро фаҳмидан ва эҳтиёҷашро муайян кардан муҳим мебошад. Шумо ба харидор барои ба пуррагӣ ифода кардани хоҳишҳоиаш имкон диҳед ва бовар кунед, ки ёро бо диққат гӯш карда истодаед. Шояд харидор эҳтиёҷи худро бо пуррагӣ ифода карда натавонист. Шумо барои эҳтиёҷи онро ба пуррагӣ муайян кардан ҳаракат кунед.

Зинаи баъди эҳтиёҷи харидорро муайян кардан – **ба он маҳсулотҳоро намоиш додан ва далелҳо овардан** ба ҳисоб меравад. Чунки дар харидор ба намоиши маҳсулоти зарурии мувофиқи эҳтиёҷи ё

шубҳа буданаш мумкин. Далелҳои дар ин бора буда, барои харидорро дар ҳама ҳолат ҳам бовар кунонидан ба дуруст интиҳоб кардан не, балки ба эҳтиёҷи ӯ мувофиқ омадани маҳсулотро ифода карда, маълумотҳои иловагӣ додан бояд хизмат кунад.

Ба харидорон барои эътироз имконият додан лозим. Дар ин бора роҳи дуруст – **ба эътироз ҷавоб гардонидан** ҳисоб меёбад. Аммо ҷавоб ба шубҳа ва эътирози харидорро қонеъ намудан асоснок ва ҳаққонӣ буданаш лозим.

Дуруст ба роҳ мондани зинаҳои болоӣ барои ба амал баровардани зинаи охири – **фурушро ба амал баровардан** имкон медиҳад. Ба роҳ мондани шаклҳои дурусти маҳсулот аз тарафи шумо ва интиҳоби зинаҳои дуруст нафақат ҳаҷми фурушро зиёд мекунад, балки доираи миқдори доимиатонро ба шакл медарорад.

ВАЗИФАҲОИ РЕКЛАМА

Реклама – калимаи лотинӣ буда, маънои «reclamos» – фарёд мезанамро дорад. Дар маънои васеъ бошад, саъю ҳаракатҳои бо роҳҳои гуногун ба омма эълон кардан, фаҳмондан ва диққати ҳаммаро ҷалб кардан мебошад.

Реклама **вазифаҳои маркетинг, хабар додан ва маърифӣ, иқтисодӣ, иҷтимоиро иҷро мекунад.**

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Фуруши маҳсулоти оддӣ аз маҳсулоти мураккаб чӣ фарқ дорад?
2. Кадом шакли фуруши маҳсулот ба шумо маъқул буд? Боз кадом шаклҳоро дониста гирифтед?
3. Як шакли фуруши маҳсулотро мисол оред. Дар мағозаҳое, ки шумо медонед ба кадом шакли фуруши маҳсулот амал мекунанд?
4. Чӣ гуна зинаҳои фуруши маҳсулот мавҷуд аст?
5. Ба фикри шумо дар растаҳои бозор ба кадом зинаи фуруши маҳсулот кам этибор медиҳанд?
6. Реклама кадом вазифаҳоро иҷро мекунад?
7. Ҳоло дар Ўзбекистон кадом вазифаҳои реклама васеъ ривҷ ёфтааст?
8. Дар мамлакатамон кадом ширкатҳои рекламаро медонед?
9. Агар шумо фаъолияти тадбиркории худро реклама кардан хоҳед, аз кадом усул истифода мебаред?

Тадбиркорию фаол фаъолияти бизнесро бо иноватсия, яъне донишҳои замонавӣ, технологияҳои пешқадам ва дар асоси рафти идоракунӣ ташкил кардани равияҳои иқтисодӣ мебошад.

Президенти Республикаи Ўзбекистон Ш. Мирзиёев

МАҚСАД ВА ВАЗИФАҲОИ МЕНЕҶМЕНТ

Ба шумо барои тадбиркор шудан дар қатори бисёр қобилиятҳо қобилияти идоракунӣ ҳам буданаш лозим. Менеҷмент усули идоракунии замонавии тадбиркорӣ ба ҳисоб меравад.

Менеҷмент – маҷмӯи тамоил ва усулҳои фаъолияти корхонаро бомуваффақият идора намудан мебошад.

Мақсади асосии менеҷмент рентабелнокии фаълияти корхона ва ҳолати барқарори онро дар бозор таъмин намудан ба ҳисоб меравад. Вазифаҳои зерини менеҷментро ҳудо карда нишон медиҳем:

- аз имкониятҳои корхона баромада маҳсулотҳои ба талаби бозор мосро (хизмат)ҳоро қор қарда баромаданро ташкил намудан;
- ба қараёни истехсолот ҳодимҳои бомалақаро қалб намудан;
- шароити қорини ҳодимонро, баробари бардоштани музди меҳати ҳодимон маҳсули меҳати онҳоро зиёд намудан;
- роҳҳои ривоч додани корхонаро дар даврҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат аниқ намудан;
- барои таъмин намудани фаъолияти самарадори корхона тарзи иҷро қардани вазифаҳои ҳар як шӯба ва ҳар як қисми корхонаро дар таҳти назорат гирифтан.

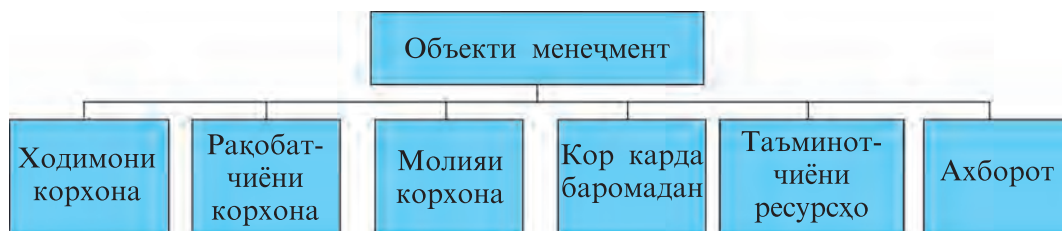
СУБЪЕКТ ВА ОБЪЕКТИ МЕНЕҶМЕНТ

Барои пурратар тасаввур ҳосил намудан дар қорини менеҷмент субъект ва объектҳои онро ҳудо қарда меқирем.

Субъекти менеҷмент – ин барои ба амал баровардани мақсад ва вазифаҳои дар пеш гузоштаи корхона дар идоракунии инсонӣ таъсир карда метавониста ё гурӯҳи одамон мебошад.

Объекти менеҷмент – тамоми ҷизҳои равона кардашудаи таъсири субъекти менеҷмент, ки аз тарафи ӯ идора карда мешавад.

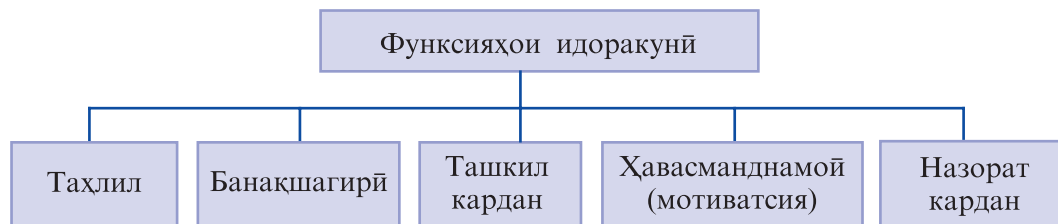
Аз ин маълум мешавад, ки ба сифати субъекти корхона роҳбари корхона, мутахассисҳои ба соҳаҳои гуногун ихтисосшуда ва дигар шахсони ба идоракунии таъсир расонида метавонистаро ба ҳисоб гирифтани мумкин. Идоракунондагони кироии корхона, яъне мутахассисҳои идоракунии, менеҷерҳо гуфта мешавад.

Объекти менеҷмент дар корхона фаъолияти шахсони ба идоранамоӣ равонакардашуда, соҳаҳо, ҷараёнҳо ва аз дигарон иборат будани мумкин.

ФУНКСИЯҲОИ ИДОРАКУНИ

Мазмуни ҳар гуна корхонаро идора кардан, бо воситаи вазифаҳои дар боло нишондодаи функцияҳои идоракунии айнан намоён мешавад.

Таҳлил – ин фаъолияти ҳолати корхонаро баҳо додан ва бо ҳолати корхонаҳои рақобатгар муқоиса кардан ба ҳисоб меравад. Ин гуна баҳодиҳӣ бо даврҳои гуногун, масалан бо моҳ, ҷорҷак, сол ба амал оварда, дар ин давр ҳолати тағйироти дар корхона шударо муайян

мекунанд. Дар чараёни таҳлил омилҳои ба ҷаъолияти нишондодҳои корхона таъсиркунанда ҳам муайян карда мешавад.

Банақшагирӣ – ин муайян кардани мақсадҳои ривочдеҳии корхона буда, он бо натиҷаҳои аниқ намоён мешавад. Ба ин нақшаи бизнесро мисол овардан мумкин. Дуруст ва пухта ба нақша гирифтани ҷаъолият, гарави ба муваффақият расидан ҳисоб меёбад.

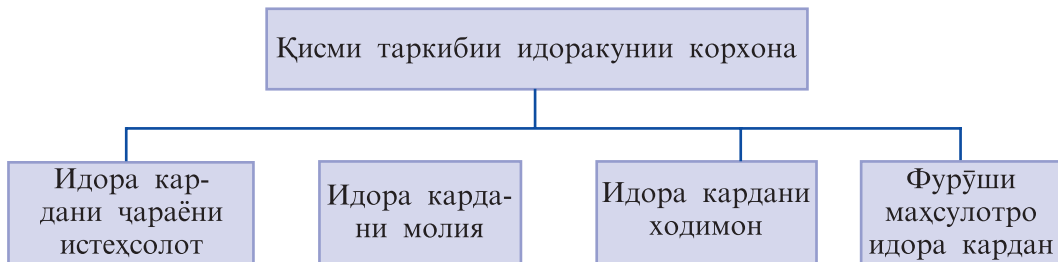
Ташкил кардан – ин чараёне, ки ҳаракатҳои алоҳидаи корхона ва ҳаракати ходимонро байни ҳам мувофиқ мекунад. Бо воситаи ташкил кардани сохтори таркибии муайяни корхона шакл мегирад. Баробари ин, вазифа ва маҷбуриятҳои ходимони дараҷаашон гуногунро бо ҳамдигар мувофиқ мегардонад.

Ҳавасманд кунонидан (мотиватсия) – ин мақсадҳое, ки аз тарафи корхона муайян карда шудааст, чараёни ходимони корхонаро ҳавасманд кунонидан мебошад. Маҳорати идоракунии тадбиркор, дар ходимони худро таҳти мақсади ягона чамъ карда тавоништанаш намоён мешавад.

Назорат кардан – ин вазифаҳои аз тарафи корхона амалӣ гардидашудаистода ба меъёрҳо мувофиқ буданашро муқоиса мекунад. Назорат чараёни бардавом буда, сифати кории тамоми ҷаъолияти корхонаро ҷустуҷӯ мекунад.

ҚИСМИ ТАРКИБИИ ИДОРАКУНИИ КОРХОНА

Маълум мешавад, ки шумо ба сифати тадбиркор тамоми вазифаҳои идоракунии корхонаро ба роҳ монда тавоништанон лозим аст. Агар корхонаатон он қадар калон набошад, ин корҳо аз дасти як худатон ҳам меояд. Идора кардани корхонаҳои калон чараёни мураккаб буда, ӯро ба якҷанд қисмҳои таркибӣ ҷудо кардан мумкин.

Албатта, шумо ба сифати роҳбар ҳар яки ин қисмҳоро пурра ва босифат идора карда натавоништанон мумкин. Барои он ки ҳар яке

аз ин соҳаҳо дониш ва малакаи ба худ хосро талаб мекунад. Аз сабаби хамин ҳар як соҳаро мутахасисони соҳиби дониш ва малакаи махсус дошта дар таҳти назорат мегирад.

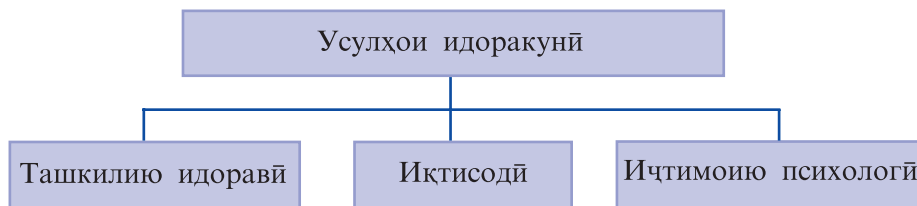
Масалан, чараёни бевоситаро муҳандис ва технологҳо, молияро мененҷерҳои молия, ҳисобдон ва аудиторҳо, ходимҳо – мутахасисон доир ба масъалаҳои ходимон, таъминотчиён – мутахасисон доир ба фуруши маҳсулот, аз тарафи маркетингҳо назорат карда мешавад. Роҳбари корхона бошад фаъолияти онҳоро мувофиқ қунонида, идоракунии умумиро ба амал меорад.

УСУЛҲОИ ИДОРАНАМОӢ

Шумо корхонаи худро барои босамар идора намудан дар бораи усулҳои он таассурот пайдо намудаатон лозим.

Усулҳои идора кардани корхона – дар идоракунии субъективӣ барои ба натиҷаҳои муайян расидан ба объекти идоракунии, маҷмӯи усулҳои таъсир расонидан мебошад.

Бо воситаи усулҳои идоранамоӣ ба чараёнҳои иқтисодии корхона таъсир мерасонад. Мувофиқи мазмуни таъсиррасонӣ усулҳои ташкилию идоранамоӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоию психологӣ идоранамоӣ мавҷуд аст.

ДОНИШАТОНРО САНҶЕД!

1. Ба қобилияти идоракунии соҳиб шудани тадбиркор чӣ гуна аҳамият дорад?
2. Менеҷмент чист? Мақсади асосии менеҷмент аз чӣ иборат аст?
3. Чӣ гуна вазифаҳои менеҷмент вучуд дорад?
4. Субъект ва объекти менеҷмент чист? Онҳо аз ҳамдигар бо чӣ фарқ мекунанд?
5. Дар бораи ҳар яки функсияҳои идоракунии тавсиф диҳед?
6. Чӣ гуна қисмҳои таркибии идоракунии корхонаро медефинед?

Бо мақсади боз ҳам рағбатноксозии экспорт сохтори аз ҷиҳати техникӣ батартибоварино ба стандартҳои байналхалқӣ мувофиқ кунонидан лозим. Яке аз мақсадҳои асосиамон – ба бозори беруна маҳсулоти босифат ва сертификатонидашударо бо номи «бренди ўзбек» баровардан иборат аст.

Президенти Республикаи Ўзбекистон Ш. Мирзиёев

ФАЪОЛИЯТИ ИҚТИСОДИИ БЕРУНАИ КОРХОНА

Баъзе тадбиркорон фурӯхтани маҳсулоти худро дар бозори беруна мақсад мекунад.

Бозори беруна – барои мамлакати муайян бозори давлатҳои хориҷӣ буда, он ба воситаи созишномаҳои байналхалқӣ ба тартиб дароварда мешавад.

Чунки иштирок дар бозори беруна ба дараҷаи баланд ривоч ёфтани фаъолияти тадбиркорӣ, тайёр будани ӯ ба рақобаткунӣ бо тадбиркорони хориҷиро мефаҳмонад. Ба бозори беруна баромадани тадбиркорони миллӣ барои давлат ҳам боманфиат буда, вай ба дастгирӣ намудани чунин тадбиркорон ҳаракат мекунад.

Дар ин бора дар ташкил намудани фаъолияти худ ба ду ҷиҳат эътибор додани тадбиркор ба мақсад мувофиқ аст. Якум, ӯ баъд аз ба дараҷаи барқарор ва самаранок ба роҳ мондани фаъолияти дохилии худ ба бозори беруна баромадани худро ба нақша гирифтаниш мумкин.

Дуюм, ӯ кори худро рӯи рост аз баровардани маҳсулот ба бозори беруна сар карданиш мумкин. Дар ҳар ду ҳолат ҳам чуқур донишмандии фаъолияти иқтисодии берунаи корхона тақозо мегардад.

Фаъолияти иқтисодии берунаи корхона – интеграция ва кооператсияи коркардабароии байналхалқӣ, экспорт ва импорти мол ва хизматҳо, соҳаи фаъолияти хоҷагии вобаста ба баромадан ба бозори беруна мебошад.

Фарқи фаъолияти иқтисодии берунаи корхона аз фаъолияти дохилии хоҷагӣ дар он аст, ки фаъолияти берунаи иқтисодӣ дар асо-

си валютаҳои қатъии конвертатсияшавандаи озод амалӣ карда шуда, тавассути воситаҳои махсуси давлат ба тартиб дароварда мешавад.

Фаъолияти иқтисодии беруна гуфта, фаъолияти шахсони ҳуқуқӣ ва ҷисмонии Республикаи Ўзбекистон барои барқарорнамоӣ ва ривочдиҳии алоқаҳои иқтисодии ғоиданоки байниҳамдигарӣ бо шахсони ҳуқуқӣ ва ҷисмонии давлатҳои хориҷӣ, инчунин ташкилотҳои байналхалқӣ фаҳмида мешавад.

Шахсони ҳуқуқии дар Республикаи Ўзбекистон ба рӯйхат гирифташуда, инчунин, шахсони ҷисмоние, ки дар ҳудуди Республикаи Ўзбекистон ба ҷойи зист соҳиббанд ва ҳамчун тадбиркори тартиби якка ба рӯйхат гирифта шудаанд, ҳуқуқи ба фаъолияти берунии иқтисодӣ машғул шуданро доранд.

Қонуни Республикаи Ўзбекистон дар таҳрири нав аз 26-уми майи соли 2000 таҳти рақами 77-II «Дар бораи фаъолияти иқтисодии беруна», моддаи 3

САВДОИ БЕРУНА

Яке аз самтҳои асосии фаъолияти иқтисодии беруна – савдои беруна ҳисоб меёбад. Савдои беруна бештар бо шартномаҳои савдои беруна ба воситаи муоҳидаи тижоратии бо шартномаҳои савдо расмикунонида амалӣ мегардад.

Савдои беруна – савдое мебошад, ки аз баровардан (экспорт) ва даровардан (импорт)-и маҳсулот ва хизматҳои байни мамлакатҳо иборат аст.

Аз ин маълум мешавад, ки савдои беруна аз экспорт ва импорти маҳсулот ва хизматҳо иборат мебошад.

Экспорт – ба харидорони берун аз мамлакат фурӯхтани маҳсулот ва хизматҳост.

Импорт – аз фурӯшандагони берун аз мамлакат харида гирифтани маҳсулот ва хизматҳост.

Дар савдои беруна иштирок кардан, хусусан, молро бо экспорт фурӯштан тайёригариҳои махсуси аз якчанд зинаҳо иборатро талаб мекунад.

БАҲОГУЗОРИИ РАҚОБАТБАРДОРИИ МАҲСУЛОТЕ, КИ БА ЭКСПОРТ ФИРИСТОДА МЕШАВАД

Шумо ба бозори байналхалқӣ баромаданӣ шавед, иҷро намудани як қатор вазифаҳои амалӣ талаб карда мешавад. Аз ҷумла, аввал бо маҳсулоти рақобаткунандагони асосӣ бояд шинос шавед, нишондиҳандаҳои техникий онҳоро таҳлил намоед. Ин барои ҷиҳатҳои беҳтар намудан ва муайян кардани камбудии маҳсулоти худатон кӯмак менамояд.

Маҳсулоти корхонаи А

- Нишондиҳандаҳои техникий
- Нархаш
- Хизматҳои оиди маҳсулот
- Бозорҳои асосии фурӯш

Маҳсулоти корхонаи Б

- Нишондиҳандаҳои техникий
- Нархаш
- Хизматҳои оиди маҳсулот
- Бозорҳои асосии фурӯш

Маҳсулоти шумо

- Нишондиҳандаҳои техникий
- Нархаш
- Хизматҳои оиди маҳсулот
- Бозорҳои асосии фурӯш

Таҳлил кардани нархҳои маҳсулоти рақобаткунандагон барои маҳсулоти шумо дараҷаи рақобатбардории нархи муайянгардидаро нишон медиҳад.

Омӯхтани маҷмӯи хизматҳои таклифшуда оиди маҳсулоти аз ҷониби рақобаткунандагон экспортшаванда барои баҳогузорию то қадом дараҷа тайёр будани маҳсулоти шумо ёрӣ мерасонад.

Шумо ба воситаи таҳлил кардани бозорҳои асосии фурӯши рақобатчиёнатон метавонед бозори қадом мамлакат барои маҳсулоти шумо мувофиқ буданашро муайян намоед.

Натиҷаи корҳои ин марҳила истиқболи маҳсулоти корхонаи дар бозорҳои нави беруна бударо пешакӣ тасаввур кардан ҳисоб меёбад.

МАҲСУЛОТРО БА ЭКСПОРТ ТАЙЁР КАРДАН

Ба экспорт баровардани маҳсулот ҳисоб кардани сарфу хароҷоти иловагии ба бозори беруна баромадан вобастабударо талаб мекунад. Аз ҷумла, ба ғайр аз хароҷоти асосии ба коркард ва фурӯши

маҳсулот вобастабуда реклама, дар намоишгоҳҳо иштирок кардан, кушодани ваколатхонаҳо барин хароҷоти иловагӣ ҳам пайдо шуданаш мумкин.

Ҳисоб кардани хароҷоти иловагӣ

- Рекламаи беруна
- Дар намоишгоҳҳо иштирок кардан
- Кушодани ваколатхонаҳо

Амали кардани корҳои вобаста ба тайёрнамоӣ барои фурӯш

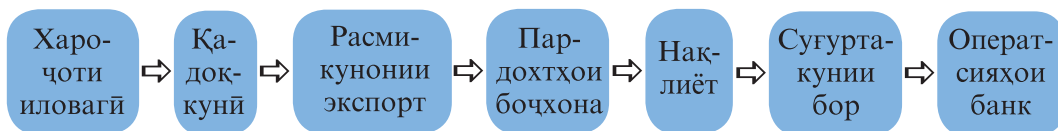

- Ташкил кардани мулоқотҳо
- Оиди маҳсулот хабар додан
- Барои кашондани маҳсулот бо корхонаҳои нақлиётӣ шартномаҳо бастан
- Лоихаҳои ҳуҷҷатҳоро тайёр намудан
- Тартиби пардохти музд, шакли ҳисобу китобро аниқ кардан
- Паспорти маҳсулот, тавсифҳои техникӣ, дастурамалҳо оиди истифодабариро тайёр кардан

Инчунин, тайёрнамоии маҳсулоти корхона барои фурӯш ба экспорт амалинамоии ташкилкунии мулоқотҳо дар ин бора, хабар додан оиди маҳсулот, шартномаҳо бастан бо корхонаҳои нақлиётӣ барои кашондани маҳсулот, лоихаҳои ҳуҷҷатҳоро тайёр намудан, тартиби пардохти музд, шакли ҳисобу китобро аниқ кардан, паспорти маҳсулот, тавсифҳои техникӣ, дастурамалҳо оиди истифодабариро тайёр кардан барин корҳоро тақозо менамояд.

МУАЙЯН КАРДАНИ НАРХИ МАҲСУЛОТИ ЭКСПОРТ

Дуруст ҳисобу китоб кардан ва шаклдиҳии нархи экспорт муҳим ҳисоб меёбад. Чунки дар он ба ғайр аз коркарди маҳсулоти экспортшаванда хароҷоти зерини иловагиро ҳам ба ҳисоб гирифтани лозим:

АЗ РҶЙХАТИ БОҶХОНА ГУЗАРОНДАН

Барои экспорт кардани мол аз тадбиркор талаб карда мешавад, ки онро аз рӯйхати боҷхона гузаронад. Барои ин ҳуҷҷатҳои зерин зарур мешавад:

- шартнома оиди экспорти маҳсулот (созишнома, муоҳида);
- декларатсияи боҷхонаи бор;
- ҳуҷҷатҳои назораткунандаи нақлиёт ва мол.

ТАЪҚИҚНАМОӢ ВА МАҲДУДКУНИИ ЭКСПОРТ ВА ИМПОРТИ МОЛҲО

Дар мамлакатамон таъқиқ намудани экспорт ва импорти молҳо, ҳамчунин маҳдудкунӣ муқаррар гардиданаш мумкин. Ин бо мақсадҳои зерин амалӣ карда мешавад:

- таъминномаи беҳавфии миллӣ;
- муҳофизати ҳаёт ва саломатии аҳоли, муҳофизати олами ҳайвонот ва растаниҳо, ҳамчунин муҳофизати муҳити атроф;
- риояномаи ба ахлоқу одоби иҷтимоӣ ва ҳуқуқу тартибот;
- ҳифзи мероси маданӣ;
- нигоҳ доштани баланси пардохти мамлакатамон;
- иҷрои маҷбуриятҳои байналхалқии мамлакатамон;
- пешгирии тамомшавии захираҳои табиӣ барқарорнашаванда.

Тибқи ҳамин, экспорт ва импорт кардани баъзе навъҳои молҳо фақат баъд аз гирифтани рӯхсатнома (литсензия)-и дахлдор амалӣ карда мешавад. Литсензияҳо аз тарафи органҳои ваколатдор дода мешавад.

Нисбати экспорт ва импорт кардани баъзе навъҳои молҳо муқаррар гардидани маҳдудиятҳо (квотаҳо)-и миқдорӣ мумкин. Тақсимкунии квотаҳо, ба тариқи қоида, озмун ё ки дар асоси савдои кӣ зиёд амалӣ карда мешавад.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Бозори беруна чист?
2. Ба бозорҳои беруна баромадани тадбиркорон барои кӣ манфиатнок ҳисоб меёбад?
3. Чӣ хати ба худ хоси фаъолияти иқтисодии берунаи корхона дар чист?
4. Дар мамлакатамон бо фаъолияти иқтисодии беруна кӣҳо машғул шуданашон мумкин?
5. Савдои беруна чист? Он чӣ тавр амалӣ карда мешавад?
6. Фарқи экспорт ва импорт чист?

Аз ин нуқтаи назар, ба шакл даровардани барномаи давлатии навсозӣ ва инноватсионӣ, авлоди нави кадрҳои аз инноватсия ва инвеститсияҳо босамар истифодабаранда, тайёр намудани синфи нави сармоядорон дорои аҳамияти муҳим аст. Барои ин баҳри ривочбахшии технологиии Ўзбекистон, барои навсозии бозори дохилӣ дастури миллӣ ва ғояи миллии пурқудрат лозим. Ин дастур барои зудтар Ўзбекистонро ба қатори мамлакатҳои тараққиқарда гирифта баромадан бояд имкон муҳайё намояд.

Президенти Республикаи Ўзбекистон Ш. Мирзиёев

ФАЪОЛИЯТИ ИНВЕСТИТСИЯ

Агар Шумо фаъолияти тадбиркориро ба роҳ мондан хоҳед, ба мафҳуми инвеститсиягузорӣ рӯ ба рӯ шуданатон табиӣ аст. Зеро, дар тадбиркорӣ фаъолияти инвеститсия ҷойи муҳимро соҳиб аст. Фаъолияти инвеститсия – ҷарайёни ба мақсади ғоида гирифтани пул ё маблағҳои дар шакли дигар бударо ба истехсолнамоӣ ҷалб намудан ва аз онҳо истифода бурдан.

Фаъолияти инвеститсия – маҷмӯи ҳаракатҳои вобаста ба амалинамоии инвеститсияҳои субъекҳои фаъолияти инвеститсия.

Моддаи 3-юми Қонуни Республикаи Ўзбекистон «Дар бораи фаъолияти инвеститсия» аз 9-уми декабри соли 2014 таҳти рақами ҚРҮ-380.

Шумо, асосан, барои кадом соҳа ба инвеститсиягузорӣ машғул шуданатон мумкин?

Пеш аз ҳама барои таъмини корхона бо бинои нав, бо техника ва асбобу дастгоҳҳои навчиҳозонидан ё мавҷуд будаашро бо навъҳои замонавӣ ва босамар иваз намудан. Ин ҷараён **модернизатсияи техникӣ ва ё технологӣ** ҳам номида мешавад.

Модернизатсияи техникӣ ва ё технологӣ – ивазнамоии чиҳоз, асбобу дастгоҳҳои нав, техника ва технологияҳои мавҷуда бо навъҳои замонавӣ ва пешқадам.

Инчунин, Шумо барои васеъ намудани истеҳсолот инвеститсия чалб намуданатон мумкин аст. Ин ҷарайёни сохтани биноҳои иловагӣ, ба кор андохтани қувватҳои нави истеҳсолот, чалб намудани коргарҳои иловагиро дар бар мегирад.

Барои ҷорӣ кардани намудҳои нави фаъолият даровардани инвеститсия муҳим ҳисобида мешавад. Зеро Шумо истеҳсолотеро, ки чандин намуди фаъолиятро дар бар мегирад ташкил кардаед, дар шароити дигар шудани бозор ҳам имконияти даромад гирифтани он васеъ мешавад. Васеънамоии намудҳои фаъолияти истеҳсоли **диверсификатсиянамоии истеҳсолот** номида мешавад.

Диверсификатсиянамоии истеҳсолот – васеъ намудани навъҳои истеҳсоли маҳсулот бо мақсади зиёд намудани мувофиқии тағйири ҳолати бозор.

Пас, кушодани корхона, ба кор даровардани он, васеънамоии фаъолият ва бо мақсадҳои боз ҳам ривочбахшии он сарф кардани маблағ сармоягузорӣ ба шумор меравад.

СИЛСИЛАБАНДИИ ИНВЕСТИТСИЯҲО

Барои ба роҳ мондани фаъолияти пурсамари инвеститсия дар бораи намудҳои инвеститсияҳо соҳиби маълумоти пурра буданатон зарур аст. Инвеститсия (калимаи англисии *investments*) – маблағи бо намудҳои гуногун барои ташкили истеҳсолот ё онро васеъ намудан равона гардида.

Маблағҳои ба сифати инвеститсия даровардашуда, одатан, сармоягузорию устувор ҳам номида мешавад.

Асосан инвеститсияҳои реалӣ ва молиявӣ (портфел) фарқ дорад.

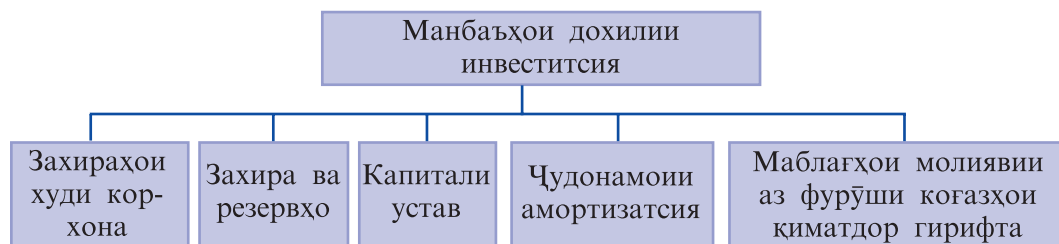
Инвеститсияҳои реалӣ – маблағгузорӣ ба сармояи ҷисмонии корхона. Барои мисол, харидани асбобу ускунаҳо, ҷиҳоз ё бинои иншоотхоро таъмири ҷорӣ намудан. Инвеститсияи реалӣ барои ба роҳ мондани истеҳсолот ва васеънамоии он таъсири бевосита мерасонад.

Инвеститсияи молиявӣ – харидани коғазҳои арзишдори корхона (саҳмия, облигатсия ва дигарҳо). Дар он маблағҳои пулии аз фуруши коғазҳои арзишдори корхона ба мақсадҳои минбаъд васеъ намудани истеҳсолот сарф шуданаш мумкин.

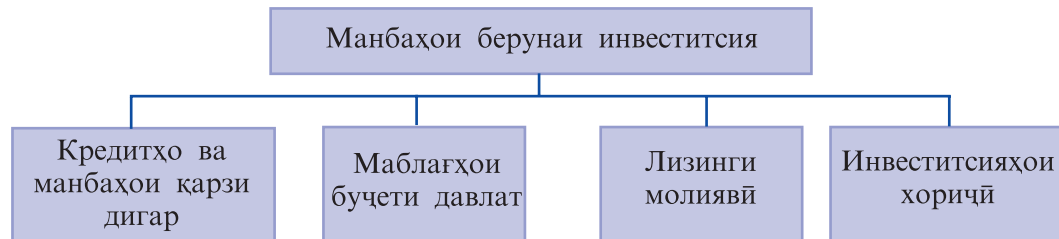
МАНБАЪҲОИ ИНВЕСТИТСИЯ

Барои дар амал татбиқ намудани фаъолияти инвеститсия, аввало манбаъҳои онро муайян кардан зарур. Дар навбати худ манбаъҳои дохила ва берунаи онро ҷудо намуда нишон доданамон мумкин.

Манбаъҳои дохилаи инвеститсия инҳо ба шумор мераванд:

Манбаҳои берунаи инвеститсия инҳо ба шумор мераванд:

ЛОИҲАИ ИНВЕСТИТСИЯ

Ҳар доим ҳам инвеститсияи ба амал баровардаамон натиҷаи фикр кардаи моро намедихад. Дар баъзе ҳолатҳо онҳо самарани хеле паст оварда, баъзан бошад, умуман худро сафед карда наметавонад. Чунин ҳолат таваккал (риск)и инвеститсия номида мешавад.

Риски инвеститсия – мувофиқи сабабҳои ғайриҷашмдошт эҳтимоли ҷудошавии молиявӣ, оқибати самара наовардани маблағҳои инвеститсия.

Бо мақсади кам кардани рисқи инвеститсия пеш аз сарф намудани маблағҳои инвеститсия ҳисобу китоби пухта кардан лозим. Ин тавассути кор кардани лоиҳаи инвеститсия амалӣ мешавад.

Лоиҳаи инвеститсия – маҷмӯаи тадбирҳои байни худ вобастаи гирифтани фоидаи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва дигар намудҳо барои амалӣ намудани инвеститсияҳои равонашуда.

Моддаи 6-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инвеститсия» аз 9-уми декабри соли 2014 таҳти рақами ҚРҮ-380

Қор қарда баромадани лоиҳаи инвеститсия мисли намудҳои лоиҳаҳои илмию техникӣ, тичоратӣ, молиявӣ, иқтисодӣ, иҷтимоию иқтисодӣ буда метавонад.

ТАҲЛИЛИ ЛОИҲАИ ИНВЕСТИТСИЯ

Қорқарди дурусти лоиҳаҳои инвеститсия, барои баҳодихии асоснок будани чораю тадбирҳои муайяншуда, онро бояд таҳлил намуд.

Таҳлили лоиҳаи инвеститсия – маҷмӯи ҳаракатҳо ва усулҳои муайяни имкони баҳодихӣ барои ба мақсад мувофиқ будани инвеститсияҳо дар амал.

Таҳлили ҳар гуна лоиҳаи инвеститсия ҷараёнҳои зеринро дар худ таҷассум менамояд:

- 1) интиҳоб ва тайёр намудани маълумоти зарурӣ;
- 2) аз нав қорқарди маълумоти аввала ва ба шакл даровардани маълумоти таҳлилӣ;
- 3) талқини маълумоти таҳлилӣ;
- 4) тайёр қардани ҳулоса ва тавсияҳо.

ДОНИШАТОНРО САНҶЕД!

1. Фаъолияти инвеститсия чиро мефаҳмонад?
2. Диверсификатсияномаи истехсолот чиро мефаҳмонад?
3. Қадом намудҳои асосии инвеститсия мавҷуд аст?
4. Фарқи инвеститсияҳои реалӣ ва молиявӣ (портфел) дар чист?
5. Қадом манбаъҳои ба амалбарории фаъолияти инвеститсия мавҷуд аст?
6. Ба лоиҳагирии инвеститсия чист ва қадом намудҳои он мавҷуд аст?

Имрӯз мо ба роҳи равнақи инноватсионӣ, ки барои азнавсозии тамоми соҳаҳои давлат ва ҳаёти ҷамъият равона шудааст, гузашта истодаем. Ин, албатта бечиз нест. Зеро дар ин даври ҳозира, ки замон бошиддат ривоч меёбад, кӣ голиб меояд? Давлате, ки ба фикри нав, ғояи нав, инноватсия така мекунад, бурд мекунад.

Инноватсия – ин ояда аст. Мо ояндаи бузургамонро агар аз имрӯз оғоз карданӣ бошем, онро айнан бо ғояҳои инноватсионӣ ва така ба инноватсия оғоз намуданамон даркор.

Президенти Республикаи Ўзбекистон Ш. Мирзиёев

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛГАРДОНӢ

1. Хусусияти фарқкунандаи маҳсулотҳои дар расмҳо ифодашуда аз маҳсулотҳои одатӣ дар чист?
2. Баргариҳо ва хусусиятҳои ба худ хоси ин маҳсулотҳо дар чист?
3. Шумо ҳам дар ҳолати ғайриодатӣ оиди истехсоли ягон маҳсулот фикр кардаед?

ИННОВАТСИЯҲО

Ба шумо маълум аст, ки дар мамлакатамон соли 2018 «Соли тадбиркории фаъол, ғояҳои инноватсионӣ ва дастгирии технологияҳо» номида шуд. Хӯш, худи инноватсия чист?

Инноватсия (бо англ. «*innovation*» – навигарӣ, навоарӣ) – технологияҳои нав, намудҳои маҳсулоту хизматҳо, истехсолот, меҳнат, хизматрасонӣ ва дастгирии навгониҳо дар намуди раёсат.

Пас, аз ин маълум мешавад, ки агар шумо истехсоли маҳсулоти нави то ин вақт вучуд надошта ва ё хизматрасониро ба роҳ монед, дар он ҳолат инноватсияро амалӣ мегардонед.

ОЁ МЕДОНЕД?

Аввалин шуда мафҳуми инноватсияро иқтисодчи австрияӣ Й. Шумпетер ба муомила дароварда, панҷ ҷиҳати онро нишон додааст:

- истифода аз ҷараёни техника ва технология нав;
- ҷорӣ намудани маҳсулоти дорои хосиятҳои нав;
- истифода аз ашёи хоми нав;
- дигаргуниҳо дар ташкили истехсолот ва таъминоти моддию техникии он;
- пайдо шудани бозорҳои нави фурӯш.

ФАЪОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНИИ КОРХОНА

Барои таъмини мамлакат бо баландравии иқтисодӣ ва равоҷёбӣ дар корхонаҳо ба роҳ мондани фаъолияти инноватсионӣ зарур аст.

Фаъолияти инноватсионии корхона – ҷамъи тадбирҳои ба ҷорӣ намудани дониш ва технологияҳои нав равонашуда.

Ин тадбирҳо дорои тавсифи илмӣ, технологӣ, молиявӣ, ва тичоратӣ буда метавонад. Дар натиҷаи дар корхона амалӣ намудани фаъолияти инноватсионӣ:

- ба роҳ мондани истехсоли нави нави маҳсулот ёки хизматрасонӣ;
- дар маҳсулот ё хизматҳои мавҷуда ҳосил кардани хусусиятҳои нави сифат.

Идоранамоии фаъолияти инноватсионии корхона менечменти инноватсионӣ номида мешавад.

СИЛСИЛАБАНДИИ ИННОВАТСИЯҲО

Агар шумо дар фаъолияти худ инноватсияҳоро ба амал бароварданӣ бошед, дар он вақт навъҳои бояд донед. Инноватсияҳо бо навъҳои зерин тафовут доранд.

Мазмуни ҳар як навъи инноватсияро дида мебароем.

Инноватсияҳои техникӣ – истехсолнамоии маҳсулоти дорои хусусиятҳои нав ё тақомулёфта. Ин ҷо шумо шояд ягон хусусияти техникӣ маҳсулоти худро тақмил бахшидаед.

Инноватсияҳои технологӣ – дар истехсолнамоии маҳсулот усулҳои нисбатан тақомулёфтаре истифода бурдан. Ин ҷо ба технологияҳои истехсолкунандаи маҳсулот дигаргуниҳои нав даровардан мумкин аст.

Инноватсияҳо доир ба идоранамоии ташкилӣ – ҷараёнҳои вобаста ба истехсолот, нақлиёт, таъминот ва фурӯшро дар ҳолати мақбул ташкил намудан. Дар корхона шумо дар мазмуни ҷараёни ташкилию идоранамоии мавҷуда дигаргуниҳои навро амалӣ намунаданатон мумкин.

Инноватсияҳо доир ба ахборот – ҷараёнҳои вобаста ба таъмини тезкорӣ ва боварибахш гирифтани ахборот доир ба фаъолияти инноватсионии корхона. Алалхусус, дар вақти ҳозира, ки технологияҳои ахбороту коммуникатсия бо ҷадал ривож меёбад ин равиш аҳамияти муҳим касб менамояд.

Инноватсияҳои иҷтимоӣ – ҷараёнҳои вобаста ба беҳтар намудани шароити меҳнат, ҳалли муаммоҳои соҳаҳои ҳифзи тандурустӣ, таълим, маданият. Ин ҷо маълум мешавад, ки дар ҷараёни ба хонандагон таълим додан ҷорӣ намудани технологияҳои нав ҳам инноватсия ҳисобида мешавад.

МАНБАЪҲОИ ҒОЯҲОИ ИННОВАТСИОНӢ

Барои он ки шумо дар фаъолияти худ инноватсияро ба амал бароред, нахуст оиди инноватсия соҳиби ғоя буданатон лозим. Ғояҳои инноватсионӣ яқубора пайдо шуданаш ҳам ё онҳоро мувофиқи мақсад шакл бахшидан ҳам мумкин. Ҳамин гуна, манбаъҳои ғояҳои инноватсияро ҷудо карда нишон додан мувофиқи мақсад аст:

1) ҳодисаи ғайриинтизор. Дар фаъолияти шумо муваффақияте ёки ноомадие ба ғояҳои нав ва ихтироъ сабаб шуданаш мумкин;

2) номувофики оиди ягон чиз дар байни ҳақиқат ва тасаввуратон. Одатан тасаввур нисбати ҳолати ҳақиқӣ мусбаттар ва баландтар мешавад ва барои дигаргуниҳои тоза намудан раҳнамун мешавад;

3) навгониҳо дар асоси эҳтиёҷи ҷараён. Шумо ягон ҷараёноро аз назар гузаронида, дар он ҷо нарасидани чизро ҳис мекунад. Пур намудани он бошад ба офаридани навигарӣ оварда мерасонад;

4) дигаргуниҳои ғавқулода дар равиши ғавқулиятатон ё дар бозори маҳсулот;

5) дигаргуниҳо дар дониш. Маълумоти нави гирифтаатон дар бораи ягон маҳсулот ва ё ҷараён дарҳол барои онро дар амалиёт ҷорӣ намудан раҳнамун мешавад. Ин бошад дар асоси дониши нав асос гузоштан ба маҳсулот ва хизматҳои нав оварда мерасонад.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Аз чӣ сабаб соли 2018-ро дар мамлакатамон «Соли дастгирии ғояҳои инноватсионӣ, технологияҳо ва тадбирҳои ғавқол» номиданд?

2. Маънои калимаи инноватсия чист?

3. Ғавқулияти инноватсионии корхона чиро мефаҳмонад?

4. Натиҷаи дар амал татбиқ намудани ғавқулияти инноватсионии корхонаро чӣ хел баҳо додан мумкин?

5. Дар корхона идоранамоии ғавқулияти инноватсиониро чӣ гуна ном мекӯянд?

6. Инноватсия бо кадом намудҳо фарқ дорад?

7. Ғояҳои инноватсионӣ чист ва он чӣ тавр пайдо мешавад?

СУПОРИШ ВА МАШҚҲОИ АМАЛӢ ДОИР БА МАВЗӢ

1. Тадбирҳои ҷавон Умеда Ёқубҷонова маҳсулоти намуди «А» истеҳсол мекунад. Ҳаҷми моҳонаи истеҳсоли \bar{y} 32000 дона, хароҷотҳои умумӣ 100 млн. сӯро, даромади умумӣ бошад 120 млн. сӯро ташкил мекунад. Тадбиркор дар корхона ғавқулияти инноватсиониро амалӣ намуда, дар ҷараёни истеҳсолот технологияҳои навро ҷорӣ намуд ва маҳсулоти тайёршудаи онро такмил дод. Дар натиҷа \bar{y} дар як моҳ 50000 дона маҳсулот истеҳсол намуда, ба 200 млн. сӯмина даромад муваффақ гашт. Ин ҷо хароҷотҳои истеҳсолот 125 млн. сӯро ташкил намуд. Муайян намоед, ки натиҷаи дар корхона ғавқулияти инноватсиониро ба роҳ мондан дар нишондод ва самарадорӣ чӣ дигаргуниҳо рӯй дод.

МАФҲУМИ РИСК

Фаъолияти тадбиркорӣ доимо ҳам як хел бомуваффақият амалӣ намешавад. Дар баъзе ҳолатҳо тадбиркор корҳои ба нақша гирифтаашро амалӣ карда наметавонад, ё даромад ва фоидаи назардоштари гирифта наметавонад. Зеро фаъолияти тадбиркорӣ ва натиҷаи онро пешакӣ пурра ва аниқ муайян карда намешавад. Мувофиқи ҳамин, яке аз нишонаҳои хусусияти асосии тадбиркорӣ – риск (таваккал) намудан ба ҳисоб меравад.

Риски тадбиркорӣ – хавфи гум кардани ресурсҳо дар оқибати мумкин будани ҳолати аз ресурсҳо пурсамар истифода бурдан берун шудан.

Риски тадбиркорӣ ба тамоми намудҳои фаъолият – истеҳсоли маҳсулот, фуруши мол ва хизматрасонӣ, оператсияҳои молиқу пулӣ ва молиявӣ, тичорат; дар ҳолати ба амалбарории лоиҳаҳои илмию техникӣ ба вучуд омаданаҳ мумкин.

Пас, риски тадбиркорӣ эҳтимоли дидани зарар ё зиён дар ҳолати амалӣ нашудани тадбири ба нақшагирифта аст. Он дар натиҷаи ба хато роҳ додан ҳангоми қабули қарори раёсат ёки дар ҳолатҳои ғайричашмдошт ҳам содир шуданаҳ мумкин аст.

Мафҳуми риск аҳамияти байналмилалӣ касб намуда, дар забони мо мазмуни хавф, хатар, таҳлука ва таваккалро мефаҳмонад.

НАМУДҲОИ АСОСИИ РИСКҲО

Риски тадбиркориро ба намудҳои зиёд, масалан иқлими табиӣ, сиёсӣ, хоҷагӣ, нақлиёт ва дигарҳо тақсим намудан мумкин аст. Мо

се навъи асосии риск – истехсолнамоӣ, молиявӣ ва инвеститсиониро дида мебароем.

Риски истехсолнамоӣ ба фаъолияти хоҷагидорӣ корхона вобаста аст. Ин ҷо эҳтимоли маҷбуриятҳои худро иҷро карда натавонистани корхона фаҳмида мешавад. Масалан, иҷро карда натавонистани маҷбуриятҳои шартномавии супоришгар ё харидорро, маҳсулот ё хизматҳои худро фурӯхта натавонистани корхона, нархҳои онро дуруст муайян накардан, ба банкротшавӣ меорад.

Ҳолати сар задани тавсифи молиявӣ зарарҳои рӯйдода **риски молиявиро** ба вучуд меорад. Риски молиявӣ хангоми амалинамоии оператсияҳои коғазҳои қиматнок, дар соҳаи молияю кредит, биржаи фонд мумкин будани роҳ додани нобудшавиро ифода мекунад. Ба рискаи молиявӣ, инчунин рискаи кредит, рискаи фоиз, рискаи валюта, рискаи бой додани натиҷаҳои молиявӣ баринҳоро дохил намудан мумкин аст.

Риски инвеститсионӣ дар ҷарайёни фаъолияти инвеститсионии корхона пайдо шудани нобудшавии молиявиро мефаҳмонад. Яъне, фурӯхта нашудани коғазҳои арзишдори корхона ё паст шудани даромади меовардаи онҳо, амалӣ нашудани лоиҳаҳои инвеститсионӣ аз ҷумлаи онҳост.

БАҲОГУЗОРИИ РИСКИ ФАЪОЛИЯТИ ТАДБИРКОРӢ

Бо мақсади кам намудани таъсири манфии риск дар фаъолияти тадбиркорӣ он баҳогузори мешавад. Як қатор усулҳои баҳогузорию рискаи тадбиркорӣ вучуд дорад. Аз ҷумла: усули баҳогузорию статистикӣ, аналитикӣ, анологӣ ва экспертӣ.

ҲИСОБИ ЭҲТИМОЛИИ РИСК

Асоси ҳисоб намудани риск ё таваккалнамоӣ ба мафҳуми эҳтимол вобаста аст. Олими америкой Ф. Найт (1885–1972) эҳтимолро ба ду навъ ҷудо мекунад: математикӣ, яъне эҳтимоли пешакӣ муайян кардан мумкин ва эҳтимоли статистикӣ.

Агар эҳтимоли авваларо эҳтимоли объективӣ гӯем, он дар иқтисод камтар ба ҷашм мерасад, намуди дуоми эҳтимол эҳтимоли субъективӣ буда, ҳоси тичорат аст. Эҳтимолҳои объективию субъективӣ дар ифоданамоӣ ва интиҳоби дараҷаҳои таваккалнамоӣ исти-

фода мешавад. Эҳтимоли объективӣ барои муайян намудани арзиши миёна ёрдам диҳад, эҳтимоли субъективӣ барои муайян намудани мезони дигаргуншавандаи натиҷаҳои гирифтаниш мумкин ёрӣ медиҳад. Барои муайян намудани миқдори таваккалкорӣ оқибати пайгирии ягон ҳодиса ва воқеа ва дониستاني эҳтимоли ин оқибатҳо зарур аст.

Миқдори интизоршуда – ин қиматҳои миёнаи ҳисобшудаи натиҷаҳои мумкинбуда. Ин ҷо эҳтимоли ҳар як натиҷа ба қимати мувофиқи басомад (частота) ё ченаки такроршавӣ аст.

$$E(X) = P_1x_1 + P_2x_2 + \dots + P_nx_n$$

Ин ҷо: x_i – натиҷаи мумкинбуда;
 P_i – эҳтимоли пайдоиши ин натиҷа:

$$P_1 + P_2 + \dots + P_n = 1$$

Масалан, тадбиркор маҳсулоти нав истеҳсол кардан мехоҳад. Агар маҳсулоти нави тадбиркор дар бозор ба муваффақият ноил шавад, аз ҳар як воҳиди маҳсулот 10000 сӯмӣ фоида гирифтаниш мумкин, агар ба муваффақият ноил нашавад, барои як воҳиди маҳсулот 1000 сӯмӣ мегирад. Эҳтимоли дар бозор ба муваффақият расидани маҳсулоти корхона ба 0,6 баробар бошад, миқдори гирифтани фоида аз як воҳид маҳсулот чунин ҳисоб карда мешавад:

$$E(X) = 0,6 \times 10000 + 0,4 \times 1000 = 6400 \text{ сӯм}$$

Тайёрии одамон барои ба таваккалкорӣ, яъне риск аз ҳамдигар фарқ мекунад. Одамон бо тайёргарии худ барои ба риск рафтан ба се гурӯҳ тақсим мешаванд:

- инсонҳои ба риск, яъне таваккалкорӣ моил;
- инсонҳои ба риск рафтан муқобил, яъне моил набуда;
- инсонҳои ба риск бефарқ нигаранда.

Инсон ба таваккалкорӣ муқобил гуфта, чунин одам фаҳмида мешавад, ки хангоми даромади назаррас гирифтаниш, ӯ нисбати натиҷаҳои ба таваккалкорӣ вобаста, натиҷаҳои бокафолатро боло медонад. Барои ҳамин ҳам набудани майл ба таваккалкорӣ хоси инсонҳои зиёд аст. Барои онҳо таваккалкорӣ санҷиши вазнин ҳисобида мешавад ва онҳо дар ҳолати додани компенсатсия ба таваккалкорӣ рафтанишон мумкин.

Инсони ба таваккалкорӣ бефарқ, чунин инсон ба ҳисоб меравад, ки ҳангоми даромади назаррас дидан, ӯ натиҷаи кафолатдодашуда-ро маъқул дониста, ба натиҷаҳои вобаста ба таваккалкорӣ бефарқ менигарад. Барои инсони ба таваккалкорӣ нейтрал нигаранда фо-идаи миёна муҳим шуморида мешавад. Инсони ба таваккалкорӣ моил, чунин инсон ба ҳисоб меравад, ки ҳангоми даромади назар-рас дидан, ӯ нисбати натиҷаи кафолатдодашуда, натиҷаи вобаста ба таваккалкориро боло мегузорад.

Инсоне, ки ба таваккалкорӣ шавқ дорад аз он баҳра мегирад. Ба тоифаи чунин инсонҳое дохил мешаванд, ки барои тақдири худ-ро санҷидан аз даромади барқарор даст мекашанд.

Чунин намудҳои камкунандаи риск мавҷуд аст: диверсификат-сия, суғуртанамоӣ, тақсимнамоии таваккалкорӣ, чустанӣ ахборот.

Дар усули диверсификатсия риск ба якҷанд маҳсулот тақсим ме-шавад, яъне фуруши (харида гирифтани) ягон маҳсулот ба rischi баланд вобаста бошад, ба фуруши (харида гирифтани) маҳсулоти дигар тақсим шавад, ба камшавии риск оварда мерасонад.

Масалан, ягон ширкат ду намуд маҳсулот истеҳсол мекунад. Маълум аст, ки эҳтимоли дар як вақт камшавии талаби ба ҳар ду маҳсулот буда, аз эҳтимоли талаби камшавӣ ба яке аз он маҳсулотҳо баланд мебошад. Бисёр мешавад, ки дар ҳолати кам шудани талабот ба як намуди маҳсулот, талаб ба маҳсулоти дуюм зиёд мешавад. Дар ҷадвали зерин даромади аз ду намуди маҳсулот ба даст омада оварда шудааст.

Ҷадвали 1

Даромади аз фуруши маҳсулот ба даст омада

Намуди маҳсулот	Ҳасли тобистон	Ҳасли зимистон
Яҳмос	600 млн. сӯм	100 млн. сӯм
Торти яҳмосӣ	100 млн. сӯм	600 млн. сӯм

Ширкат истеҳсолоти худро диверсификатсия карда, дар ҳасли тобистон истеҳсоли маҳсулоти дуюмро ба роҳ монда, даромади гумшударо аз ҳисоби маҳсулоти аввала мепӯшонад. Ҳамчунин дар ҳасли зимистон зарарҳо аз ҳисоби маҳсулоти дуюм пӯшонда меша-вад. Намоён мешавад, ки фирма бо роҳи диверсификатсия тавак-калкориро кам намуд. Лекин диверсификатсия таваккалро пурра аз байн намебарад, онро танҳо кам мекунаду ҳалос.

СУҒУРТАНАМОИИ РИСК

Чамънамои рискҳо – ин усул бо роҳи нобудшавиҳои иқтисодиро ба хароҷотҳои ивазнашаванда баргардонидан ба камшавии таваккалкорӣ нигаронида шудааст. Маълум, ки тороҷ шудани мулк, бемор шуда ба қор набаромадани шахс, ба вучуд омадани офатҳои табиӣ тасодуфӣ буда, онҳо хароҷотҳои зиёдеро оварданашон мумкин аст. Барои кам намудани оқибатҳои нохуши ин ҳодисаҳо аҳамияти суғурта беқиёс аст.

Дар суғуртанамоӣ самарадорӣ чамъи таваккалнамоӣ бо ин муайян мешавад, ки таваккалнамоӣ шахсони суғурташуда ба ҳамдигар вобаста набуднаш дарқор.

ДОНИШАТОНРО САНЧЕД!

1. Риски тадбиркорӣ гуфта чиро мефаҳмед?
2. Риски тадбирқориро ба кадом навъҳо ҷудо карда меомӯзанд?
3. Кадом усулҳои баҳогузориҳои рисқи тадбирқориро медонед?
4. Дар асоси рисқи эҳтимоли микдори ҷашмдошт чӣ гуна муайян мешавад?
5. Кадом намуди даст кардани рисқи тадбирқориро медонед?

СУПОРИШ ВА МАШҚҲОИ АМАЛӢ ДОИР БА МАВЗӢЪ

1. Агар гӯем, ки дар ихтиёри тадбирқори ҷавон Нигора Абдуразоқова ду варианти зиёд намудани маблағ ҳаст. Аввало, агар \bar{y} 100 млн. сӯм маблағи зиёдатиҳои дар даст доштаашро ба банк ба амонат монад, солона ба микдори 20 фоиз намуди кафолатшудаи даромад мегирад. Дуюм, \bar{y} ба истехсолоти иловагӣ машғул шуда метавонад. Маҳсулоти истехсолқардаи \bar{y} агар дар бозор эҳтибор пайдо қунад, даромади иловагии тадбирқор 40 млн. сӯмро, агар маваффақият ба даст наорад 10 млн сӯмро ташқил медиҳад. Эҳтимоли дар бозор ба муваффақият ноил шудан ба 0,4 баробар. Даромади микдори аз истехсоли маҳсулот ба даст омадаро муайян қунед. Тадбирқор кадом вариантро интихоб меқунад?

РЕСУРСҲОИ МЕҲНАТӢ

Дар ташкил намудани фаъолияти тадбиркорӣ яке аз ресурсҳои аз ҳама муҳим – ресурсҳои меҳнатӣ ба ҳисоб меравад.

Ресурсҳои меҳнатӣ – қисми аҳолии соҳиби қобилияти ақлию ҷисмонӣ, ки барои меҳнат зарур мебошад.

Дар Ёзбекистон ба таркиби ресурсҳои меҳнатӣ занону духтарони аз 16-сола то 55-сола ва мардони то 60 сола дохил мешаванд.

ШАРТНОМАИ МЕҲНАТӢ

Агар шумо дар асоси фаъолияти тадбиркорӣ коргаронро ба кор гирифтани бошед, инро дар асоси қонун ташкил карданатон лозим. Муносибати корхона ва коргар дар мамлакатамон бо ёрии шартномаи меҳнатӣ ба шакл дароварда мешавад.

Шартномаи меҳнатӣ – ҳуҷҷати ҳуқуқии ба тартиб дароранда ва намоёнкунандаи муносибатҳои миёни корхонаю коргарони ба кор қабулкунада.

Дар шартномаи меҳнатӣ масъалаҳои зерини муҳим нишон дода мешавад:

- ставкаи музди меҳнат;
- ставкаи корҳои аз меъёр зиёд иҷрошуда;
- рӯзҳои истироҳат ва танаффусҳо;
- боздошти бунёдҳои нафақа ва ҳифзи тандурустӣ;
- ҳолати тағйирёбии нархҳоро ба инобат гирифта, миқдори музди меҳнат ва дигар пардохтҳоро ба тартиб овардан;
- шароити меҳнат ва масъалаҳои дигар.

Инчунин, дар шартномаи меҳнатӣ масъалаҳои зарурии ташкилӣ ҳам нишон дода мешавад. Одатан, шартномаи меҳнатӣ барои якчанд сол тартиб дода мешавад.

МУЗДИ МЕХНАТ

Шакли аз ҳама асосии коргаронро рағбатмандкунанда ин музди меҳнат ба шумор меравад. Натиҷаи дуруст ба боадолатона муайян кардани музди меҳнат ба фаъолияти тадбиркорӣ таъсири мусбӣ мерасонад.

Музди меҳнат – ифодаи пулии миқдори меҳнати коргару хизматчиён ҳиссаи дар фаъолияти тадбиркорӣ аз маҳсулоти офаридашуда, ба сифат ва ўҳдадорӣ.

Музди меҳнати коргару хизматчиён ба дараҷаи кофӣ шароити зиндагиро бояд таъмин намояд. Дар ин ҷо донишҷӯи мафҳуми музди меҳнати номиналӣ ва реалӣ зарур аст.

Музди меҳнати номиналӣ – пул ва ё музди меҳнати дар давоми вақти маълум гирифташуда.

Барои мисол, шумо ба коргари корхонаатон моҳи январ 800 ҳазор сӯм, моҳи феврал 790 ҳазор сӯм ва моҳи март 820 ҳазор сӯм музди меҳнат додед. Инҳо музди меҳнати номиналӣ ҳисобида мешавад.

Музди меҳнати реалӣ – миқдори хизмат ва маҳсулоте, ки бо музди меҳнати номинал харида гирифташуда мумкин.

Дигар ҳел карда гӯем, музди меҳнати реалӣ – ин қобилияти музди меҳнати номиналии «харид кардан» аст. Худ аз худ аён аст, ки музди меҳнат аз миқдори музди меҳнати номинал ба нархи маҳсулоти харидашаванда вобаста аст. Пас, музди меҳнати реалӣ ба музди меҳнати номиналӣ мутаносиби роста ва ба дараҷаи нархи маҳсулоти истеъмолию хизматҳо мутаносибати чаппа аст:

$$V_r = \frac{V_n}{P}$$

Ин ҷо: V_r – музди меҳнати реалӣ; V_n – музди меҳнати номинал; P – дараҷаи нархи маҳсулоти истеъмолий ва хизматҳо.

Аз мисоли боло музди меҳнати номиналӣ аз тарафи шумо ба коргар моҳи феврал нисбат моҳи январ ба 98,7 фоиз, моҳи март 102,5 фоизро ташкил карда буд. Барои муайян кардани дараҷаи музди меҳнати реалӣ бошад, дар бораи нархи маҳсулоти истеъмолий ва

хизматҳо маълумот зарур мешавад. Бигӯем, дараҷаи нарх дар моҳи феврал нисбати моҳи январ 1,08, дар моҳи март бошад, 1,2 баробар зиёд шуда бошад. Дар он ҳолат музди меҳнати реали коргар дар моҳи феврал 731 ҳазор сӯмро, моҳи мартбошад 683 ҳазор сӯмро ташкил мекунад. Музди меҳнати реалии коргари нав нисбати моҳи январ дар моҳи феврал дар дараҷаи 91,3 фоиз, моҳи март 85,3 фоиз мешавад.

МУАЙЯН КАДАНИ МУЗДИ МЕҲНАТ

Дуруст муайян намудани музди меҳнат дар фаъолияти тадбиркорӣ аз тарафи давлат ба тартиб андохта мешавад. Он бо ёрдами сохтори муайян кардани музди меҳнат дар амал татбиқ мешавад.

Сохтори тариф – маҷмӯи меъёрҳои дар миқёси мамлакат, сохторҳо, намудҳои истехсолнамоӣ ба малакаи ходимон ва шароити меҳнати онҳо нигоҳ карда, дараҷаи музди меҳнатро ба тартиб оваранда.

Сохтори тариф ба дохили худ маълумоти малакаи тариф, ставкаи тариф, сеткаи тариф, коэффитсиентҳои гуногуни нисбати музди меҳнат истифодашавандаро мегирад:

Сеткаи тарифи ягонаи додани музди меҳнат

Разрядҳои додани музди меҳнат	Коэффитсиентҳои тариф	Разрядҳои додани музди меҳнат	Коэффитсиентҳои тариф
1	2,476	12	6,115
2	2,725	13	6,503
3	2,998	14	6,893
4	3,297	15	7,292
5	3,612	16	7,697
6	3,941	17	8,106
7	4,284	18	8,522
8	4,640	19	8,943
9	4,997	20	9,371
10	5,362	21	9,804
11	5,733	22	10,240

Ставкаҳои тариф миқдори музди меҳнати коргари соҳиби разряди дахлдор бударо муайян мекунад.

САМАРАДОРИИ МЕҲНАТ ВА ҲИСОБИ ОН

Дар корхона ба коргарон дуруст ва боадолатона тақсим кардани музди меҳнат ба самарадории меҳнати коргарон таъсир мерасонад.

Самарадории меҳнат – қобилияти офаридани маҳсулот дар мобайни воқиди вақт.

Самарадории меҳнат дар байни вақти маълум ба ивази ҳар як воқиди меҳнати коргар бо миқдори маҳсулоти истехсолшуда муайян мешавад:

$$CM = \frac{M}{B}$$

Дар ин ҷо: CM – самарадории меҳнат; M – маҳсулот, B – вақти кори сарфшуда.

Аз ин маълум мешавад, ки миқдори меҳнати коргар бо вақти меҳнати аз тарафи \bar{y} иҷрошуда, рӯзи кас, соати кас ва дигарҳо ишора мешавад.

ОМИЛҲОИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ САМАРАДОРИИ МЕҲНАТ

Тадбиркор бояд дар корхонаи худ барои баланд бардоштани самарадории меҳнат ҳаракат намояд. Зеро баланд шудани самарадории меҳнат аз захираҳои меҳнати корхона босамар истифода бурданро мефаҳмонад. Омилҳои афзоиши самарадории меҳнат ба омилҳои чадалнамоии тараққиёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ, илмӣ техникавӣ ҷудо карда омӯхта мешавад.

ДОНИШАТОНРО САНҶЕД!

1. Ресурсҳои меҳнат чист ва ондар дохили худ кихоро мегирад?
2. Шартномаи меҳнатӣ барои чӣ зарур?
3. Музди меҳнат чист ва аҳамияти он дар фаъолияти тадбиркорӣ чӣ гуна аст?
4. Мафҳуми музди меҳнати номиналӣ ва реалӣ чиро мефаҳмонад?
5. Сохтори тариф чист? Он ба дохили худ кадом ҷиҳатҳои асосиро мегирад?
6. Дар хусуси сеткаи тарифи ягонаи пардохти музди меҳнат маълумот диҳед.

Ўзбекистон дар соҳаи илму фан, солоҳияти интеллектуалӣ, кадрҳои замонавӣ, технологияҳои пуриктидор дар миқёси дунё рақобатбардор бояд бошад.

Президенти Республикаи Ўзбекистон Ш. Мирзиёев

РАҚОБАТ ВА ВАЗИФАҲОИ ОН

Ҷихати муҳим ва ҷудонашавандаи механизми бозор рақобат ба ҳисоб меравад.

Рақобат – ин муборизаи иқтисодӣ дар миёни иштирокдорони бозор барои ба натиҷаи баланд ва мавқеъ соҳиб шудан.

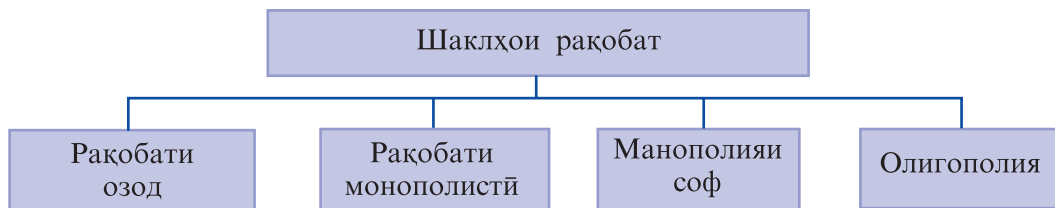
Шумо барои фаъолияти тадбиркории худро бомуваффақият пеш бурдан, албатта, дар бораи рақобат ба дониши кофӣ бояд сазовор бошед.

Як қатор вазифаҳои асосии рақобат вучуд дорад.

ШАКЛҲОИ РАҚОБАТ

Пеш аз интихобнамоии фаъолияти тадбиркорӣ, муҳим он аст аввало бидонем, ки чӣ гуна шароити рақобат амал қарда истодааст. Чор шакли муҳими рақобатро ҷудо қарда нишон додан мумкин аст.

Рақобати озод – ин рақобатест, ки дар шароити мавҷуд будани корхонаҳои аз ҳад зиёди соҳа, ки маҳсулоти якхела истеҳсол меку-
нанд.

Нишонаҳои хусусияти рақобати озод:

– маҳсулоти аз тарафи тадбиркор ва корхонаҳои алоҳида истеҳ-
солшуда аз ҳаҷми дар дохили умумии соҳа буда, ҳиссаи калон на-
доштан;

– аз болои нархи маҳсулоти худ назоратро ба роҳ монда натаво-
нистани истеҳсолкунанда;

– озодии воридшавӣ ва хоричгардӣ аз сохтор.

Барои мисол, Шумо ба тадбиркориҳои истеҳсоли маҳсулоти хоҷагии
қишлоқ шуғл варзиданиед, дар ин ҳол ба Шумо лозим меояд, ки дар
шароити озод бояд фаъолият баред.

Монополияи соф ин ҳолатест, ки дар соҳа истеҳсолкунандаи яго-
на мавҷуд буда, бозор ба мавқеи яккаҳукмронӣ соҳиб аст.

Нишонаҳои хусусияти монополияи соф:

– истеҳсол гардидани тамоми маҳсулоти соҳа аз ҷониби корхонаи
ягона;

– аз боли нархи маҳсулоти истеҳсолнамудаи худ назорати пурра-
ро ҷорӣ намудан;

– хеле душвор будани ба соҳа даромадан ва баромадан.

Рақобати монополистӣ ин рақобатест, ки дар як вақт ҳам хусу-
сияти рақобатӣ ва ҳам монополистиро соҳиб аст.

Нишонаҳои хусусияти монополистӣ:

– истеҳсол гардидани як намуди маҳсулоти соҳа аз ҷониби даҳҳо
корхона;

– табақабандии маҳсулоти худ мувофиқи хусусиятҳои хос нисбат
ба дигар маҳсулоти чунун навъдошта;

– аз боли нархи маҳсулоти истеҳсолнамудаи худ қисман назорат-
ро ҷорӣ намудан;

– ба дараҷаи маълум душвор будани ба соҳа даромадан ва баро-
мадан.

Олигополия рақобатест, ки дар шароити он қадар зиёд набудани корхонаҳо ва ҳукмронӣ намудан дар соҳа.

Нишонаҳои хусусияти олигополия:

- истехсол гардидани як намуди маҳсулоти соҳа аз ҷониби якчанд корхонаҳои бузург;
- аз болои нархи маҳсулоти истехсолнамудаи худ ба дараҷаи назаррас назорат ҷорӣ намудан;
- душвор будани ба соҳа даромадан ва баромадан.

УСУЛҲОИ РАҚОБАТНАМОӢ

Усулҳои бо воситаи нарх ва бенарх рақобатнамоӣ аз ҳамдигар тафовут дорад.

Рақобатнамоӣ бо воситаи нарх – ин рақобатест, ки бо усули-нархи маҳсулотро аз нархи ҷунин маҳсулоти истехсолгари дигар истехсолкарда нисбатан паст намудан асос меёбад.

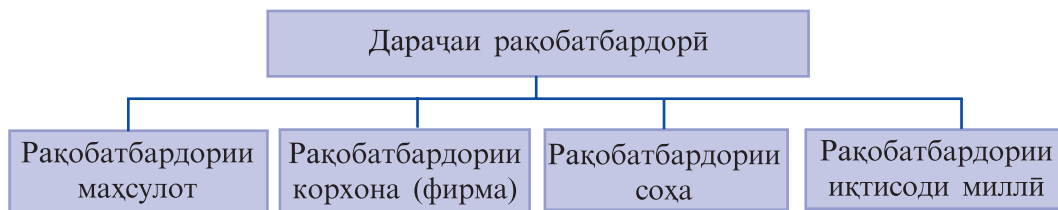
Рақобатнамоии бенарх – рақобат омили асосии мубориза буда, сифати маҳсулот, хизмати сервисӣ, обрӯю эътибори ширкати истехсолкунанда ба ҳисоб гирифта мешавад.

РАҚОБАТИ БЕИНСОФОНА

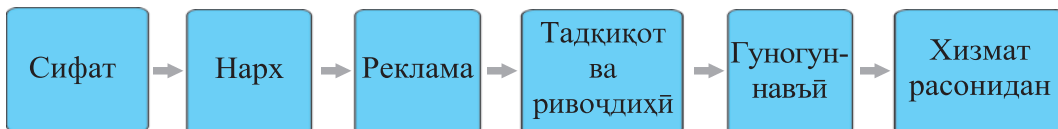
Аз усулҳои ғайрииктисодии рақобатнамоӣ истифода бурдан рақобати беинсофона номида мешавад. Ба он монанди истифодаи қувваи ҷисмонӣ, маҷбурнамоӣ, обрӯи рақибонро резонидан, аз манбаъҳои захираҳои иқтисодӣ маҳрум кардан, мутахассисони соҳибмалакаро кашаида гирифтани, якбора паст намудани нарх дохил мешавад.

РОҲҲОИ ЗИЁД НАМУДАНИ РАҚОБАТБАРДОРИИ КОРХОНА

Дар иқтисодиёти бозор қобилияти аз рақобаткунандагон пеш гузаштан, ёки баланд омадан, яъне рақобат муҳим ба шумор меравад. Намуди ҳам рақобатӣ дар дараҷаҳо намоён шуданаш мумкин.

Барои ҳар як дараҷаи рақобатбардорӣ омилҳои асосии дорои хусусиятҳои ҳол мавҷуд аст.

Барои бомуваффақият дар амал татбиқ намудани фаъолияти тадбиркорӣ таъмин намудани рақобатбардори корхона аз зарур аст.

Рақобатбардори корхона – қобилияти аз ҷиҳати самарадорӣ фаъолияти молиявӣ ва маркетинги истеҳсолоти худ муносиб истодагарӣ кардан ба корхонаҳои дигари истеҳсолкунандаи маҳсулоти навӣ муайян.

Барои ин, албатта, бояд роҳҳои таъмини рақобатбардори корхонаро доништанон зарур аст. Дар поён асоситарини онҳоро меорем:

- дар ҷараёни истеҳсолот мунтазам ҷорӣ намудани навгонӣ;
- аз рӯи шакли нисбатан таҷрибавӣ маҳсулот навҷӯӣ кардан;
- таъмини мувофиқияти сифати маҳсулот ба андозаҳои миллӣ ва ҷаҳонӣ;
- аз ашёи хом ва маводи хушсифат истифода бурдан;
- ба таври мунтазам бозомӯзии ихтисоси ходимон;
- зиёд намудани манфиатдори моддӣи ходимон ва беҳтар намудани шароити меҳнат;
- дар бозор тадқиқотҳои амиқи маркетингӣ гузаронидан ва дигарҳо.

САВОЛҲО БАРОИ МУЛОҲИЗА ВА НАЗОРАТ

1. Кадом вазифаҳои рақобат мавҷуд аст?
2. Кадом шаклҳои рақобатро медонед?
3. Хусусият ва нишонаҳои рақобати озодро шарҳ диҳед.
4. Рақобат бо воситаи нарх чист? Кадом усулҳои он мавҷуд аст?

ТАВЗЕҲОТ

Агрофирма – ширкат ё корхонае, ки маҳсулоти хоҷагии деҳоти аз ҷониби хоҷагиҳои фермерӣ, деҳқонӣ ва шахсии ёрирасон ҳосилшударо дубора коркард мекунад ва ба муомила мебарорад.

Бизнес-лоиха – ҳуҷҷате, ки тамоми чораю тадбирҳои алоқаманд бо амалӣ сохтани ғояҳои муайяни бизнесро фаро мегирад ва ба самаранокӣ асос ёфтааст. Бизнес-лоиха таъйин мекунад, ки ба ин ё он лоиха ҷудо кардани маблағ ба мақсад мувофиқ аст ё не.

Бизнес-план – як навъ ҳуҷҷати ташкилӣ-иқтисодӣ, ки дар он ҷиҳатҳои муҳиме қабл аз оғози фаъолияти тадбиркорӣ, аз қабилӣ, моҳият ва давраи фаъолият, хароҷоти эҳтимолӣ, даромади мавриди назар баён мешаванд.

Диверсификацияномаи истеҳсолот – васеъ намудани навъҳои истеҳсоли маҳсулот бо мақсади зиёд намудани мувофиқии тағйири ҳолати бозор.

Инноватсия (бо англ. «*innovation*») – навигарӣ, навоарӣ) – технологияҳои нав, намудҳои маҳсулоту хизматҳо, истеҳсолот, меҳнат, хизматрасонӣ ва дастгирии навгониҳо дар намуди раёсат.

Калкулатсия – аз калимаи латинии «*calculatio*» гирифта шуда, маъноҳои ҳисоб, ҳисобу китобро дорад. Ин ҳисобу китоби шакли пулии хароҷоти истеҳсолотест, ки ба яқлукҳои маҳсулот рост меояд.

Корхонаи оилавӣ – шакли тадбиркории оилавии дар ҳолати шахси ҳуқуқӣ ташкил гардида амалӣ мешавад.

Маркази «Даричаи ягона» – идораи махсусест, ки хизматҳои гуногуни давлатӣ мерасонад, аз ҷумла барои аз рӯйхат гузаронидани фаъолияти тадбиркорӣ машғул мешавад.

Микрофирма – субъекти тадбиркории хурдест, ки дар шакли шахси юридикӣ аз рӯйи соҳаи муайян, бо миқдори ками коргар кор мебарад.

Нуқтаи безарари истеҳсолот – ин ҳолати пурра пӯшонидани хароҷотҳои истеҳсолӣ аз даромадҳои фуруши ин маҳсулот ба даст омада аст. Дар нуқтаи мазкур ҳаҷми фоида ба сифр баробар мешавад.

Рақобат – ин муборизаи иқтисодӣ дар миёни иштирокдорони бозор барои ба натиҷаи баланд ва мавқеъ соҳиб шудан.

Рақобатбардории корхона – қобилияти аз ҷиҳати самарадории фаъолияти молиявӣ ва маркетинги истеҳсолоти худ муносиб истодагарӣ қардан ба корхонаҳои дигари истеҳсолкунандаи маҳсулоти навъи муайян.

Риски инвеститсия – мувофиқи сабабҳои ғайриҷашмдошт эҳтимоли ҷудошавии молиявӣ оқибати самара наовардани маблағҳои инвеститсия.

Риски тадбиркорӣ – хавфи гум кардани ресурсҳо дар оқибати мумкин будани ҳолати аз ресурсҳо пурсамар истифода бурдан берун шудан.

Стартап (англ. «*startup company*», «*startup*») – ширкати навташкил) – ширкат, фирмаи навкор ё бизнес-лоихаи наво, ки фаъолияти худро дар асоси ғояҳои инноватсионӣ ё технологияҳо ташкил додааст.

Тадбиркор – шахсе, ки дар боби истеҳсоли ягон навъи маҳсулот, ташкили чараёни хизматрасонӣ соҳиби лаёқати тадбиркорӣ, яъне дониш, ихтисос ва таҷриба мебошад.

Тадбиркории оилавӣ – фаъолияти тадбиркориест, ки аз ҷониби аъзоёни оила ва хешовандони наздик ташкил мешавад.

Тадбиркории тартиби якка – шакли шахси ҳуқуқӣ ташкил накарда, фаъолияти тадбиркории хусусиро амалӣ намудан.

Тадбиркории ҷавонон – чараёни ба амал овардани фаъолияти тадбиркории шахсии аз 18-сола то 35-сола дар кишвар.

Тадқиқоти маркетинг – яке аз тадқиқотҳои маркетингии омӯзиши бозор буда, дар бораи истеҳсолнамоӣ ва маҳсулоти барои дар бозор фуруғташаванда маълумот ҷамъ кардан, таҳлил кардан ва чараёни аз нав коркардро андаруни худ мегирад.

Таннарх – ифодаи пулии хароҷоти истеҳсол ва фурӯши маҳсулот.

Устави корхона – ҳуҷҷати муайянкунандаи тартиб ва шартҳои фаъолияти корхона.

Ҷҳдадорӣ тадбиркор – маҷмӯаи қоидаҳои ҳаракатҳои шартан иҷро на-мудаистодаи тадбиркор аст, ки аз тарафи давлат муайян шудааст.

Ҳоҷагии деҳқонӣ – як навъ ҳоҷагии оилавии амволи хурд, ки дар қитъаи замини ба соҳиби оила додашуда ташкил меёбад ва дар он аъзои хонавода бо меҳнати шахсии худ маҳсулоти ҳоҷагии деҳотро истеҳсол ва ба муомила мебароранд.

Ҳоҷагии фермерӣ – субъекти мустақили ҳоҷагидорӣ, ки дар сурати истифодаи қитъаҳои замини ба иҷора додашуда бо истеҳсоли амволи ҳоҷагии деҳот машғул мешавад.

Ҳоҷагии шахсии ёррасон – як навъ ҳоҷагии оилавӣ, ки ба меҳнати шахсии соқинони деҳот дар боғчаи назди ҳавлии худ ва аз ҷониби онҳо истеҳсол шудани маҳсулоти деҳқонӣ асос ёфтааст.

Ҳуқуқи тадбиркор – маҷмӯи қоидаҳои барои истифода бурдан ба тадбиркор аз тарафи давлат муайян шудааст, ё иҷозат дода шудааст.

Ҷавобгарии тадбиркор – маҷбурияти ҷавоб додан оид ба мувофиқ будани рафтору кирдори тадбиркор ба меъёрҳои қонунии муайяншуда ва қоидаҳои иҷтимоӣ ахлоқӣ мебошад.

Ҷамъияти масъулиятш маҳдуд (ҶММ) – аъзоёни ҷамъияти масъулиятш маҳдуд танҳо дар доираи ҳиссаи гузоштаи худ ҷавобгар буда метавонанд.

Шартномаи таъсис – ҳуҷҷати юридикиест, ки муассисон ҳангоми ташкили корхона ба ҳам маслиҳат карда ба як қарор омадаанд.

МУНДАРИЧА

Мавзӯи 1. Мазмун ва моҳияти тадбиркорӣ	3
Мавзӯи 2. Намуд ва шаклҳои тадбиркорӣ.....	9
Мавзӯи 3. Тадбиркории тартиби якка	14
Мавзӯи 4. Тадбиркории оилавӣ.....	20
Мавзӯи 5. Микрофирма ва корхонаи хурд	25
Мавзӯи 6. Корхонаи хусусӣ	30
Мавзӯи 7. Ҷамъияти масъулияташ маҳдуд	34
Мавзӯи 8. Ҷамъияти саҳҳомӣ.....	38
Мавзӯи 9. Тадбиркорӣ дар деҳот.....	43
Мавзӯи 10. Тадбиркории ҷавонон.....	49
Мавзӯи 11. Тартиб додани бизнес-план.....	53
Мавзӯи 12. Бизнес-лоиҳа ва стартапҳо	57
Мавзӯи 13. Ҳуҷҷатҳои таъсиси корхона	61
Мавзӯи 14. Аз рӯйиҳати давлат гузаронидани тадбиркорон	66
Мавзӯи 15. Масъулияти тадбиркорӣ.....	70
Мавзӯи 16. Маблағҳои корхона ва истифодабарии босамари он.....	74
Мавзӯи 17. Кредитҳои банк	80
Мавзӯи 18. Харочоти корхона.....	85
Мавзӯи 19. Таннари маҳсулот	89
Мавзӯи 20. Натиҷаҳои молиявии корхона	93
Мавзӯи 21. Ба андоз кашидани тадбиркорӣ.....	99
Мавзӯи 22. Маркетинг дар тадбиркорӣ.....	103
Мавзӯи 23. Реклама ва фурӯши маҳсулот	107
Мавзӯи 24. Идора кардани корхона.....	111
Мавзӯи 25. Ба экспорт баровардани маҳсулот	115
Мавзӯи 26. Фаъолияти инвеститсия	120
Мавзӯи 27. Фаъолияти инноватсия	124
Мавзӯи 28. Баҳодихии risks тадбиркорӣ	128
Мавзӯи 29. Ресурсҳои меҳнатӣ дар корхона	133
Мавзӯи 30. Таъмини рақобатнокӣ.....	137
Тавзеҳот.....	141

Т 14 **Асосҳои тадбиркорӣ [Матн]:** китоби дарсӣ барои синфи
11-и мактабҳои таълими миёна / У. Фафуров, Қ. Шарипов. –
Т.: ХЭТН «O‘zbekiston», 2018. – 144 с.

ISBN 978-9943-25-610-1

УЎК 338.22(075.32)

КБК 65.290-2я721

O‘quv nashri

**Ubaydullo Vaxabovich G‘afurov,
Quvondiq Baxtiyorovich Sharipov**

TADBIRKORLIK ASOSLARI

Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining 11-sinfi uchun darslik

(Tojik tilida)

Original-maket «O‘zbekiston» nashriyot-matbaa ijodiy uyida tayyorlangan.
100011, Toshkent, Navoiy ko‘chasi, 30.

Тарҷумон *Ш. Бобоҷонов*

Муҳаррир *А. Шуқуров*

Муҳаррирони бадеӣ: *Р. Маликов, У. Сулаймонов*

Муҳаррири техникӣ *Б. Каримов*

Муҳаррири хурд *Г. Ералиева*

Саҳифабанди компютери *К. Голдобина*

Литсензияи нашриёт АИ №158, 14.08.2009.

Ба чопаш 25 июли соли 2018 иҷозат дода шуд. Андозаи 70×90¹/₁₆.

Қоғази офсет. Гарнитурани «Times New Roman Tj». Кегли 11,95.

Бо усули офсет чоп шудааст. Ҷузъи чопии шартӣ 10,53. Ҷузъи нашриву ҳисобӣ 11,23.

Адади нашр 7797. Супориши №199-18.

Дар Хонаи эҷодии табуи нашри «O‘qituvchi»-и Агентии матбуот ва ахбороти
Республикаи Ўзбекистон чоп шуд Тошканд – 206, кўчаи Янгишаҳр, 1.